

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Diplomová práce

Bc. Filip Křížek

Zahraniční politika USA a sovětská invaze Afghánistánu
The U. S. Foreign Policy and the Soviet Invasion of Afghanistan

Praha 2019

Vedoucí práce: prof. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12. srpna 2019

Bc. Filip Křížek

Abstrakt

Téma sovětské invaze Afghánistánu je obecně známé a dostává se mu zájmu veřejnosti. Přesto není dostatečně zpracováno. Více pozornosti se dostává závěru osmdesátých let, tedy období, kdy se sovětsí vojáci stahovali. Rovněž osobnost prezidenta Jamese Cartera se nesetkává s takovým zájmem, jako osobnost jeho následovníka Ronalda Reagana. Autor se v této práci zaměří na kroky, které v návaznosti na sovětský vpád přijali vedoucí političtí činitelé USA v čele s prezidentem Carterem. Bude analyzovat jak nepřímou americkou účast v konfliktu, tak jeho vliv na vztahy supervelmocí i na poměry uvnitř americké administrativy. Autor se bude snažit uvést i souvislost s předchozí zahraniční politikou USA, Afghánistánu a Sovětského svazu.

Klíčová slova:

Studená válka

Mezinárodní vztahy

Zahraniční politika USA, Zahraniční politika - Spojené státy americké

Zahraniční politika SSSR, Zahraniční politika - Sovětský svaz

Dějiny Afghánistánu

Sovětská invaze Afghánistánu

James Carter

Abstract

The subject of the Soviet invasion of Afghanistan is widely known and has the public attention. Still it is not processed enough by the historians. The end of the 1980's, as a period of withdraw of the Soviet soldiers, draws more attention. Even the person of Jimmy Carter does not draw that much attention as the personality of his successor Ronald Reagan. The author will concentrate on the steps that were taken consequently after the Soviet incursion by the leading policy makers of the USA headed by president Carter. The author will analyse the indirect American involvement in the conflict and its influence on the relations of the superpowers and the conditions in the administrative of the president of the USA. The author will also make an effort to show the continuity with the previous foreign policy of USA, Afghanistan and Soviet Union.

Key Words:

Cold War

International Relations

U. S. Foreign Policy, Foreign Policy - USA

U. S. S. R. Foreign Policy, Foreign Policy – Soviet Union

History of Afghanistan

Soviet Invasion of Afghanistan

James Carter

Obsah

Obsah	6
Úvod.....	7
1. Zahraniční politika USA do roku 1977.....	11
Období Nixona a Forda	11
Obecná charakteristika	11
Carterovo prezidentské období.....	16
Obecná charakteristika	16
Zahraniční politika Carterovy administrativy.....	20
Détente, zbrojení a SALT II.....	29
2. Sovětská invaze Afghánistánu a reakce USA.....	36
Afghánistán před invazí	36
Vývoj před komunistickým pučem roku 1978	36
Dubnový komunistický puč a změna situace	41
Poslední dny před invazí.....	50
Provedení invaze.....	59
Reakce USA	61
Vyhodnocení situace prezidentem a vládou USA.....	61
Diplomatická reakce vrcholných představitelů USA	64
Změna politiky v omezování zbrojení	69
Hospodářské sankce	74
Pomoc afghánským povstalcům	78
Carterova doktrína	80
Konec détente, Carterova úřadu i Brežněva – zahraniční politika USA po invazi.....	82
Závěr	88
Použitá literatura a prameny	91

Úvod

Téma diplomové práce „*Zahraniční politika USA a sovětská invaze Afghánistánu*“ jsem si vybral především proto, že se administrativě prezidenta Jamese Cartera nedostává takové pozornosti jako administrativám Richarda Nixona či Ronalda Reagana. Dále mě k tomu vedl zájem o vojenské dějiny. Mám dojem, že počátky invaze nepřitahují tolik zájmu. Zejména v kultuře, konkrétně ve filmech, lze sledovat malý zájem o samotné počátky invaze. Nakonec nezastírám, že při psaní této práce mi osobnost Jamese Cartera začala být sympatická.

Těžiště vzájemných vztahů USA a SSSR leželo po dobu studené války v soupeření, které většinou charakterizovala vojenská opatření, ať už šlo o lokální válečné střety, vždy zprostředkované alespoň na jedné straně skrze jiné aktéry, nebo špionáž, propagandu a diplomatické iniciativy. Vzájemné vztahy velkou měrou určovaly strategické zbraně – rakety středního a dlouhého doletu a jaderné zbraně. S příchodem politiky détente došlo k obratu, vrcholní představitelé obou velmocí se pokoušeli omezit počty jaderných zbraní a zdálo se, že budou nuceny nadále dlouhodobě koexistovat. V sedmdesátých letech se riziko vzájemného střetu snížilo. Přesto odmítám termín „*druhá studená válka*“. Domnívám se, že na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let pouze došlo k eskalaci konfliktu, který však stále trval. Studená válka trvala do rozpadu Sovětského svazu. Po celou dobu existovalo riziko vzájemného střetnutí. Bez přestání pokračovaly i zástupné konflikty v zemích třetího světa, kde Východ i Západ podporovaly své favority. Žádná ze supervelmocí neopustila své ideje. Sovětský svaz nepřežil pád komunistické strany.

V této práci si kladu otázky, které, jak doufám, objasní příčiny zvýšení napětí mezi velmocemi, a jaké pohnutky vedly sovětské politbyro k invazi do Afghánistánu? Neopominu v současné době diskutované chování afghánského vůdce Hafizulláha Amína. Dále se zaměřím na způsob, jakým americká administrativa získávala informace o dění v Afghánistánu a jak probíhal proces přijímání rozhodnutí v reakci na sovětskou invazi této země. Pochopila Carterova vláda správně, co Sověti sledují vojenskou intervencí v Afghánistánu? Skutečně si Američané mysleli, že hospodářskými embargy, odsouzením na mezinárodních fórech a bojkotem olympiády dosáhnou stažení sovětských sil z Afghánistánu? Věřím, že k odpovědím dojdou konfrontací dosavadních poznatků shromážděných v odborné literatuře s prameny. Pokusím se zhodnotit, zda a jakým způsobem se zahraniční politika USA proměnila. Zde se nabízí otázka, zda invaze představovala skutečně důležitý milník v Carterově prezidentství. Existovala ohledně Afghánistánu názorová shoda s jeho nástupcem Ronaldem Reaganem?

Značná část literatury přitom čerpá z několikrát převzatých ústních a písemných svědectví

samotných aktérů či jejich okolí. Někteří autoři publikují chybné informace a předkládají chybné poznatky. Rozhodl jsem se proto primárně získávat informace z pramenů úřední provenience. Z jejich opomíjení nelze zvláště autory starších prací vinit. Příležitost pracovat s dokumenty Carterovy administrativy se otevírá v době, kdy vzniká tato práce. Edici *Foreign Relations of the United States (FRUS)* ¹ publikuje Ministerstvo zahraničí Spojených států amerických. Svazek o Afghánistánu v letech 1977–1980 vyšel teprve v prosinci roku 2018. Z této edice jsem využil více svazků. Jednotlivé dokumenty, které rovněž vycházejí s komentářem, zpřístupňuje na internetu Archiv Národní bezpečnostní agentury USA.² Při bádání o osobnostech amerických prezidentů pomáhají též prezidentské knihovny a univerzitní odborná pracoviště. Velký užitek mi přinesla především Carterova prezidentská knihovna. Velké množství historické literatury a dalších tiskovin nabízí Knihovna Kongresu. Přístup k dokumentům východního bloku umožňuje Wilson center. Na svých internetových stránkách poskytuje kolekci dokumentů týkajících se sovětské invaze Afghánistánu.³ V České republice také nalezneme dokumenty, které poskytují informace k dílčím otázkám. Já jsem se rozhodl využít pouze e-Badatelnu Archivu bezpečnostních složek, konkrétně svazek Babraka Karmala, jako osoby prověřované Státní bezpečností.⁴ Podotýkám, že osoba Babraka Karmala, který později stanul v čele afghánského státu, je prakticky jediným přímým pojítkem Československa k této invazi. Práci jsem doplnil pamětmi dvou tří klíčových postav, Jamese Cartera⁵, Zbigniewa Brzezinského⁶ a Cyruse Vance.⁷ K problematice studené války i sovětské invaze Afghánistánu vyšlo velké množství literatury. Zejména v našem prostředí se produkce knih o invazi do Afghánistánu zvýšila po vypuknutí války v Afghánistánu roku 2001.

Používal jsem velké rozpětí literatury. K získání základního přehledu o dějinách studené války a zasazení invaze Afghánistánu do širšího kontextu jsem používal přehledovou literaturu. Kvůli pramenné základně, stále ještě aktuálnímu vyznění a v neposlední řadě i literárnímu stylu jsem sáhl po knihách Karla Durmana.⁸ Neopomněl jsem ani práce dalšího českého odborníka na

---

¹ Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments> [cit. 2019-08-07].

² Dostupné online: <https://nsarchive2.gwu.edu/> [cit. 2019-08-07].

³ Dostupné online: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/collection/76/soviet-invasion-of-afghanistan> [cit. 2019-08-07].

⁴ Dostupné online: www.ebadatelna.cz [cit. 2019-08-06].

⁵ CARTER, James. *Keeping Faith: Memoirs of a President*. London: Collins, 1982; CARTER, James. *Život ve víře*. Praha: Pragma, 1997.

⁶ BRZEZINSKI, Zbigniew. *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977–1981*. New York: Farrar, Straus, Giroux, 1983.

⁷ VANCE, Cyrus. *Hard Choices*. New York: Simon and Schuster, 1983.

⁸ DURMAN, Karel. *Útěk od praporů*. Praha: Karolinum, 1997; též, *Popely ještě žhavé II*. Praha: Karolinum, 2009.

studanou válku, Vladimíra Nálevky.⁹ Oba autoři jsou bohužel v některých místech příliš struční. Z prací zahraničních autorů jsem se opíral o knihy *Dějiny amerického národa*¹⁰ od Paula Johnsona a *Dějiny USA*¹¹ od historiků Shi a Tindalla. Paul Johnson je názorově vyhraněný, což se projevuje i v jeho pracích. Snad právě proto jeho práce nabízejí netradiční pohled a je zajímavé je číst. Druhá jmenovaná kniha slouží jako základní přehled dějin Spojených států, do češtiny byla bohužel přeložena s chybami. Chronologický slovník událostí *Chronology of the Cold War*¹² je velmi přehlednou knihou, zpracování některých dat je přitom překvapivě podrobné. Práce se širším záběrem pochopitelně neoplývají výkladem, který jde do hloubky. Často tím utrpí přesnost informací. V tomto se mírně vymyká dvousvazkové dílo o moderních dějinách Ruska autorského kolektivu pod vedením profesora Zubova.¹³ Je detailní, založené na studiu písemných pramenů a nabízí pohled (části) ruských autorů. Některá místa výkladu trpí nevyvážeností. Český historik musí mít nutně potíže s přijetím interpretací, které tento kolektiv předkládá. Práce Zubovova kolektivu má přínos právě v tom, že nutí k zamyšlení. Kromě pramenů jsem tak sáhnul i po specializované literatuře. Českým autorem, kterého nelze v souvislosti s dějinami Afghánistánu opomenout, je orientalista Jan Marek. Posloužily mi jeho knihy o Afghánistánu a Pákistánu.¹⁴ Nedávno vyšla kniha *Praha na hřbitově metropolí*¹⁵ od arabisty Miroslava Belici. Kniha se dělí do dvou hlavních částí. V první se věnuje sovětské invazi Afghánistánu a pobytu Babraka Karmala v Československu. Přestože se jedná o literaturu faktu, je opatřena poznámkovým aparátem. Autor čerpal z různých zdrojů, některé však bohužel nevzbuzují velkou důvěru. Na druhou stranu použil prameny z českých a zahraničních archivů, což práci obohatilo a . Na druhou stranu se nenacházel v lehké situaci. Ze zahraniční produkce stojí na předním místě jedinečná publikace *Afghanistan. The Soviet Invasion and the Afghan Response 1979–1982*¹⁶ Hassana Kakara, afghánského profesora historie, který působí v USA a píše o afghánských dějinách anglicky. Zahraniční politiku USA v době studené

---

⁹ NÁLEVKA, Vladimír. *Čas soumraku*. Praha: Triton, 2004; též, *Castro: Caudillo 20. století*. Praha: Pražská vydavatelská společnost, 2009; též, *Horké krize studené války*. Praha: Vyšehrad, 2010.

¹⁰ JOHNSON, Paul. *Dějiny amerického národa*. Voznice: Leda, 2014.

¹¹ TINDALL, George a David SHI. *Dějiny Spojených států amerických*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

¹² BRUNE, Lester a kol. *Chronology of the Cold War 1917–1992*. New York: Routledge, 2006.

¹³ ZUBOV, Andrej a kol. *Dějiny Ruska 20. století: Díl II*. Praha: Argo, 2015.

¹⁴ MAREK, Jan. *Afghánistán*. Praha: Libri, 2003; též, *Dějiny Afghánistánu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, též, *Pákistán*. Praha: Libri, 2002.

¹⁵ BELICA, Miroslav. *Praha na hřbitově metropolí*. Praha: EPOCH, 2018.

¹⁶ KAKAR, Hassan. *Afghanistan. The Soviet Invasion and the Afghan Response 1979–1982*. Oakland: University of California Press, 1997.

války dobře vysvětluje Christian Hacke v knize *Zur Weltmacht verdammt*.¹⁷

Abych získal podrobnosti, využil jsem i konkrétní studie. Nezpochybnitelný význam pro poznání SALT mají analýzy Raymonda Garthoffa.¹⁸ K pochopení detailů sovětské invaze do Afghánistánu jsem využil článek Marka Hudemy.¹⁹ Martin Jahoda, který provedl pečlivou heuristickou práci a předvedl dobré znalosti cizích jazyků, nabídl podrobné líčení polské krize na počátku osmdesátých let. Bývalý ruský velvyslanec v Íránu Vladimir Michajlovič Toporkov předložil svou osobitou představu o příčinách sovětské invaze, která má svou hodnotu, přestože čerpá z malého množství literatury, a zaujal mě svým netradičním pohledem na problematiku.²⁰

V prostředí českých univerzit vzniká nezanedbatelné množství studentských prací o Ronaldu Reaganovi, ale minimum o Jamesi Carterovi. V tomto ohledu výjimku tvoří diplomová práce *Sovětsko-americké vztahy mezi détente a Polskou krizí*,²¹ kterou napsal výše zmíněný Martin Jahoda před více než deseti lety na Ústavu světových dějin FF UK. Ostatní diplomové práce neměly takový tématický průnik s mou.

Chci předložit nejen kritickou práci, ale také souvislý narativ. Mám ambice vyprávět příběh Afghánistánu, který se stal jevištěm studené války. Zdůrazním, že se tak stalo i s aktivním přispěním obyvatel této asijské země. Cílem této práce v neposlední řadě je propojit dějiny Afghánistánu s dějinami mezinárodních vztahů. Považuji za nezbytné zasazení invaze do širších souvislostí. Je třeba poukázat nejen na vývoj událostí počínaje nástupem Lidově demokratické strany Afghánistánu k moci v dubnu roku 1978. Vycházím z předpokladu, že mantinely, ve kterých se ocitla afghánská diplomacie v padesátých letech 20. století, přivedla vládce v Kábulu k větší závislosti na Sovětském svazu.

---

¹⁷ HACKE, Christian. *Zur Weltmacht verdammt*. Mnichov: Ullstein, 2002.

¹⁸ GARTHOFF, Raymond L. *The NATO Decision on Theatre Nuclear Forces*. In: *Political Science Quarterly*, Vol. 98, No. 2, 1983. pp. 197–214.

¹⁹ HUDEMA, Marek. *Sovětská invaze do Afghánistánu*. In: *Historický obzor*, III–IV, 1995, s. 61–68.

²⁰ TOPORKOV, Vladimir Michajlovič. *O příčinách vvodu sovětských vojsk v Afganistan i faktorach, okazavšich vlijanie na prijatje rešenija*. In: *Věstník archivista*, No. 2, 2014, s. 178–192.

²¹ JAHODA, Martin. *Sovětsko-americké vztahy mezi détente a polskou krizí (1977–1981)*. Praha, 2007. Magisterská diplomová práce, FF UK – ÚSD.

1. Zahraniční politika USA do roku 1977

Období Nixona a Forda

Obecná charakteristika

Období 1973–1976, tedy druhé volební období prezidenta Nixona dotažené do konce původně viceprezidentem Fordem, nese určité důležité znaky, a to i ve vnitřní politice USA, které jsou však pro svou důležitost svázány se zahraniční politikou.

Zdalo by se, že Nixon dal impuls k tomu, aby Spojené státy začaly hojit snad největší šrám, který ve 20. století utrpěly. Stahování amerických vojáků z Vietnamu a takzvaná vietnamizace války (neúspěšná) započaly již v jeho prvním volebním období. V druhém volebním období korunoval tento úspěch definitivním stažením amerických vojáků z Vietnamu, uzavřením Pařížské mírové smlouvy a přivedením amerických zajatců zpět domů. Situace by se na první pohled mohla zdát uspořádaná. Za uzavření míru si Lê Đức Thọ a americký ministr zahraničí Henry Kissinger vysloužili Nobelovu cenu, Thọ ji ale odmítnul převzít s tím, že opravdový mír dosud nebyl nastolen. Zpětně mu musíme dát za pravdu. Občané USA ale měli pocit, že se jim dostalo toho, co potřebují.

Myšlenkami na urovnání vztahů s Čínskou lidovou republikou se Nixon zabíral také už ve svém prvním období. Sovětsko-čínská roztržka, probíhající v březnu 1969 na řece Ussuri, dala prezidentovi příležitost. Varoval Sověty, že USA nezustanou stát stranou, pokud SSSR Čínu napadne. Další náznaky spolupráce na sebe nenechaly dlouho čekat. V indicko-pákistánském konfliktu roku 1971 SSSR podpořil Indii a USA společně s ČLR projevíly náklonnost Pákistánu. Následovalo pozvání ping-pongového týmu USA na zápas do ČLR a pozvání amerického prezidenta do Číny. Následujícího roku Nixon s Kissingerem cestovali do země na dálném východě, kde Kissinger podepsal tzv. Šanghajské komuniké, kterým přes velkou rozdílnost obou zemí dali najevo, že budou čelit sovětské expanzi v Asii. Na úspěšném manévru zahraniční politiky USA má velký podíl nejen Kissinger, ale i sám Nixon. Balancování Washingtonu mezi hrozbou z Pekingu a Moskvy získalo označení triangulární diplomacie.²²

V prosinci 1973 v souvislosti s jomkipurskou válkou nastala první velká ropná krize, vyvolaná prudkým zvýšením cen ropy kartelem OPEC. Zasáhla celý svět, na USA dopadla těžce. Neshody mezi západoevropskými státy a USA provázely hledání společného řešení ropné krize. Ta předznamenala konec hospodářského růstu a stála u počátku potíží, které měly Spojené státy

---

22 Srov. DURMAN, Karel. *Popely*, s. 92–95; JOHNSON, Paul. *Dějiny amerického národa*, s. 710.

provázet až do počátku osmdesátých let.²³

Velkým tématem světové politiky se po druhé světové válce staly jaderné zbraně. Hrozba jejich použití visela nad lidstvem jako Damoklův meč. Proto už od padesátých let hledali politici cesty, jak omezovat a monitorovat výrobu, zkoušení a šíření jaderných zbraní. Kubánská krize, která vypukla roku 1962, ukázala, že mezi znepřátelenými velmocemi musí existovat alespoň možnost dialogu. Proto vznikla tzv. horká linka pro spojení mezi prezidentem USA a generálním tajemníkem ÚV KSSS. Následujícího roku podepsali ministři zahraničí USA, Velké Británie a SSSR dohodu o zastavení jaderných pokusů pod vodou, v atmosféře a ve vesmíru. Rychle se připojily další desítky států. Některé jaderné velmoci se k dohodě nepřipojily.²⁴ V červenci 1968 byla podepsána smlouva o nešíření jaderných zbraní, ale opět chybělo několik jaderných velmocí.²⁵

Od listopadu 1969 probíhaly rozhovory o omezení strategických útočných zbraní známé jako SALT I. Mezitím SSSR dosáhl strategické rovnováhy s USA kolem roku 1970. Tím se rozumí, že SSSR disponoval dostatečným počtem strategických raket schopných nést jaderné hlavice a odpalovacích zařízení, a to jak na ponorkách (SLBM), tak v železobetonových silech pod zemí. SSSR měl tedy reálné možnosti provést jaderný útok, nebo případně na takový útok odpovédět zničující odvetou.²⁶

SALT I vyvrcholily úspěšnou dohodou uzavřenou roku 1972. Obě velmoci se zavázaly, že po následujících pět let nebudou budovat nová stacionární odpalovací zařízení pro mezikontinentální balistické střely, a stanovily maximální počty raket na polygonech a ponorkách. Součástí SALT I byla i dohoda ABM, znamenající pro obě země omezení systémů protiraketové obrany. Měla neomezenou platnost.²⁷ Její význam tkvěl v udržení bezbrannosti obou stran při případné jaderné válce, při níž se počítalo se vzájemným zničením. Obě strany nadále od použití jaderných zbraní odrazovala záruka vzájemného zničení. SALT I nesnížily počty balistických raket ani snížení počtu nesených hlavic. SSSR si mohl udržet náskok v balistických raketách, USA zase ve strategickém bombardovacím letectvu. Metodou dohledu nad plněním smlouvy bylo vzájemné sledování

---

23 LUŇÁK, Martin. *Západ: Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Praha: Libri, 1997, s. 270–271. Dne 20. října vyhlásily státy OPEC embargo pro vývoz ropy do USA a do zemí jejich spojenců, Nizozemska a Portugalska. Do konce roku 1974 vzrostla cena ropy oproti roku 1972 šestinásobně. USA dosahovaly sice stále ještě 95 % nezávislosti, ale 70 % spotřebované ropy v Evropě pocházelo ze Středního východu.

24 Například ČLR a Francie. PEČENKA, Marek a Bohuslav LITERA. *Dějiny Ruska v datech*. Praha: Dokořán, 2011, s. 311.

25 Například ČLR a Francie. Tamtéž, s. 323.

26 GALEOTTI, Mark. *Čas úzkosti: Bezpečnost a politika v sovětském a postsovětském Rusku*. Praha: Themis, 1998, s. 72–73.

27 Platila třicet let, v novém tisíciletí ji USA vypověděly.

prostřednictvím satelitů.²⁸ Dne 28. května 1976 dospěly SSSR a USA k dohodě omezující sílu pokusných jaderných výbuchů.²⁹ V listopadu 1972 začalo první kolo rozhovorů o SALT II. Sověti nejasností v dohodách zneužívali a limity obcházeli.³⁰ V prosinci 1976 SSSR začal rozmisťovat nové rakety Pioněr (RSD-10, v literatuře nejčastěji označované podle kódu NATO SS-20).³¹

V jednání o odzbrojování postupovali všichni prezidenti USA víceméně vstřícně a ochotně navazovali na práci svých předchůdců, pokud nedošlo ke skandální situaci, jež vrcholné představitele USA donutila jednání načas přerušit. Kupříkladu angažmá v angolské revoluci v listopadu 1975, tedy účast kubánských jednotek v ní a jejich přeprava sovětským leteckým mostem, zapříčinilo, že Američané dočasně zablokovali rozhovory SALT II.³² Kubánské vedení usilovalo o posílení své mezinárodní pozice a vyvíjelo snahu stát se vůdčí silou zemí třetího světa. Podpora protikoloniálních hnutí v Africe zvýšila popularitu Kuby v Hnutí nezúčastněných. Sovětům to ale zkomplikovalo situaci.

Komplikací vzájemných vztahů, která se SALT nedotkla, ale zato se týkala vzájemného obchodu a lidských práv, byla otázka židovských emigrantů ze SSSR. Dne 20. prosince 1974 ratifikoval Kongres USA obchodní smlouvu se SSSR, podmínil ji ale umožněním emigrace sovětských Židů skrze Jackson-Vanikův dodatek. Dne 14. ledna 1975 zrušil SSSR kvůli Jackson-Vanikovu dodatku obchodní smlouvu s USA.³³ Dne 20. října 1975 podepsaly USA a SSSR obchodní dohodu, na jejímž základě mohl SSSR v následujících pěti letech nakoupit v USA třicet tun obilí s možností zvýšených nákupů a ročně dodat do USA deset milionů tun ropy.³⁴

Mezitím se již schylovalo k největší pohromě v dějinách domácí politiky USA. Aféra Watergate, představující zcela stěžejní dění druhého období Nixonovy administrativy, opět otrásla důvěrou Američanů v jejich stát a jejich politiky. Ačkoliv někteří historikové zaujímají skeptický postoj ke skutečné závažnosti samotného činu vloupání do ústředního sídla Demokratické strany, faktem zůstává, že vzniklá aféra přinutila prezidenta Nixona rezignovat na prezidentský úřad.³⁵ Stalo se tak vůbec poprvé v dějinách USA.³⁶ Americká ústava s takovou eventualitou počítá, a tak

---

28 GADDIS, John Lewis. *Studená válka*. Praha: Slovart, 2006, s. 176–179.

29 PEČENKA – LITERA, *Dějiny Ruska*, s. 334.

30 LUŇÁK, *Západ*, s. 286.

31 PEČENKA – LITERA, *Dějiny Ruska*, s. 335.

32 WANNER, Jan. *Brežněv a východní Evropa*. Praha: Karolinum, 1995, s. 23.

33 PEČENKA – LITERA, *Dějiny Ruska*, s. 333.

34 Tamtéž, s. 334.

35 Za nepříliš závažnou a nijak zvláštní považuje aféru Watergate Paul Johnson.

36 HEIDEKING, Jürgen a Christof MAUCH. *Američtí prezidenti: 42 portrétů od George Washingtona po George W. Bushe*. Praha: Prostor, 2008, s. 447.

na uvolněném postu nahradil Nixona jeho viceprezident Ford. V situaci, ve které se nalézal, měl ale Ford velmi pochybný mandát, jelikož nebyl do této funkce zvolen, ale nahradil Nixonova viceprezidenta Agnewa, který odstoupil kvůli jiné aféře. Svou pozici ještě podkopával amnestií, čímž znemožnil stíhání exprezidenta. Ford zamýšlel národ zbavit vleklého a bolestného procesu.³⁷ Znechuceným Američanům tento čin omlouval potřebou jít dál.

Zahraniční politika USA prezidentu Fordovi nedala příležitost pochlubit se mnoha úspěchy. Vietnamská válka traumatizovala Američany ještě jednou. V posledních dubnových dnech roku 1975 museli nečinně sledovat, jak se v tlačenci hrůzou hnaní Jihovietnamci snaží na poslední chvíli chopit vrtulníků odlétajících z budovy ambasády v USA v Saigonu. Jižní Vietnam padl, za nějaký čas Saigon získal nové jméno po vůdci vietnamské komunistické strany – Ho Či Minovo město. Následně v destabilizované oblasti propuknul konflikt mezi Vietnamem a Kambodžou, v níž řádl režim Rudých Khmerů. Do střetu se vložily velmoci (hlavně Čína a SSSR).³⁸

Dne 14. března 1976 vypověděl Egypt Smlouvu o přátelství a spolupráci s SSSR.³⁹ Jenže příklon Egypta k USA začal v období vlády prezidenta Nixona a Gerald Ford na něm jako viceprezident velké zásluhy neměl.

Zato rozvíjení détente se prezidentu Fordovi dařilo. V létě se uskutečnil let sovětsko-americké posádky do vesmíru. Zanedlouho dospěly ke zdárnému konci i rozhovory na Konferenci o bezpečnosti a vzájemné spolupráci v Evropě. Úspěch KBSE, završený podpisem závěrečného aktu v Helsinkách, si propagandou připsaly ke svým úspěchům země východního bloku. Navíc znamenal uznání faktického průběhu hranic v Evropě a sovětské legitimacy v její východní polovině. Sověti museli polknout hořkou piluli v podobě takzvaného třetího koše, který zavazoval i východní blok k dodržování lidských práv. V době podepsání konference docházelo k přelomu v poměru sil ve světě a v sovětském sebevědomí. V padesátých a šedesátých letech USA pouze ne zcela úspěšně zadržovaly komunismus (respektive šíření režimů nakloněných Moskvě) a východní blok nepodlehnu převaze USA. V průběhu šedesátých let a na počátku následující dekády Sověti za vlády Leonida Brežněva vyrovnali svou vojenskou sílu s USA, proto si mohli dovolit jednat o SALT I a přistoupit k détente. Jejich hospodářské problémy, prohlubující se v dané době, zatím nenarostly do kritických rozměrů. V průběhu sedmdesátých let se naopak politbyro omámené svou vojenskou převahou rozhodlo jednat s Američany z pozice síly, jak tomu uvyklo dříve.⁴⁰ Prezidenti Nixon a Ford nemohli vůči Sovětům postupovat tak prudce jako jejich předchůdci. Jednak kvůli

---

37 Tamtéž, s. 461.

38 DURMAN, *Popely*, s. 141–143 a 233–236.

39 PEČENKA – LITERA, *Dějiny Ruska*, s. 334.

40 MALIA, Martin. *Sovětská tragédie*. Praha: Argo, 2004, s. 380–381.

poškození velmocenské prestiže vietnamskou prohrą, ale hlavně kvůli skutečnosti, že SSSR dosáhnul nad USA strategické převahy v konvenčních i jaderných zbraních.⁴¹

V této atmosféře nastoupil proti Fordovi James Carter, farmář z Georgie, který prohlásil: „*Nikdy vám nezalžu.*“⁴² Carter, georgijský guvernér nepříliš známý mimo svůj stát, považovaný za outsidera kvůli absenci zkušeností z politiky ve Washingtonu, působil při kampani netradičně.⁴³ Jeho osoba v sobě nesla několik rozporů. Ačkoliv Jižan, příslušel Carter k Demokratické straně. V kampani kladl důraz na lidská práva nejen v USA, ale i ve světě. K rasovým problémům se ovšem stavěl vlažně a proti segregaci vystupoval pouze mírně. Při kampani se snažil nikoho si příliš nepohněvat. Působil nemastně, neslaně. Pokud by voličům něčím učaroval, pak snad dojmem skromného, zbožného, pracovitého, upřímného amerického muže, který své zemi sloužil u námořnictva a následně úspěšně podnikal v pěstování a obchodu s burskými oříšky.⁴⁴ Sliboval, že americkým voličům navrátí důvěru v politiku a posílí roli Ameriky ve světě. To vše v duchu křesťanské morálky a v souladu s lidskoprávními principy. V průběhu kampaně učinil Carter sice několik přešlapů (kontroverzní rozhovor pro Playboy), běžného voliče ale stále znechucoval cejch Watergate, který Ford nesl spolu s Nixonem.⁴⁵ Carter tak vyhrál prezidentské volby roku 1976, dvě stě let od deklarace nezávislosti. Zvítězil nejtěsnějším volebním výsledkem za celou dobu fungování americké demokracie. Ve společnosti zavládla apatie jako nejzřetelnější projev voleb toho roku. Ani jeden z kandidátů nepřitahoval, k volbám přišlo pouze o něco málo více než polovina voličů.⁴⁶ Christian Hacke píše o Carterově volebním vítězství jako o velkém překvapení, protože byl jedním z mála amerických prezidentů pocházejících z jihu USA.⁴⁷

---

41 DURMAN, Karel. *Útěk*, s. 123–124.

42 JOHNSON, *Dějiny amerického národa*, s. 724.

43 HERRING, George C. *From Colony to Superpower: U. S. Foreign Relations since 1776*. Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 829.

44 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 217. Carter od doby svého návratu ze služby u námořnictva na rodnou farmu v Plains velmi aktivně působil v baptistické církvi. CARTER, *Život ve víře*, s. 62–63.

45 Takového přešlapu se ale dopustil v televizní debatě i Ford, když prohlásil, že národy východní Evropy nežijí pod sovětskou nadvládou. HEIDEKING – MAUCH, *Američtí prezidenti*, s. 457.

46 TINDALL – SHI, *Dějiny Spojených států amerických*, s. 731.

47 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 217.

Carterovo prezidentské období

Obecná charakteristika

Carter nastoupil do úřadu 20. ledna 1977 a měl velké ambice. Chtěl prosadit změny, jako ostatně většina začínajících prezidentů na počátku prvního volebního období. Obzvlášť to platí pokud nový prezident zastupuje jinou politickou stranu než jeho předchůdce.⁴⁸

V zahraniční politice samozřejmě již od počátku vyřizoval důležitou agendu, stěžejní kroky ale měly přijít později. Pro začátek před ním stály výzvy domácí politiky. Průlom v lidských právech a zrovnoprávnění, jaké se odehrály v šedesátých letech, nenastal, za zmínku ovšem jistě stojí, že v jeho vládě zasedlo více žen, Afroameričanů a Hispánců než v předchozích vládách. Amnestoval muže, kteří utekli v době vietnamské války před vojenskou službou za hranice. Dále se obrátil k řešení hospodářských a ekologických problémů. Už šedesátá léta přinesla v USA průlom v ochraně přírody. Carterovi se podařilo prosadit zákon o uzavírání dolů a o vytvoření „superfondu“ na odstraňování chemických odpadů. Prezident Carter vyhlásil komplexní ekonomický program a předložil Kongresu rovněž komplexní energetický program. Zásahy státu chtěl jednak podpořit stávající těžbu ropy a zemního plynu a ještě ji rozšířit, dále usiloval o využití alternativních zdrojů, jako byla solární energie a syntetická paliva. V neposlední řadě podporoval rozvoj jaderné energie, k níž měl vztah.⁴⁹ Administrativa nového prezidenta bohužel nedokázala navržené zákony provést úskalími parlamentních debat. Byla nucena držet se při zemi především ve finančních záležitostech a trpělivě získávat vnitrostranickou podporu, aby Kongres návrhy přijal. Hned v srpnu 1977 prezident alespoň úspěšně podepsal zákon o zřízení ministerstva energie (Department of Energy). Opatření na ochranu přírody bohužel těžce dopadla na americké daňové poplatníky i výrobce.⁵⁰ Domácí hospodářství, vyčerpávané vietnamskou válkou, se potýkalo s krizí způsobenou prvním

---

48 BRZEZINSKI, *Power and Principles*, s. 81.

49 James Carter sloužil ve válečném námořnictvu, časem i na ponorkách. Jeho kariéra se začala slibně rozvíjet. Roku 1952 nastoupil výcvik a školení na ponorky s nukleárním pohonem. V prosinci 1952 jako mladý důstojník vedl jednu skupinu amerických techniků podílejících se na sanaci reaktoru v Kanadě, v němž došlo k havárii a úniku radioaktivní vody. Později kariéru u námořnictva přerušil na vlastní žádost. Událost v Kanadě jej prý ovlivnila, aby zprvu zavrhl zavedení neutronové bomby. Nepřipomíná se příliš často, jak napomohl udržet důvěru americké veřejnosti v jadernou energii. Když roku 1979 při menší havárii unikla z jaderné elektrárny na Three Mile Island radiace, James Carter místo navštívil a pouze s návleky na botách se před kamerami prošel některými prostorami elektrárny. Snad právě tím uklidnil paniku, která začala vznikat. Dostupné online: <https://www.stream.cz/slavedny/10005307-den-havarie-jaderne-elektrarny-three-mile-island-28-brezen> [cit. 2019-08-07].

50 JOHNSON, *Dějiny amerického národa*, s. 728.

velkým ropným šokem. Carter po svých předchůdcích zdědil stagflaci, která se projevovala nezaměstnaností (7 % roku 1977) a především rostoucí inflací (z 5 % roku 1977 na 10 % v následujícím roku), jejíž růst se nezpomaloval, spíše naopak.⁵¹

Carterova administrativa přišla s plány na ozdravení ekonomiky, ne všechny ale fungovaly, jak měly, a některé se neblaze odrazily na fungování státu v jiných oblastech. Prosadil úspory v obranném rozpočtu, na rozdíl od zemí východního bloku, které svou ekonomiku přílišným zbrojením zatěžovaly. Carter však zadělal na problémy vojenské moci USA a někteří jej dokonce považují téměř za jejího hrobníka.⁵²

Kdo kromě Jamese Cartera určoval zahraniční politiku USA? Předně se nabízí prezidentův kabinet a personál Bílého domu. V první řadě ministr zahraničí Cyrus Vance zvaný „Cy“. Právník vystudovaný na Yaleově univerzitě, který za druhé světové války sloužil na torpédoborci jako důstojník, od roku 1961 zastával důležité pozice na ministerstvu obrany USA a od roku 1964 se účastnil důležitých zahraničněpolitických jednání, například v Panamě. V letech 1966–1969 byl účastníkem jednání se zástupci Severního Vietnamu. Vance byl „holubice“, obával se jaderných zbraní, měl za to, že příčiny konfliktů ve třetím světě nebyly ani tak zapříčiněny americko-sovětskými střety, ale spíše leží přímo v zemích třetího světa. Tyto konflikty chtěl utišovat ve spolupráci se zástupci SSSR. Usiloval ve vztazích se SSSR vzájemnou důvěru, chtěl se vyvarovat hysterických reakcí a prudkých změn.⁵³ Obecně byl Vance toho názoru, že americko-sovětské vztahy Spojené státy příliš zaměstnávají na úkor řešení jiných problémů. Chtěl se tedy zaměřovat na dialog Západ–Východ, ale také Sever–Jih a na otázky chudoby ve světě. Za důležitou považoval agendu bránění šíření jaderných zbraní.⁵⁴

Další důležitou osobou byl Zbigniew Brzezinski, syn polského diplomata, který se po druhé světové válce nevrátil do vlasti. V USA se oženil s praneteří prezidenta Edvarda Beneše, Emilií Benešovou. Studoval na Harvardově univerzitě. Byl renomovaným profesorem na Columbijské univerzitě. Zastával silně protisovětské a militantní postoje. Hacke tvrdí, že svému kolegovi, poradci prezidenta Kennedyho Arthuru Schlesingerovi, zaslal telegram, v němž prosazoval neprodlené bombardování sovětských raketových zařízení na Kubě.⁵⁵ Každopádně nevěřil, že by

---

51 TINDALL – SHI, *Dějiny Spojených států amerických*, s. 733.

52 JOHNSON, *Dějiny amerického národa*, s. 725–726.

53 VANCE, *Hard Choices*, s. 394.

54 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 218–223.

55 Schlesinger na počátku sedmdesátých let předsedal Komisi pro jadernou energii a sloužil v Nixonově a Fordově vládě jako ministr obrany a v Carterově administrativě se stal prvním ministrem energií. HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 219. Odvolává se na SMITH, Gaddis. *Morality, Reason and Power. American diplomacy in the Carter Years*.

použití jaderných zbraní znamenalo úplný konec lidstva. Brzezinski se od Vance i jeho náměstka Schulmana lišil i v názorech na Evropu. Nebál se totiž prudkých změn ve východní Evropě.⁵⁶ Historici soudí, že Brzezinského názory u prezidenta časem převážily nad Vanceovými.⁵⁷ Hacke došel k závěru, že Vance měl na Cartera vliv do vypuknutí krizí v Íránu a Afghánistánu.⁵⁸ Durman oproti tomu uvádí, že více než Brzezinski ovlivňoval prezidenta do jara 1978.⁵⁹ Aronoffová klade milník na sklonek roku 1978, kdy byl převeden dohled nad CIA od komise, které předsedal Vance, komisi které předsedal Brzezinski. Kromě toho, měl Brzezinski kancelář blízko té prezidentovy a na rozdíl od Vance se s prezidentem každý den stýkal. Později prezident zavedl společné snídaně s Mondalem, Vancem a Brzezinskim. Téma ranních rozhovorů u snídaně ale připravoval Brzezinski.⁶⁰

Dovolím si poukázat na to, že kromě Cartera několik dalších významných mužů v administrativě sloužilo u námořnictva: např. ministři zahraničí Vance a Muskie nebo náměstek ministra zahraničí Warren Christopher. Stejně tak ti, kteří řídili CIA: Enno Henry Knoche (zastupující ředitel), admirál Stansfield Turner i Frank Carlucci. Může to ale být náhoda související s prostou skutečností, že v ozbrojených silách USA tradičně velkou část představuje námořnictvo. Dalším společným jmenovatelem určité množiny v Carterově okolí je georgijský původ. Například u prezidentova mluvčího Josepha „Jody“ Powella a Thomase Bertrama „Berta“ Lance.

Carterovu administrativu potkávaly personální obtíže už na počátku. Dne 21. září 1977 rezignoval Thomas Bertram Lance, který v Carterově administrativě zastával post ředitele Úřadu pro řízení a rozpočet (Office of Management and Budget). Lance rezignoval pro podezření z korupce a chyb ve vedení úřadu. Americké veřejnosti skandál uštědřil nedlouho po aféře Watergate další ránu. Nic na tom nezměnilo, že o tři roky později soud zprostil Lance všech obvinění.⁶¹

V červenci 1979 Carter vyměnil několik členů svého kabinetu. Mezi nimi i ministra financí Wernera Michaela Blumenthala.

Carter měl zpočátku příhodné zázemí v rozložení sil v Kongresu. Většinu křesel ve Sněmovně

New York: 1986, s. 36.

56 LAFEBER, Walter. *America, Russia, and the Cold War 1945–1992*. New York: McGraw–Hill, 1993, s. 288–289.

57 ARONOFF, Yael S. *In like a Lamb, out like a Lion: The political Conversion of Jimmy Carter*. In: *Political Science Quarterly*, Vol. 121, No. 3, 2006. pp. 438–439.

58 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 218–223.

59 DURMAN, *Útěk*, s. 21.

60 ARONOFF, *In like a Lamb*, pp. 439.

61 Dostupné online: <https://www.britannica.com/biography/Bert-Lance> [cit. 2019-08-07].

reprezentantů v letech 1955 až 1995 držela Demokratická strana. V období 1977–1987 vedl v dolní komoře demokrata Jim Wright, zástupcem byl John Brademas a mluvčím byl Tip O'Neill. V tom spočívala Carterova výhoda oproti jeho republikánským předchůdcům i nástupcům. V Senátu měli demokraté většinu až do 3. ledna 1981, prezident Carter tak byl bez opory většiny zastupitelů v horní komoře pouhých sedmnáct dní. Demokratickou stranu v horní komoře vedl Robert Byrd a jeho zástupcem byl Alan Cranston. Časem se ukázalo, že prezident musel se senátory včetně demokratů usilovně jednat, aby svou legislativu prosadil.

Carter jmenoval Andrewa Jacksona Younga mladšího jako prvního Američana černé pleti na post velvyslance USA při OSN.⁶² V některých záležitostech byl výstřední, ale zpočátku ještě v konsenzu s politikou Demokratické strany. Jeho působení a výroky postupem času vzbuzovaly kontroverze. Prezident Carter chtěl vést v Africe aktivní politiku. Young dostal zadání navazovat pro USA vztahy s africkými zeměmi. V červnu 1978 řekl v rozhovoru pro *Le Matin de Paris* při diskutování otázky politických vězňů v SSSR, že v USA jsou ve věznicích stovky lidí, které on považuje za politické vězně. Ve svém úřadě ale postupem času začal rozvíjet vlastní politiku, nezávislou na politice Carterovy administrativy. Svým úsilím přímo kolidoval se snahami amerických diplomatů. Nakonec však Young definitivně překročil pomyslnou čáru, když nazval Rúholláha Chomejního světcem. Velmi Carterově administrativě uškodil před americkými Židy. *New York Times* o něm ironicky hlásaly: „*Young je asi po Eisenhowerovi nejlepším agitátorem pro republikány.*“⁶³ Vaz mu nakonec zlomila podpora palestinského hnutí za nezávislost. V červenci 1979 jednal v OSN se zástupci arabských zemí, jelikož chtěl oddálit zprávu požadující vytvoření samostatného palestinského státu, protože americká administrativa byla v dané době příliš

---

62 V padesátých letech se angažoval v církvi jako kazatel a bojoval za lidská práva. V šedesátých letech se stal důležitým představitelem Southern Christian Leadership Conference, kde osobně spolupracoval s Martinem Lutherem Kingem mladším. V sedmdesátých letech působil v Kongresu za volební okres v Georgii, zhruba ve stejné době, kdy byl James Carter georgijským guvernérem. Během kampaně ve volbách guvernéra v Georgii se Carter sešel s Martinem Lutherem Kingem starším a s Youngem. Na druhou stranu pošpinil v kampani svého oponenta Sanderse rasisticky pod záminkou, že se setkává s černošskými sportovci a s Martinem Lutherem Kingem mladším. V Kongresu Young podporoval mírové hnutí, vystupoval proti válce a také proti kolonialismu. Na postu velvyslance při OSN byl spojencem lidskoprávního proudu na Ministerstvu zahraničí USA.

63 DURMAN, *Popely*, s. 168. Pro úplnost, Young nebyl jediný z okolí Jamese Cartera, kdo znechutil americké Židy. Prezidentův nejstarší bratr Billy způsobil drobný skandál zvaný „Billygate“. V televizním vysílání se o Židech vyslovoval kriticky. Přitom vyšlo na povrch, že dostává peníze od Kaddáfího libyjského režimu. Billy Carter byl pro prezidenta podobně jako Young zdrojem potíží. HERRING, *From Colony to Superpower*, s. 851. Na Billyho prosazování zájmů protiamerického režimu plukovníka Kaddáfího upozorňuje i JOHNSON, *Dějiny amerického národa*, s. 726.

zanepřázdněná. Zástupci arabských států souhlasili, ale pod podmínkou, že bude souhlasit i zástupce Organizace pro osvobození Palestiny (PLO). Young se sešel se zástupcem PLO. V srpnu však izraelský premiér Menachem Begin zprávu o schůzce získanou agenty Mossadu vynesl na veřejnost. Zpráva znamenala skandál, jelikož Spojené státy se zavázaly k tomu, že nebudou s PLO jednat, dokud neuzná právo Izraele na existenci. Dne 14. srpna Carter Younga přiměl k rezignaci.⁶⁴ Youngova aféra uškodila jak Carterovi, tak jeho administrativě a pohněvala černošské lobby v USA.⁶⁵ LaFeber přesto hodnotí Younga kladně pro jeho diplomatické úspěchy v navazování vztahů s novými africkými státy.⁶⁶

Dne 23. září vystřídal Younga v úřadě spolehlivý Donald Franchot McHenry. Od šedesátých let se angažoval v zahraniční politice USA, pracoval i na Ministerstvu zahraničí. V březnu 1977 byl jmenován zástupcem velvyslance USA při OSN. V srpnu 1979 získal pověření vést vyjednávání se sovětskou stranou v kauze baletních tanečníků Velkého divadla v Moskvě. Když se sověští umělci 21. srpna 1979 vraceli zpět do SSSR, požádal Aleksandr Borisovič Godunov o azyl v USA.⁶⁷

Zahraniční politika Carterovy administrativy

Carterova administrativa nastoupila za poměrně příznivých poměrů ve světě. Z počátku pomáhalo mnoho okolností doma i v zahraničí. Určité limity tu pochopitelně stále byly. Předchozí administrativy zanechaly mnoho dobrého, na co se dalo navázat. Zůstalo ovšem i mnoho problémů. Vietnamská válka skončila, nastala první ropná krize a jindy úspěšné tržní ekonomiky se potácely v potížích. To zhoršilo domácí hospodářské poměry, které administrativě svazovaly ruce.

Prezident si přál rozvíjet mezinárodní vztahy, navazovat styky s mladými státy a věnovat se humanitární pomoci. Plně v duchu kampaně před prezidentskými volbami vznášel na mezinárodních fórech i bilaterálních setkáních se sovětskými zástupci otázku lidských práv. Zde vznikl velký prostor pro nedorozumění mezi špičkami SSSR a USA. Ze sovětského pohledu se

---

64 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 225.

65 DURMAN, *Popely*, s. 266.

66 LAFEBER, *America*, s. 289.

67 Americké úřady vzaly tanečníka okamžitě pod svou ochranu a začaly se zajímat o jeho ženu Ljudmilu Iosifovnu Vlasovovou. Oba byli předními umělci Velkého divadla. KGB chtěla předejít útěku Vlasovové a posadila ji do letadla do Moskvy, to však bylo před odletem zadrženo. Sověti sice neumožnili schůzku amerických představitelů s Vlasovovou, ale povolili alespoň telefonický hovor, v němž se baletka vyjádřila, že zůstane. Vlasovová odletěla zpět do SSSR a Godunov zůstal v USA. Později se rozvedli za zprostředkování velvyslanectví. FRUS. *Soviet Union 1977–1980*, s. 633–638. Dostupné online: <https://static.history.state.gov/frus/frus1977-80v06/pdf/frus1977-80v06.pdf> [cit. 2019-08-07].

situace v oblasti lidských práv lepšila a poměry byly vyhovující. Prezident Carter ale posuzoval záležitosti lidských práv značně odlišnými měřítky.

Od podepsání závěrečného aktu KBSE roku 1975 v Helsinkách uplynulo už několik let, ale k nelibosti Sovětů se k němu často vraceli státníci, zejména prezidenti USA James Carter a později Ronald Reagan, i veřejnost. Ve východním bloku disidentská hnutí odkazující na výsledky KBSE, jako například československá Charta 77, vytvářela obzvláště nepříjemný neklid v nejvyšších řadách vládní hierarchie. Přitom u veřejnosti socialistických zemí tato hnutí neměla velkou odezvu. V SSSR stanulo v řadách disidentského hnutí mnoho spisovatelů, některé z nich Carter podpořil.

Carter kombinací uvolňování napětí a udržování nátlaku usiloval o zmírnění studené války a snížení hrozby konfliktu ve velkém měřítku i o uvolnění poměrů v samotném SSSR a východním bloku. K liberalizaci sovětského režimu byli západoevropští spojenci USA skeptičtí, byť v ni doufali. Nechtěli na ni na rozdíl od USA tlačit.⁶⁸ Dne 17. února obdržel akademik Andrej Dimitrijevič Sacharov, od 9. října 1975 laureát Nobelovy ceny míru, od prezidenta Cartera dopis, v němž mu prezident vyjádřil podporu.⁶⁹

Reakce SSSR na Carterovy snahy na sebe nenechala dlouho čekat: „*Lidskoprávní kampaň je vměšování do vnitřních záležitostí Sovětského svazu a ohrožuje proces uvolňování.*“⁷⁰ Taková byla reakce ministra zahraničí Andreje Andrejeviče Gromyky na Valném shromáždění OSN. Intelektuální i umělecká elita SSSR v rostoucím množství prchala na západ, kde hledala azyl.

Carter sice původně neměl dopodrobna promyšlený postup v záležitostech americko-sovětských vztahů, ale od počátku svého úřadování byl rozhodnut pokračovat v rozhovorech o omezování strategických zbraní (SALT).⁷¹ Rozhovory SALT představovaly hlavní předmět americko-sovětských vztahů, jelikož obchodní, kulturní a další styky byly na mezistátní úrovni nízké, až zanedbatelné.

Zpočátku bylo pro Carterovu zahraniční politiku příznačné, že se snažil oddělovat konflikty ve třetím světě (i sovětské zapojení do nich, byť často nepřímé) od vztahu Východ–Západ. Bylo to dané vlivem ministra zahraničí Vance. Zvláště patrná byla zdrženlivost v Africe (somálsko-etioipská válka, invaze katanžských emigrantů z Angoly do zairské provincie Šaba-Katanga v roce 1978). Výraznější americkou reakci nevyvolala ani vietnamská invaze do Kambodži v roce 1978, ani útok Jižního Jemenu na Severní Jemen roku 1979. Ve všech jmenovaných konfliktech se SSSR nějakým

---

68 LUŇÁK, *Západ*, s. 285–286.

69 PEČENKA – LITERA, *Dějiny Ruska*, s. 335.

70 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 226.

71 BRZEZINSKI, *Power and Principles*, s. 147.

způsobem angažoval.⁷² Předchozím dvěma republikánským prezidentům a jejich ministru zahraničí Kissingerovi šlo o rovnováhu moci, Carterovi šlo o morálku. Zatímco dřívější administrativy více využívaly tajné diplomacie, Carterova administrativa byla otevřenější a provozovala diplomacii veřejněji.⁷³

Na počátku roku 1977 převzal James Carter štafetu v SALT II. Omezování strategických zbraní mělo nejvyšší prioritu v první řadě z toho důvodu, že smlouva SALT I měla roku 1977 vypršet. Carter omezování zbrojení skutečně považoval za svou prioritu. SALT II byly nejdůležitější mezinárodní agendou, kterou se Carter ve svém úřadu zabýval. Záležitosti odzbrojování urgovalo rozmísťování systému SS-20 v zemích východního bloku. Nepřehlédnutelnému vlivu na zahraniční politiku USA i jejich spojenců v NATO se věnuje v této práci několik podkapitol.⁷⁴

První zahraniční cestu podniknul prezident Carter v květnu 1977 do Londýna na summit G7, která se v té době formovala. V dané době nejsilnější ekonomiky světa trápila inflace (s výjimkou SRN) a prudké zpomalení růstu ekonomiky. Viceprezident Walter Mondale vykonal v lednu cestu západní Evropou a Japonskem s úmyslem přesvědčit hospodářsky silné státy, aby snížením daní a dočasným schodkem v rozpočtu rozpohybovaly ekonomiku v globálním měřítku. Po dobu summitu Carter tlačil na zástupce jednotlivých států, aby koordinovanými kroky zajistily hospodářskou expanzi. Země G7 se zavázaly k výhradně neinflačnímu růstu ekonomiky. Kancléř SRN Helmut Schmidt oponoval Američanům, když tvrdil, že inflace nejen nesnižuje nezaměstnanost, ale je jednou z jejích hlavních příčin. USA odmítaly přizpůsobit reálnou ekonomiku vyšším cenám ropy. Namísto toho s cenou ropy, s níž se v dolarech celosvětově obchodovalo, manipulovaly tiskem nekrytých dolarů. Navzdory snahám o samostatnost, propagovaným Carterovým energetickým programem, USA uměle snižovaly cenu ropy za cenu zvýšené inflace. Schmidt takový postup odmítal a doporučoval, aby náklady za vyšší cenu ropy nesli američtí spotřebitelé. Carter se zavázal k přijetí světových cen ropy, čímž se mělo více šetřit zdroji a dojít tak k ozdravení dolaru. Závazek z londýnského summitu nicméně nemohl splnit. Když v Kongresu navrhl zvýšení daně na ropné produkty, neuspěl.⁷⁵ Z Londýna ještě Carter letěl do Ženevy, kde mimo jiné hovořil s egyptským prezidentem Hafizem Asadem (mírová jednání Egypta s Izraelem v Ženevě dospěly koncem roku do slepé uličky). To byly jeho první kroky v mezinárodní politice.

Prvním velkým krokem, který Carter v zahraniční započal i dokončil, bylo podepsání

---

72 PLECHANOVÁ Běla a Jiří FIEDLER. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 84.

73 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 223.

74 LUŇÁK, *Západ*, s. 280–281.

75 Tamtéž, s. 280–281.

panamských Torrijos-Carterových smluv s diktátorem Omarem Torrijosem. Úspěchu s hmatatelnými výsledky dosáhla Carterova administrativa paradoxně při jednání s autoritativním vojenským režimem, ke všemu protiamericky naladěným a orientovaným mimo jiné na Kubu. Smlouvou z léta 1977 uznaly USA suverenitu Panamy v průplavovém pásmu a přiznaly Panamě podíl na jeho řízení.⁷⁶ Následujícího roku proběhla ratifikace smlouvy Senátem jen těsně nad povinnou dvoutřetinovou většinou (68 ku 32 hlasům). Dohoda vzbudila u části americké veřejnosti nevoli a zavdala konzervativcům příčinu ke kritice. Odmítal ji i Ronald Reagan.⁷⁷ Prezident Carter však alespoň zachoval věrnost heslům své politické kampaně. Ne v plné míře, protože na jednu stranu se sice vypořádal s dalším pomníkem amerického kolonialismu, na druhou stranu ale legitimizoval Torrijosovu pozici jakožto caudilla, který uzurpoval moc ve státě z pozice vojenského velitele. Případ Panamy ukazuje, že prezident Carter přes veškerou (snad upřímnou) snahu ochraňovat lidská práva uplatňoval dvojí metr. Nehovořím v této souvislosti výlučně o Latinské Americe, ale také o Asii, kde účelově toleroval vícero autoritativních režimů (o Afghánistánu, Íránu, Pákistánu a Číně budu na příštích stranách této práce psát více).

V Latinské Americe, kde se USA tradičně snaží udržovat svůj vliv, se Carter setkal s mnoha neúspěchy kvůli prosazování lidskoprávní politiky. V září 1977 kritizovalo ministerstvo zahraničí USA vnitřní politiku Brazílie, kde panoval vojenský režim (až do roku 1986). Ten zareagoval zrušením všech čtyř obranných dohod s USA. Od Spojených států se odvrátila i Argentina.⁷⁸ USA (i další země včetně SSSR) považovaly brazilský i argentinský jaderný program za hrozbu a na Brazílii byl vyvíjen velký tlak, aby programu zanechala.⁷⁹ Argentina a Uruguay se roku 1977 zřekly pomoci Spojených států na protest proti americkému vměšování do vnitřních záležitostí cizích zemí a jejich snaze zaujmout post mezinárodního sudího. K oběma zemím se dále připojily Brazílie, Guatemala a El Salvador. Ze států Jižní Ameriky udržovala s USA dobré vztahy v celém Carterově období pouze tehdy demokratická Venezuela.⁸⁰ Samotný Jimmy Carter neprojevoval pochopení pro autoritativní latinskoamerické režimy. Obrátil se na své voliče s výzvou, aby se „[...] zbavili neopodstatněného strachu z komunismu, který nás nutil ke spojenectví s kdekým diktátorem, jenž se uvolil tento strach také vyznávat.“⁸¹ Kvůli nedodržování lidských práv přestaly USA podporovat Somozův režim v Nikaragui a začaly jednat s nesandinistickou opoziční frontou. V červenci 1979

---

76 OPATRŇÝ, Josef. *Panama*. Praha: Libri, 2004, s. 119–121.

77 TINDALL – SHI, *Dějiny Spojených států amerických*, s. 732.

78 JOHNSON, *Dějiny amerického národa*, s. 725.

79 Dostupné online: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115218> [cit. 2019-08-07].

80 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 227.

81 KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Nikaragua*. Praha: Libri, 2011, s. 95.

však režim padnul, přičemž vládu uchopili do svých rukou marxističtí sandinisté kooperující s kubánským a sovětským režimem, kteří rovněž terorizovali obyvatele.⁸² Carter opakovaně obětoval dobré vztahy s latinskoamerickými státy kvůli nesouhlasu s vládou vojenských režimů. V Asii přitom toleroval různé autoritativní vlády. Přesto někteří autoři nehodnotí jeho snahu o prosazování lidských práv v zahraniční politice jako jednoznačné fiasko, například v Brazílii či v Thajsku prý vedla ke skromnému pokroku.⁸³

Západní Evropa se potýkala s obtížemi. Některé státy měly v zásadě podobné hospodářské potíže jako USA. V některých Evropských státech procházela společnost bouřlivými změnami, ale zde se analogie k USA hledají hůře. Podívejme se alespoň na tzv. velkou čtyřku.

Velká Británie se v sedmdesátých letech nacházela v těžké situaci. Labouristi ve vedení země si neuměli poradit s inflací, nezaměstnaností a stávkami. Do očí nejvíce bijící strastí Velké Británie byl terorismus, prováděný Irskou republikánskou armádou nejen v Severním Irsku. Premiér Harold Wilson nečekaně rezignoval a ve straně se strhnul boj o předsednictví, který vyhrál umírněný James Callaghan. Ani ten si nedokázal s problémy poradit, ačkoliv s Carterem si rozuměli. Z kraje roku 1979 nastala „*zima nespokojenosti*“ a předseda labouristů Callaghan nedržel prst na tepu doby, když věci bagatelizoval legendárním prohlášením: „*Crisis? What crisis?*“ Na počátku května 1979 zvítězila ve volbách Margaret Thatcherová. Stala se první premiérkou v historii Velké Británie. Neměla sice pro Cartera tolik pochopení, ale cítila ho jako spojence. Ostrovní království, vzrůstající se z let stagnace, bylo nyní snad ještě spolehlivějším partnerem.⁸⁴

Ve Spolkové republice Německo vládla sociální demokracie. Guillaumova aféra ukončila Brandtovu kariéru, ale ne volební úspěchy SPD. Jako kancléř nastoupil Helmut Schmidt, vzdělaný ekonom. Kromě evropské integrace toužil po dobrých vztazích s USA. S prezidentem Carterem si však nerozuměl a jeho poradce Brzezinského vyloženě neměl rád. Přál si kompromis se SSSR, ale zpravidla odolával pokušení vyměnit spolupráci v NATO za nejistou odměnu od zemí východního bloku. Dalo by se říci, že SRN se dělila s Velkou Británií o post největšího spojence USA v Evropě. Navíc západoněmecké hospodářství dobře fungovalo. Ale i SRN měla mnoho potíží a procházela komplikovaným vývojem. V SRN fungovalo mírové protestní hnutí, které bylo velmi aktivní a protiamericky naladěné kvůli válce ve Vietnamu a událostem v Íránu. Některým aktivistům se dostávalo podpory z východního bloku, nelze ovšem odsoudit celé hnutí, jelikož mnozí se přidávali

---

82 Tamtéž, s. 96–98. Zdá se mi zajímavé, že Carterova dcera Amy byla několikrát zatčena při účasti na studentských demonstracích. Jedna z nich mířila proti činnosti CIA v nikaragujské občanské válce. CARTER, *Život ve víře*, s. 110.

83 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 223.

84 DURMAN, *Popely*, s. 183–189.

spontánně.⁸⁵ První třenice se SRN v Carterově prezidentském období způsobil tlak USA na ukončení brazilského jaderného programu, který byl největší exportní zakázkou SRN. Carter se nespokojil s vysvětlením ministra zahraničí Hanse-Dietricha Genschera. Představitelé SRN se výjimečně octli v situaci, kdy na ně USA i SSSR vyvíjely nátlak se stejným záměrem.⁸⁶ Později se ukázalo, že spolková vláda bude velmi háklivá na americké restriktivní zásahy do mezinárodního obchodu. Schmidt se držel Brandtovy „Ostpolitik“, ale více než jeho předchůdce prosazoval silné vazby s NATO, právní stát, silnou občanskou společnost a zodpovědnou rozpočtovou politiku. SRN na tom byla lépe než ostatní, v době, kdy velkou část silných ekonomik světa trápila inflace. Západní Německo tížily problémy s terorismem, podobně jako v Itálii to však byl subverzivní terorismus radikálních komunistů.⁸⁷

V čele Francouzské republiky stál prezident Valéry Giscard d'Estaing, konzervativní středopravicový politik. Právě jeho politická pozice ho v polovině dekády mírně odlišovala od Cartera, Callaghana a Schmidta (ačkoliv ten byl rozpočtově zodpovědným socialistou). Francii se hospodářsky spíše dařilo. Hlavním cílem zahraniční politiky bylo budování osy Paříž–Bonn a dále orientace na arabské a africké státy. Právě náklonost k těmto zemím, respektive skandál s přijímáním darů od středoafriického diktátora Bokassy, mu politicky zlomila vaz.⁸⁸

Zatímco urovnání vztahů s Kubou a Vietnamem (kvůli jeho vojenskému angažmá v sousedních zemích a protože požadoval po USA reparace) se Carterově diplomacii nepodařilo, s Čínou dosáhl 1. ledna 1979 dohody, oba státy navázaly diplomatické vztahy.⁸⁹ Na přelomu ledna a února Teng Siao-pching ve společnosti amerických politiků ostře kritizoval sovětskou politiku.⁹⁰

V dubnu 1979 vypověděla Čína Smlouvu o přátelství a spolupráci se SSSR z roku 1950.⁹¹ Vztahy ČLR se Spojenými státy dosáhly doposud nejlepší úrovně a stále se zlepšovaly na pozadí dekády velmi napjatých poměrů mezi největšími státy v Asii.

V Asii se americké diplomacii dařilo. Za mnohé vděčila administrativa Kissingerovi. Ten měl nakročeno k urovnání vztahů s Vietnamem, mimo jiné příslibem finanční pomoci, pozdější administrativy toho však nevyužily. Carter dal pochopitelně přednost spolupráci s Čínou. Veškerým kontaktům s Vietnamem se snažil vyhýbat. Vietnam hledal své místo ve světové politice a kvůli

---

85 Tamtéž, s. 180–181.

86 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 275.

87 DURMAN, *Popely*, s. 180–181.

88 Tamtéž, s. 336–337.

89 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 224.

90 PEČENKA – LITERA, *Dějiny Ruska*, s. 337.

91 Tamtéž, s. 338.

bezpečnostní nestabilitě v regionu i ochránce, vkročil tedy mezi státy v sovětské sféře vlivu. Od léta 1978 se angažoval v RVHP a téhož roku v listopadu uzavřel smlouvu o přátelství se SSSR.

Vietnam se potýkal s problémy v sousední Kambodži. Na konci prosince 1978 Vietnam vpadl do Kambodži a ovládl ji. Čínský vůdce Teng (který právě upevnil svou pozici v ČLR) nehodlal přihlížet porážce svého klienta a vzestupu vlivu svého rivala v regionu. Dne 17. února 1978 započalo 200 000 čínských vojáků útok na Vietnam. Vietnamci se invazi postavili tvrdě na odpor. Číňané se začali již 5. února stahovat a 16. března 1979 po měsíci bojů válka skončila. Sovětský svaz, který vietnamské armádě poskytl podporu ve formě dodávek nejmodernějších vojenských přístrojů ovládaných vlastními odborníky, získal neomezený přístup do přístavu Camranh a leteckou základnu v Danangu.⁹² Když Čína napadla Vietnam, Sověti odpověděli uspořádáním vojenského cvičení v Mongolsku.⁹³

Indie v zahraniční politice běžně zastávala podobná stanoviska jako SSSR a obě země spolupracovaly. Jaké k tomu měli přední indičtí politici motivy? Nabízí se jednoduchá odpověď, že Indie byla levicovým státem s určitým příklonem k Sovětskému svazu. Geopolitická orientace na SSSR vzešla zřejmě z určité opuštěnosti a časem z pocitu obklíčení. Orientace na Británii, USA a západní státy nebyla dost dobře možná kvůli koloniální minulosti těchto států, respektive jejich otrokářské minulosti. Nabízela by se Čína, s níž ovšem měla Indie špatné vztahy, jež vyústily v pohraniční válku na podzim 1962. Zbyl tedy Sovětský svaz. Vliv jistě měl i příklon úhlavního nepřítele indického státu, Pákistánu, k USA a snaha Číny udržet bezpečnost a nezávislost Pákistánu (který utrpěl porážky v pohraničních konfliktech od silnější indické armády v letech 1965 a 1971). Pákistán později podporoval normalizaci americko-čínských vztahů. Sblížení SSSR a Indie stvrdila indicko-sovětská smlouva o přátelství z roku 1971. Ačkoliv čínští vůdcové nevyklučovali možnou spolupráci, daná situace zlepšení vztahů neumožnila.⁹⁴ Roku 1976 si po čtrnáctiletém přerušení vyměnili diplomaty. Tak začalo urovnávání čínsko-indických vztahů, o které čínští vůdcové prioritně neusilovali, ale ani se mu nebránili. Tři roky nato indický ministr zahraničí Atal Bihári Vádžpejí odjel do Číny na jednání, což bylo součástí normalizace vztahů mezi Čínou a Indií. Vádžpejí tuto cestu, setkání na nejvyšší úrovni po téměř dvaceti letech, na počátku roku 1979

---

92 BERGHE, Yvan Vanden. *Velké nedorozumění?* Praha: Rada pro mezinárodní vztahy, 1996, s. 156.

93 Carterova administrativa měla o cvičení přehled díky satelitu HEXAGON. Dostupné online: <http://www.nro.gov/Portals/65/documents/history/csnr/gambhex/Docs/Critical%20to%20US%20Security.pdf> [cit. 2019-08-07]. Mitrochin uvádí bez datace (pravděpodobně má na mysli 70.–80. léta), že Sověti měli v Mongolsku dlouhodobě 75 000 mužů. ANDREW – MITROCHIN, *Operace KGB*, s. 337.

94 TWITCHETT, Fairbank a kol. *The Cambridge History of China*. Vol. 15. *Revolutions within the Chinese revolution 1966–1982*, s. 455.

přerušil kvůli čínskému útoku na Vietnam, s nímž indické vedení nesouhlasilo.⁹⁵

Indie patřila mezi zakládající členy Hnutí nezúčastněných, které sborově vyjadřovalo odpor proti bývalým koloniálním velmocem a jehož mnozí členové koketovali s SSSR a jeho protikoloniální rétorikou. Někteří členové hnutí, jako např. Kuba, dokonce se SSSR přímo otevřeně spolupracovali. Díky sovětskému zprostředkování uzavřela Indie roku 1966 mír s Pákistánem. Zakrátko nastoupila Indira Gándhiová, která vládla v koalici s Fórem pro socialistickou akci. Roku 1971 se vyhrotila situace ve Východním Pákistánu (dnešním Bangladéši) a vznikla tam opoziční separtistická vláda, která uprchla na indické území. Gándhiová využila situace a podepsala se SSSR smlouvu o přátelství a spolupráci, která přinesla Indii dodávky sovětského vojenského materiálu. Když v prosinci Indie zaútočila na obou pákistánských frontách, během několika dní drtivě porazila Pákistán. Vzniknul Bangladéš.⁹⁶ Indie nadále vystupovala v jižní Asii v roli největšího a nejceněnějšího sovětského partnera. Sověti ve spolupráci s Indií sledovali dva cíle. Zamýšleli obklíčit Čínu a snížit americkou námořní převahu v Indickém a Tichém oceánu.⁹⁷

Také Pákistán byl členem Hnutí nezúčastněných, ale oproti Indii se silně angažoval v Muslimské lize. Kromě toho a nepřátelství s Indií charakterizovala Pákistán právě aktivita v CENTO a SEATO (které se pro nezájem jeho členů rozpadlo roku 1977). Pákistánské působení v CENTO přispělo k nevraživosti mezi Pákistánem a Afghánistánem.⁹⁸ Po válce na konci roku 1971 Jachju Chána vystřídal v čele země Zulfikár Alí Bhutto, který se později stal premiérem. Po převratu roku 1977 nastoupil na post prezidenta náčelník generálního štábu generál Zijá ul-Hak, který na nastoupené cestě sekularizace otočil, islamizoval stát a Bhutta nechal popravit.⁹⁹

Na sklonku šedesátých let opustila Velká Británie Jemen, který získal nezávislost. Roku 1970 vznikla Jemenská lidová demokratická republika. V Jižním Jemenu vládnoucí Národní osvobozenecská fronta se hlásila k marxismu-leninismu a navázala přátelské styky se SSSR. Za dva roky zde vypukl krátký pohraniční konflikt mezi Severním a Jižním Jemenem. Brzy utichnul a obě strany vyjádřily touhu po sjednocení země. V únoru 1979 propukl konflikt znovu, ale hned v březnu skončil. Obě strany se opět shodly na společném zájmu na sjednocení země.¹⁰⁰ Srpen přinesl smlouvu o přátelství a spolupráci Jižního Jemenu se SSSR, kterému se tak více otevřely možnosti

---

95 Tamtéž, s. 455–456.

96 DURMAN, *Popely*, s. 227–230.

97 HAUNER, Milan a Robert Leroy CANFIELD eds. *Afghanistan and the Soviet Union*. Boulder: Westview Press, 1989, s. 171.

98 MAREK, *Pákistán*, s. 90–91.

99 DURMAN, *Popely*, s. 230–232.

100 ANDREW – MITROCHIN, *Operace KGB*, s. 188–193.

vybudovat v Adenu základnu (Jižní Jemen navíc ovládal i strategicky položený ostrov Sokotra).¹⁰¹ Roku 1980 jihojemenský prezident odešel do exilu do Moskvy. Sovětský svaz měl potíže s nestabilitou v zemi a spolupráce s tamním režimem nakonec nepřinesla mnoho užitku. Jak přímo píše Durman: „*Perspektiva ‚marxisticko-leninské arabské republiky Perského zálivu‘ se vytratila.*“¹⁰²

V Asii dosáhl James Carter snad největšího úspěchu při zprostředkování míru mezi Izraelem a Egyptem. Carter vytrval a jednal s izraelským premiérem Beginem a egyptským prezidentem Anwarem as-Sádátem. Počáteční nevraživost obou vůdců a obavy o bezpečnost jejich zemí Carter překlenul svou vytrvalostí, kdy doslova chodil od jednoho ke druhému a oživoval dialog. Jednání probíhalo v září roku 1978 v letním sídle amerických prezidentů na Camp Davidu. Nakonec vrcholní představitelé obou zemí podepsali v březnu roku 1979 před Bílým domem mírovou dohodu.¹⁰³

Afrika, kde se rodily moderní nezávislé státy, nebyla příliš nakloněná západu. Na kontinentě se nacházela řada členských států Hnutí nezúčastněných, které Spojeným státům příliš nepřály, nazvdory snahám Carterovy administrativy. V Africe se proti USA stavěl také Muammar Kaddáfí v Libyi, kterého v Bílém domě hodnotili jako hrozbu pro daný region. Kaddáfí se sice k marxismu nehlásil, ale byl klientem SSSR. Benin a Kongo vyloženě náležely mezi deklarativně marxistické režimy.¹⁰⁴ Kromě Egypta byl jednou z mála zemí v Africe, kterou Američané podporovali, také Zair (Demokratická republika Kongo). Když v roce 1978 čelil invazi ze sousedního Konga, USA poskytly dopravní letadla pro belgické a francouzské výsadkáře.¹⁰⁵

O přízeň nejvyšších zástupců Somálska se ucházely jak USA, tak SSSR již v šedesátých letech a od obou států dostávalo Somálsko velkou podporu. USA pomáhaly s budováním policie, zatímco SSSR investoval trojnásobnou částku do podpory somálské armády. Přelom přišel roku 1969 v podobě převratu, organizovaného generálem a vrchním velitelem policie Siadem Barre. Nový režim vyhlásil Somálskou demokratickou republiku, odvozující svou ideologii údajně od vědeckého socialismu. V roce 1974 uzavřelo Somálsko se SSSR smlouvu o přátelství a pomoci. V témže roce proběhl převrat v Etiopii, při němž došlo ke svržení císaře Haile Selasieho a nástupu Mengistua Haile Mariama. Rovněž nový etiopský režim se hlásil k marxismu. USA se nepodařilo prosadit v Etiopii svůj vliv. Politbyro v Moskvě podporovalo oba státy a osnovalo plány na

---

101 NÁLEVKA, *Čas soumraku*, s. 96–98.

102 DURMAN, *Popely*, s. 196–198.

103 Tamtéž, s. 213–214.

104 BERGHE, *Velké nedorozumění*, s. 156.

105 Tamtéž, s. 156.

vytvoření federace socialistických států Afrického rohu. Plány sovětského komunistického vedení ztroskotaly v momentě, když v roce 1977 napadlo Somálsko Etiopii kvůli území Ogadenu, kde žili etničtí Somálci. SSSR stál před volbou a rozhodl se pro Etiopii. Somálsko zrušilo své vazby na SSSR. Sovětští poradci ze Somálska odešli do Etiopie, jejíž armádu posílilo i 16 000 kubánských vojáků.¹⁰⁶ Sovětská armáda musela opustit somálská letiště a přístav Berbera, čehož využily USA. Přiměly Barreho respektovat alespoň svobodný trh (nikoliv společnost). Později za Reaganovy vlády plynuly do Somálska velké finanční prostředky.¹⁰⁷

Za Cartera se z Kongresu ozývala kritika nad nečinností Bílého domu. Vznikala politická poptávka po obnovení návaznosti (linkage), v níž by agresivita SSSR našla odezvu ve zhoršení vzájemných vztahů s USA. Rozhovory SALT II začínaly váznout, což většina v Kongresu akceptovala.¹⁰⁸

Détente, zbrojení a SALT II

Carter pokračoval v jednáních s Brežněvem, jehož dítětem détente bylo. V čele politbyra ÚV KSSS Brežněv stál od roku 1964 a k omezování zbrojení zaujímal vstřícný postoj, především co se týče strategických zbraní. Problémem byli tzv. jestřábové v politbyru, kteří na něj vyvíjeli tlak (například ministr zahraničí Gromyko či někteří zástupci armády). Brežněv měl jejich zájmy na zřeteli, protože si chtěl navzdory pokročilému věku a nemoci udržet své vůdčí postavení v předsedstvu ÚV KSSS. Zároveň ale vnímal, že zbrojení zatěžuje sovětský stát hospodářsky, na což jako by sovětští jestřábové nebrali ohled. Musel proto détente bránit před vnitrostranickou opozicí. Nakonec nejbližšímu okolí i masové veřejnosti Brežněv rád prezentoval své úspěchy (přičemž s postupujícím věkem na sebe nechával pět ódy a připisoval si všemožné zásluhy), mezi něž se řadil i momentální zdar v uvolňování mezinárodního napětí. Zemím východního bloku Brežněvova strategie vyhovovala při cíleném vytěžování propagandistického étosu mírového hnutí, jak uvnitř bloku, tak i při působení na veřejné mínění v západních zemích. Brežněv se stal v politbyru časem téměř nenahraditelným, což mu v kombinaci se zvyklostí, že politbyro rozhoduje konsenzuálně, dávalo velkou moc. Od roku 1974 se po prodělané mrtvici jeho stav zhoršoval a ač stále obávaný, čím dál více se i přes svůj odpor propadal do role manipulované figurky.¹⁰⁹

---

106 DURMAN, *Popely*, s. 195.

107 LEICHTOVÁ, Magdaléna a Linda PIKNEROVÁ. *Rozvojová spolupráce východního bloku v době studené války*. Praha: Dokořán, 2013, s. 53–56.

108 DURMAN, *Popely*, s. 192–196.

109 WANNER, *Brežněv*, s. 21–24. V letech 1975–1976 kvůli svému zdravotnímu stavu potřeboval ve svých funkcích

Trhliny détente Američané léta zřetelně viděli, ale pravidelně a zcela jasně kritizoval východní blok v úřadu prezidenta až Carter. V prvních měsících úřadování souhlasil s Vancem a navzdory kritice poměrů v SSSR byl horlivým zastáncem détente, od jara 1978 pak dopřával více sluchu geostrategickým názorům Brzezinského.¹¹⁰

Klíčovou otázkou uvolňování – détente, ve studené válce započatého v šedesátých letech, bylo omezování zbrojení, na prvním místě omezování strategických zbraní. Před nástupem prezidenta Cartera začali Sověti od března 1976 rozmísťovat vedle starších systémů SS-4 a SS-5 i nové systémy SS-20 Saber s dosahem 4 500 km, které je velmi pozvolna nahrazovaly. Jednotky vyzbrojované systémy SS-20 nabývaly roku 1977 díky cvičením bojeschopnost. SS-20 díky nově zavedené technologii pevného paliva umožňovaly na rozdíl od předchozích systémů stálou pohotovost (nebylo třeba přečerpávat palivo). Byly také přesnější. Zpočátku mohly nést jednu až dvě nukleární hlavice, později i tři. Sovětská převaha ve strategických zbraních se stala zřejmou a na evropské členské státy NATO těžce dolehla. Evropští politici projevovali obavy z rostoucí strategické převahy SSSR i z toho, že se SSSR pokusí využít détente a SALT ke snížení pravděpodobnosti použití amerických strategických zbraní v případě válečného konfliktu v Evropě. Schmidt přesto SALT II podporoval.¹¹¹ Rakety středního doletu se od toho momentu staly středobodem diskuzí mezi východem a západem, ale i uvnitř Severoatlantické aliance.¹¹²

Omezování obranného rozpočtu se dotklo velikosti ozbrojených sil i vyzbrojovacího procesu, jak v oblasti strategických zbraní a jejich nosičů, tak konvenčních zbraní. Počty vojáků sloužících v ozbrojených silách USA začaly klesat již v polovině šedesátých let, v sedmdesátých letech se pokles zpomalil a stabilizoval a od roku 1980 můžeme sledovat opětovný růst. Vojenské výdaje na konci vietnamské války klesaly a začaly stoupat až kolem poloviny Carterova volebního období. Jelikož chování Sovětů opodstatňovalo výtky odpůrců SALT a détente, musel Carter schválit i vyzbrojovací projekty, například raket MX nebo tzv. neviditelných bombardérů.¹¹³

Carter původně dělal co mohl, aby upokojil vrchní sovětské představitele, jelikož chtěl s Brežněvem dojednat SALT II. Kromě toho, že svého času přerušil práce na vývoji neutronové

---

přestávky a jeho stav se stále horšil. Jeho veřejná vystoupení postrádala důstojnost. Zahraniční novináři i diplomaté si toho všímali. Aby si zdravotní nedostatky nějak kompenzoval, hromadil pocty i funkce (např. hodnost maršála v roce 1976).

110 DURMAN, *Útěk*, s. 21 a 192.

111 GARTHOFF, *The NATO Decision*, pp. 197–214.

112 FIDLER, Jiří a Petr MAREŠ. *Dějiny NATO*. Praha: Paseka, 1997, s. 169.

113 SARANTAKES, Nicholas Evan. *Dropping the Torch: Jimmy Carter, the Olympic Boycott, and the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 58.

bomby, přerušil v červnu 1978 vývoj bombardéru B-I a ponorky „Trident“ s jaderným pohonem, zastavil vývojový program střel s plochou dráhou letu i probíhající výrobu nové generace mezikontinentálních raket „Minuteman“, schopných nést až tři bojové hlavice. Carter dokonce původně popíral rozmístování sovětských raket SS-20.¹¹⁴

Američané chtěli modernizovat svůj arzenál LRTNF a dalších jaderných zbraní v Evropě. Toužili také po shodě v rámci NATO. Sověti vycítili šanci tyto plány zhatit. Dne 6. listopadu vystoupil Leonid Brežněv v hlavním městě NDR s projevem, při němž prohlásil, že se sníží počet jaderných zbraní středního dosahu na západě SSSR, pokud nebudou žádná nová srovnatelná zařízení rozmístěna v evropských členských státech NATO. Dále označil úmysl rozmístit LRTNF za snahu NATO narušit jadernou rovnováhu a získat převahu. Ve svém proslovu vynechal generální tajemník KSSS důležité podrobnosti, jako například skutečnost, že Sověti stejně zamýšleli stáhnout či nahradit staré systémy SS-4 a SS-5.¹¹⁵

Při práci na SALT II Carter čelil opozici ve Spojených státech i mimo ně. Jednou ze skupin vystupujících proti SALT II byla soukromá Komise pro současnou hrozbu (Committee on the Present Danger). Mnoho osobností z této skupiny později Ronald Reagan přibral do své administrativy.¹¹⁶

Prezidentovo smýšlení ovlivňovaly také různé neformální, ale vlivné skupiny amerických i evropských bezpečnostních odborníků, kteří vyjadřovali obavy nad pocíťovanou mezerou ve škále nástrojů k odstrašení nepřítele, jimiž NATO mohlo disponovat. Podle některých smlouvy SALT ohrožovaly „ochranný deštník“ k odstrašení Sovětů, který USA nad Evropu držely. I mimo zmíněnou skupinu se ozýval nesouhlas s tím, aby SALT omezoval i počty střel s plochou dráhou letu. Někteří odpůrci SALT dokonce tvrdili, že podpisem takové smluvy Američané povzbudí SSSR k dalšímu umísťování raket středního dosahu v Evropě, zatímco budou muset snížit počty svých raket středního dosahu.¹¹⁷

Jaderná rovnováha první poloviny sedmdesátých let byla ta tam. V těchto podmínkách nabyli západoevropští politici dojmu, že západní Evropa je lidově řečeno nejvíce na ráně a že význam evropského bojiště rozmístěním raket SS-20 vzrostl. Západoněmecký kancléř Schmidt vyjádřil znepokojení v říjnu 1977 v Londýně těmito slovy: „*SALT kodifikuje strategickou jadernou rovnováhu mezi Sovětským svazem a Spojenými státy. Vyjádříme-li to jinak, SALT neutralizuje jejich strategický jaderný potenciál. V Evropě tato skutečnost zvětšuje význam nerovností mezi východem a západem v taktických a konvenčních zbraních.*“ V této situaci, kdy evropští členové NATO

---

114 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 277.

115 GARTHOFF, *The NATO Decision*, s. 207–208.

116 TALBOTT, Strobe. *Deadly Gambits*. New York: Alfred A. Knopf, 1984, s. 10.

117 GARTHOFF, *The NATO Decision*, s. 199.

potřebovali cítit solidaritu USA. Jejich důvěře mohla napomoci deklarace z roku 1975, ale oslabení USA vyvolávalo pochyby. Carter jako nováček a jeho administrativa sice pokračovali v žádoucích procesech jako SALT, ale nepočínala si obratně. Politikou lidských práv poškodila vztahy USA s mnoha státy a dráždila touto rétorikou Sovětský svaz, jehož politbyro považovalo zřejmě záležitost za uzavřenou formálním souhlasem se třetím košem KBSE. Prezident USA a jeho administrativa s evropskými státníky nenavázali dobré vztahy. Carter vycházel s francouzským prezidentem Giscardem d'Estaingem alespoň korektně, zato se západoněmeckým kancléřem Helmutem Schmidtem neměl dobré mezilidské vztahy, nadto se mezi kancléřem Schmidtem a Carterovým poradcem pro národní bezpečnost Brzezinskim rozvinulo osobní nepřátelství.¹¹⁸

Při řešení prvního problému strategické rovnováhy, který se dotýkal evropské bezpečnosti, Carter váhal a projevil zarážející nedostatek rozhodnosti. Jednalo se o otázku neutronové pumy či bomby, odborně řečeno jaderné hlavice se zvýšenou radiací (enhanced radiation weapon, ERW). Oproti tradiční jaderné zbraně by ERW vytvořila slabší tlakovou a tepelnou vlnu, ale působení pronikavé radiace by se zvýšilo. Právě pro její vlastnosti se zvažovalo její použití ve formě dělostřeleckých granátů proti útočícím obrněným svazkům nepřítele na území západoevropských spojenců. Tato zbraň byla vyvíjena již od šedesátých let. Když informace o zamýšleném vyzbrojení zmíněnou zbraní unikly do amerického tisku, vzedmula se vlna kritiky.¹¹⁹ Ačkoliv „neutronová puma“ nepřinášela zvýšení ničivého účinku (radiaci v sobě zvyšovala pouze málo, ostatní efekty snižovala), dostalo se jí označení mimořádně nelidské zbraně. Kampaň proti nim hrála na emotivní strunu a komunistická propaganda pro ni vytvořila označení „kapitalistická bomba“, která zabíjí, ale majetek neničí.

Ve vypjaté situaci musely evropské vlády rozhodovat o nasazení ERW na svém území. Některé skutečně odmítly. V nejobtížnějším postavení byla západoněmecká vláda, SRN se mělo týkat nasazení této zbraně především. Kancléř Schmidt projevil ochotu vzít na sebe politické riziko pod podmínkou, že SRN nebude jediným členským státem NATO, který ERW na svém území přijme. Rozhodnutí států NATO mělo padnout na jaře 1978 a americká diplomacie věnovala mnoho úsilí k zajištění souhlasu ostatních spojenců. Dne 5. dubna 1978 kancléř Schmidt oznámil, že SRN podpoří výrobu a rozmístění neutronových hlavic.¹²⁰ Carter svou žádost o rozmístění ERW ve

---

118 LUŇÁK, *Západ*, s. 289

119 Carter měl s částí SPD údajně umožnit rozšíření naivně pacifistického ducha odporu proti neutronové bombě tím, že tento názorový proud získal vliv. Carterův odpor vůči zbrojení byl minimálně až do sovětské invaze Afghánistánu jeho morální konstantou. HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 277.

120 Hacke zde tvrdí přesný opak. Německá vláda podle jeho výkladu nechtěla být vůbec spojována s neutronovou bombou. Určitě ne s její výrobou. Dále Hacke s Fidlerem a Marešem shodně líčí Schmidtův souhlas s rozmístěním

spojeneckých zemích stáhnul a z celé dohody vycouval 7. dubna. Udělal to pod tlakem části médií a veřejnosti a informoval tisk, že od rozmístování ustupuje. Přesvědčili ho Joseph Powell, Hamilton Jordan a Andrew Young. Nezastavily ho rady ministrů Vance a Browna ani poradce Brzezinského. Jeho rozhodnutí nezvářtil ani telegram Helmuta Schmidta, ani přímluva Sboru náčelníků štábu (Joint Chiefs of Staff).¹²¹

Vedoucí postavení USA tím utrpělo citelnou ránu. V době, kdy se Carter snažil změnit kurz zahraniční politiky USA oproti svým předchůdcům z téměř čirého pragmatismu (s výjimkou přijetí třetího koše KBSE) a vnést do zahraniční politiky prvek lidských práv, považovaný západoevropskými členy NATO i státy Varšavské smlouvy za zdroj nestability, to nebylo dobré rozhodnutí.¹²²

Debata s ERW přinesl americké diplomacii nežádoucí důsledky. V první řadě vzbudila diskuse o jaderných zbraních znovu strach z těchto zbraní u velké části veřejnosti v západní Evropě. Dále nestálý postoj prezidenta Cartera vyvolal v západoevropských politicích nedůvěru, především u Helmuta Schmidta. Evropané si nebyli jistí, zda mají shodné zájmy s Američany. Tím utrpěla i vůdčí pozice USA v NATO. Nešťastný krok amerického prezidenta přinesl možná jeden kladný výsledek. Prezidentova administrativa znovu vyvíjela velké úsilí na získání konsenzu v NATO. Potřeba politického úspěchu a shody v NATO převážila určité kritické hlasy. Členské státy se shodly na potřebě rozmístění nových raket dlouhého dosahu. Předtím tomu bránily hlasy, které takový krok považovaly za zbytečný z vojenskotechnického hlediska.¹²³ Autorita prezidenta USA utrpěla ránu, již si ale před spojenci v NATO ušetril sám prezident. O konsenzus dosažený na jednání se nakonec nakonec zasloužili spíše západoevropští členové NATO.¹²⁴

Celou strategickou debatu ohledně západní Evropy shrnuje Kissinger: „*Řečeno bez obalu, opět šlo o to, zda se může západní Evropa spoléhat, že Spojené státy užijí svých nukleárních zbraní i k odrazení takového útoku, který by byl omezen na Evropu.*“¹²⁵ Šlo tedy v první řadě o pocity západoevropské veřejnosti a postoj Helmuta Schmidta, Giscarda d'Estaing a dalších politiků v regionu. Argumenty, že uplatněním určité strategie či doktríny nebo učiněním určitého kroku souvisejícího s obrannou politikou USA Spojené státy rezignují na obranu svých spojenců v Evropě, zaznívaly i v USA, dokonce i v pozdějších letech. Reagovaly i na kroky, které by pouze

---

neutronové bomby, podmíněný souhlasem ostatních evropských členů NATO. HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 277.

121 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 277–278.

122 FIDLER – MAREŠ, *Dějiny NATO*, s. 169–172.

123 GARTHOFF, *The NATO Decision*, pp. 197–214.

124 BERGHE, *Velké nedorozumění*, s. 130.

125 KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie*, Praha: Prostor, 1996, s. 811.

mohly vyvolat tento dojem, bez ohledu na reálné úmysly politiků a představitelů ozbrojených sil USA. Podle Garthoffa v záležitostech jaderných zbraní převážilo svým významem politické hledisko nad vojenským, v tom se s Kissingerem shodnou.¹²⁶ Schmidt byl po negativní zkušenosti s Carterovým postupem ve věci neutronové bomby opatrný.¹²⁷

Když byla jednání SALT v plném proudu, probíhala Guadeloupská konference (4.–7. 1. 1979). Na uzavřených jednáních Carter, Callaghan, d'Estaing a Schmidt vyjadřovali bez výrazných překážek, co považovali za důležité. Nejprve na prvním setkání probrali kritické problémy současnosti týkající se Afriky, na Středního východu a Číny. Těžiště jejich debat však tkvělo v rozhovorech o jaderných zbraních. Evropané státníci projevíli obavy ohledně tzv. „šedé zóny“, která nebyla v připravované smlouvě SALT ošetřena. Sovětským vyjednavacům se podařilo vyjmout rakety středního dosahu (zmiňované SS-20) z jednání.

Jednání o SALT II vyvrcholilo v červnu 1979 ve Vídni. Carter se k blížící se dohodě velmi upínal: „(...) ujišťoval se, že odpovídá přáním spojenců, sníží nebezpečí nukleární války, vývoj ve zbrojení učiní předvídatelnějším, s jasnými pravidly a ověřitelnými cíli a zvýší naději, že se od kontroly přejde k odzbrojování. S touto perspektivou chtěl i brát maximální ohledy na sovětské bezpečnostní zájmy a nepřispívat k zostření polemiky.“¹²⁸ Závěr jednání neproběhnul hladce. Ustinov ani Gromyko neustupovali, vstřícný ke kompromisu byl Brežněv, kterého ale střežil Gromyko.¹²⁹ Po dlouhých letech se však úspěch dostavil. Smlouvu podepsali Carter a Brežněv 18. června.¹³⁰ Dne 22. června ji předal Senátu, aby ji ratifikoval.¹³¹

Prezident se snažil získat v Senátu podporu pro ratifikaci. Podle jeho slov se mu to dařilo. Dne 10. října si do deníku napsal: „Poté jsme zbytek našeho setkání [špiček Kongresu] věnovali diskusi o SALT I. Bob Byrd vystupuje jako hlavní proponent. On a senátor [Alan] Cranston mají konstruktivní návrh na kompromis, aby SALT II nadále platil. Navrhují pětiletý závazek na obranu a ujednání, že v SALT III musí být dosaženo reálného pokroku. Byrd posléze nastínil své přesvědčení, že pokrytí senátní debaty bude prospěšné, za předpokladu, že bude shoda v limitech této debaty.“¹³²

To se za měsíc potvrdilo. Dne 9. listopadu 1979 jednala senátní Komise pro zahraniční vztahy

---

126 GARTHOFF, *The NATO Decision*, pp. 197–214.

127 LUŇÁK, *Západ*, s. 290–291.

128 DURMAN, *Popely*, s. 251. Durman dvakrát chybně uvádí, že k tomu došlo v květnu.

129 Tamtéž, s. 252.

130 Podle videozáznamu podpisu smlouvy mohu konstatovat, že událost měla slavnostní ráz a oba vrcholní představitelé se tvářili spokojeně, především James Carter se velmi usmíval. Dostupné online: <https://www.youtube.com/watch?v=Fd-4-OtNcGA> [cit. 2019-08-07].

131 Dostupné online: <https://www.state.gov/t/isn/5195.htm> [cit. 2019-08-07].

132 CARTER, *Keeping Faith*, s. 205.

a 9 ku 6 hlasům dopručila smlouvu SALT II ke schválení Senátu. Bylo to příznačné, protože k ratifikaci smlouvy v Senátu potřeboval návrh dvě třetiny všech hlasů.¹³³

S výjimkou Francie přijali 12. prosince 1979 všichni členové NATO dvoukolejné (dvojitě) rozhodnutí, v němž se rozhodli pro rozmístění 572 raket středního doletu na území západní Evropy do konce roku 1983, pokud nebude se Sověty dosažena přijatelná dohoda. K rozhodnutí USA dotlačily západoevropské státy.¹³⁴

V polovině prosince devatenáct senátorů zaslalo prezidentu Carterovi dopis, v němž upozorňovalo, že jejich postoj k ratifikaci SALT II bude záviset na Carterově postupu v otázkách národní obrany. Tato skupina republikánských i demokratických senátorů, vedená demokratickým senátorem Nunnem, kritizovala mantinely, které smluva nastavovala rozmístění amerických mezikontinentálních raket MX, přičemž opomíjela hrozbu dálkových bombardérů Backfire (Tupolev Tu-22M) a nechávala Sovětům další mezery, kterých mohli zneužít. Carter už v minulosti nátlaku těchto kruhů ustoupil a slíbil průběžné zvyšování výdajů na armádu.¹³⁵ Velmocenské počínání SSSR v následujících měsících mělo na ratifikaci SALT II neblahý dopad. Cartera totiž přivedlo k velmi důslednému dodržování návaznosti (linkage). Kissinger používal návaznost, když usiloval o regulaci chování Sovětů. Carter si tento princip motivování sovětských vůdců různými odměnami osvojil a v případě jejich nežádoucího chování je odebíral.¹³⁶

---

133 POWASKI, Ronald E. *The Cold War: The United States and the Soviet Union 1917–1991*. New York: Oxford University Press, 1998, s. 220.

134 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 279.

135 Dostupné online: https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1979/12/17/carter-to-meet-19-senators-concerned-about-salt/0539145d-0b0d-4ace-8e88-1ffd25cd9b1a/?utm_term=.86f1bb796341 [cit. 2019-08-07].

136 DURMAN, *Popely*, s. 88.

2. Sovětská invaze Afghánistánu a reakce USA

Afghánistán před invazí

Vývoj před komunistickým pučem roku 1978

Ve třicátých letech a v první polovině čtyřicátých let zažíval Afghánistán klid a nenechal se vtáhnout do druhé světové války. Afghánistán stál ve druhé polovině čtyřicátých let stranou světového dění a sledoval vlastní cíle – zajištění státního území a modernizaci. Afghánský král Muhammad Záhir chtěl v dubnu 1946 získat hospodářskou pomoc z USA. Jelikož představil pouze vágní pětiletý hospodářský plán, Trumanova administrativa odmítla Afghánistánu pomoci. Podařilo se alespoň získat půjčku ze soukromých prostředků a najmout americkou firmu na zpevnění páteřních silnic a vytvoření moderních zavlažovacích kanálů. Mezitím plíživě nastupovala studená válka. Její vyostřování s sebou přineslo rozvoj Trumanovy doktríny. U. S. Export-Import Bank v roce 1949 přece jen udělila úvěr 21 milionů dolarů, aby alespoň pokračoval zemědělský program.¹³⁷

Afghánská vláda cítila potřebu nakoupit zbraně a posílit armádu. Administrativa USA přitom neměla zájem na zasílání vojenské pomoci. Sbor náčelníků štábu ve zprávě z roku 1949 došel k závěru, že Afghánistán nemá pro USA žádný nebo téměř žádný strategický význam. Zpráva s ohledem na sovětskou převahu v oblasti doporučovala udržet neutralitu. Po nástupu Eisenhowerovy administrativy vytvořil podobnou zprávu i ministr zahraničí Dulles.¹³⁸

Styk s okolními státy přinášel mnohé potíže. V první řadě celý region trápily územní spory, které pramenily z několika příčin. Hlavním problémem Afghánistánu byla takzvaná Durandova linie a spor s nově osamostatněným Pákistánem. Šlo o tzv. Paštúnistán, území, kde žijí převážně Paštúni, kteří toužili po sjednocení. Na hranicích docházelo k incidentům, které vyústily v odvetná opatření. Pákistán uzavřel pro Afghánistán klíčovou trasu od Chódžackého průsmyku a přístav v Karáčí, čímž jej odříznul od mnoha trhů. To přineslo nepříjemné důsledky. Indie představovala pro Afghánistán jednoho z nejvýznamnějších obchodních partnerů. Ke všemu nedávno skončila první válka o Kašmír, jehož získáním by Indie dosáhla hranice s Afghánistánem (v takovém případě by nešlo vyloučit ani vznik indicko-afghánského sporu o dané území). Hlavně ale došlo k podepsání obchodní dohody a ke změně orientace afghánského obchodu na SSSR. Kvůli třenicím s Pákistánem se tak roku 1950 vztahy SSSR a Afghánistánu upevnilly. Spor skončil až roku 1955

---

¹³⁷ BRUNE, *Chronology*, s. 118.

¹³⁸ Tamtéž, s. 118.

dohodou, ve které se Afghánistán vzdal nároků na sjednocení Paštúnistánu.¹³⁹ Vzájemné spory obou států bohužel neskončily, v dalším roce zasedání SEATO rozhodlo o vybudování amerických základů u afghánské hranice.¹⁴⁰

Bez násilí probíhaly dohady o krátkou hranici s Čínou. Jednalo se o Váchánský koridor, oblast vklíněnou mezi sovětský Tádžikistán, Čínu a Pákistán. Čína si jej nárokovala na počátku roku 1950, ale v polovině padesátých let připustila nároky Afghánistánu na toto území. Roku 1963 obě země podepsaly dohodu o vytyčení hranic. Afghánská strana se později s Čínou dohodla, že nebude tolerovat protičínské aktivity na svém území, což platilo až do bouřlivého zakončení v sedmdesátých letech.¹⁴¹ Po urovnání sporů se svými sousedy Afghánistán profitoval z období klidu a byl příjemcem mezinárodní pomoci.

Roku 1954 odpověděl Dulles na požadavek afghánského ministra zahraničí Sardara Muhammada Naima o poskytnutí vojenské pomoci, že Amerika nemá žádný zájem. Jelikož USA odmítly pomoci, premiér Muhammad Daúd Chán se obrátil na SSSR.

Od roku 1954 vznikl Bagdádský pakt (ve stejné době vznikla také Organizace smlouvy pro jihovýchodní Asii – SEATO). Spojené státy cílevědomým diplomatickým působením ovlivňovaly tento pakt, který od roku 1959 nesl název CENTO. USA v roce 1955 vyzvaly Afghánistán ke vstupu do Středovýchodní obranné organizace, ale Afghánistán, možná s ohledem na tradiční snahu o neutralitu, odmítl.¹⁴² Navíc pro něj byla důležitá orientace na SSSR. Jako nejpravděpodobnější se mi jeví, že si představitelé Afghánistánu si pamatovali dosavadní americkou nevstřícnost, či dokonce odmítnutí vojenské pomoci brali jako urážku, nebo alespoň jako důkaz, že Spojeným státům nelze důvěřovat.

Afghánistánu zbývaly v dané době dvě cesty, po nichž se mohl v zahraniční politice vydat. Přidat se k SSSR, nebo udržovat neutralitu a případně se připojit k Hnutí nezúčastněných. Hnutí

---

139 MAREK, *Afghánistán*, s. 48; BELICA, *Praha*, s. 43–44.

140 MAREK, *Pákistán*, s. 92–93.

141 STARR, Frederick. *Xinjiang: China's Muslim Borderland*. New York: Routledge, 2004, s. 157.

Znění dohody v anglickém jazyce Dostupné online:
<https://web.archive.org/web/20150103225351/http://www.law.fsu.edu/library/collection/limitsinseas/IBS089.pdf>

[cit. 2019-08-07]. Hranice stanovené smlouvou měří necelých 76 kilometrů. Obě země prohlašují, že uznávají suverenitu té druhé, respektují vzájemnou integritu, zachovávají neagresivní vztahy a odvolávají se na zásady Bandungské konference.

142 MAREK, *Afghánistán*, s. 45. Marek se domnívá, že důvodem byla snaha o neutralitu. Nelze vyloučit ani vliv Bandungské konference (18.–24. 4. 1955), který by přivedl afghánského šáha k myšlence stát stranou války dvou zneprátených supervelmocí.

vzniklo na základě deklarace konference na jugoslávském Brioni roku 1956.¹⁴³ První schůze vrcholných představitelů členských států Hnutí nezávislých států proběhla v září 1961 v Bělehradě. Mezi zakládající členy patřili Afghánistán, Kuba (prosovětská od návštěvy Anastase Ivanoviče Mikojana roku 1960)¹⁴⁴ a Indie. Írán a Pákistán obdržely členský status roku 1979.

Rokem 1954 začal proces, který na dlouhou dobu určil směřování Afghánistánu k SSSR a zemím pod jeho přímým vlivem. Delegace československého ministerstva zahraničního obchodu na jaře navštívila Afghánistán za souhlasu SSSR. Rok poté uzavřely obě strany smlouvu o dodávce nábojů za 76 milionů Kčs.¹⁴⁵ Československo tak jako první země východního bloku, která prodala zbraně afghánskému státu, prošlapalo cestu ke společnému obchodu.¹⁴⁶

S tím, jak Chruščov upevnil svou moc v politbyru, krátce po tom, co v únoru 1955 podryl pozici Georgije Maksimilianoviče Malenkova, se otevřely možnosti angažovat se v zemích třetího světa. První krok učinili Chruščov a Nikolaj Alexandrovič Bulganin na sklonku roku 1955, když zavítali do Indie a Barmy, přičemž na zpáteční cestě navštívili Afghánistán.¹⁴⁷ S vrcholnými představiteli země podepsali protokol o prodloužení Smlouvy o neutralitě a vzájemném neútočení na dalších deset let.¹⁴⁸ Premiér Daúd a král si od protokolu pravděpodobně slibovali zajištění podpory SSSR, které by posílilo pozici jejich země. Společně vydali také komuniké k ekonomickým vztahům mezi SSSR a Afghánistánem.¹⁴⁹ Jednání mělo hmatatelné výsledky formou sovětské hospodářské pomoci. Ještě roku 1954 dosahovala výše půjčky 3 500 000 dolarů, o rok později dosáhl poskytnutý úvěr výše 100 000 000 dolarů. Daúd se se Sověty dohodl také na vyslání velkého počtu afghánských důstojníků armády k výcviku do SSSR. V následujících letech několik tisíc Afghánců navštěvovalo školy v zemích východního bloku, včetně Československa. Král nedůvěroval důstojníkům cvičeným v Sovětském svazu a zamezil tomu, aby sloužili ve vrcholných funkcích, což vyvolávalo napětí, podobně jako marxistická indoktrinace důstojnického sboru. Není divu, že to byli právě důstojníci armády, kteří se aktivně podíleli na převratech let 1973

---

143 Hlavními osobnostmi byli Tito, Nehru a Násir. NÁLEVKA, *Čas soumraku*, s. 72–77.

144 Následně započala i spolupráce s ČSSR, od roku 1961 deklarován socialistický charakter kubánské revoluce, měla do nezúčastněnosti daleko. NÁLEVKA, *Castro*, s. 54–55.

145 VYHLÍDAL, Milan. *Československá pomoc při výstavbě vojenského školství v arabském světě v letech 1948–1989*. Brno, 2010. Magisterská diplomová práce. FF MU – HÚ, s. 66–67.

146 Tamtéž, s. 66–67; BELICA, *Praha*, s. 39.

147 Během jejich návštěvy se sešel Velký sněm (Loja džirga). Návštěvu zřejmě král považoval za významnou. PROCHÁZKA, Vladimír a kol. *Příruční slovník naučný*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 16–17.

148 Měl prodloužit platnost smlouvy o přátelství z roku 1931.

149 Ministerstvo kultury SSSR. *N. A. Bulganin a N. S. Chruščov v Afghánistánu*. Moskva: Státní nakladatelství výtvarného umění, 1956, s. 8.

a 1978.¹⁵⁰ Peníze od Sovětů neměly putovat pouze na vojenské vybavení, ale také na vybudování silnice a Salangského tunelu, vedoucího skrz Hindukúš a spojující Kábul s údolím Amudarji. Trasa by umožnila obchod se SSSR a evropskými zeměmi, především vývoz afghánské bavlny. V době, kdy Pákistán ohrožoval vývoz afghánského zboží, šlo o významný krok. Chruščov také informoval krále Záhira, že na hranicích s Afghánistánem objevili sovětsí odborníci velké zásoby ropy a zemního plynu.¹⁵¹

Změnu přístupu SSSR k zemím třetího světa potvrdil XX. sjezd KSSS v únoru 1956, na němž byla deklarována zásada tzv. Široké mírové fronty, počítající s angažováním zemí Afriky a Asie. Značný díl oné pomoci, putující především do Egypta, Sýrie, Alžíru, Indie, Indonésie a Afghánistánu, představovaly zbraně.¹⁵²

Hospodářství se stalo závislým na SSSR. Roční objem obchodu mezi Afghánistánem a SSSR se od první regulérní pětiletky 1955–1960 zvýšil z 28,6 milionů dolarů na 48 milionů v roce 1970. Roku 1968 směřovalo 16 % afghánského exportu do SSSR. Roku 1975 45 % afghánského exportu proudilo přes SSSR do východního bloku.¹⁵³

Závislost Afghánistánu na SSSR se prohlubovala. Roku 1969 bylo dohodnuto, že Sověti vybudují v Afghánistánu plynovod. Roku 1964 král Záhir také nechal sepsat novou ústavu. S veškerou pomocí ze zahraničí se dal do modernizování své země. Bohužel mezi lety 1969–1971 přišlo sucho, opatření na zmírnění jeho dopadů byla neúčinná a ztěžovaná korupcí. V důsledku toho zemřelo osmdesát tisíc lidí. Aby král zmírnil politické dopady tragických událostí, jmenoval Músu Šafika, autora ústavy, premiérem. Ten dosáhl jistých úspěchů v boji s korupcí a proti negramotnosti a oživil hospodářství.

V roce 1965 byla založena Lidově demokratická strana Afghánistánu. Události, která měla do budoucna mít velký význam, si nepovšimlo mnoho lidí ani v Afghánistánu, natož jinde. Programově se strana hlásila k marxismu-leninismu a orientovala se na SSSR. Strana takticky fungovala v utajení. Po vytvoření programu zvolil ustavující sjezd předsedou Núra Mohammada Tarákího a místopředsedou Babraka Karmala. Roku 1967 se strana rozpadla a z ÚV odešla frakce vedená Karmalem, která se označovala jako Parčam (prapor, vlajka). Frakce vedená Tarákím se označovala jako Chalk (lid, stejný název nesly i původní stranické noviny). Obě strany se označovaly za pravé komunisty, předvoj pracujících, „avantgardu dělnické třídy“, obě usilovaly

---

150 HAMMOND, Thomas: *Red Flag over Afghanistan: The Communist Coup, the Soviet Invasion, and the Consequences*. Boulder: Westview Press, 1984, s. 25–26.

151 BRUNE, *Chronology*, s. 118.

152 NÁLEVKA, *Čas soumraku*, s. 77–80.

153 HAUNER – CANFIELD, *Afghanistan*, s. 18.

o přízeň SSSR a očerňovaly ostatní komunistické frakce. Obě strany se hlásily k názvu LDSA. Parčam chtěl svých cílů dosáhnout postupně, nejprve národně osvobozenou revolucí a budováním socialismu. Chalkisté jako větší radikálové chtěli ostře vystoupit proti duchovním a rovnou zavést diktaturu proletariátu. Parčamisté obviňovali chalkisty ze špatné orientace v situaci i z revolučního avanturismu. Chalkisté označili parčamisty za „monarchokomunisty“ a „maoisty.“¹⁵⁴ To bylo běžné obvinění a v daném prostředí vlastně i urážka.

Česká i zahraniční literatura si většinou vystačí s rozdělením LDSA mezi Parčam a Chalk. Belica pouze naznačuje existenci komunistů i mimo LDSA.¹⁵⁵ Kakar vysvětluje, že situace byla složitější. Strana se štěpila na více hnutí. S ohledem na výklad na následujících stranách zmíním ještě *Sitam i Milli*, což byla strana, kterou vybudoval zakládající člen LDSA Tahir Badachší. Kladla důraz na národnostní otázky, respektive měla pomoci Tádžikům a Uzbekům prosadit se vedle Paštúnů, čemuž přikládala větší význam než třídnímu boji. Členskou základnu si vybudovala v Badachšanu. Ani toto malé hnutí se nepodařilo udržet jednotné a oddělilo se z něj radikální křídlo vedené militantním Abharuddínem Bawesem. Ten byl vypátrán chalkisty a uvězněn. Po saurské revoluci chalkisté potlačovali činnost ostatních komunistických uskupení a po sovětské invazi, kdy na jejich členy útočili mudžahedíni, záviselo přežití jejich členů na sovětské podpoře.¹⁵⁶

Vše přerušil převrat Muhammada Daúda Chána a skupiny důstojníků, která prostřednictvím několika stovek ozbrojenců 17. července 1973 obsadila královský palác v Kábulu, kde zajala královy příbuzné. Král sám byl tou dobou v Itálii na léčení.¹⁵⁷ Po revoluci roku 1973 Daúd ve snaze sjednotit politické strany v zemi jmenoval do vlády i armády členy LDSA, především příslušníky Praporu (Parčam). Roku 1975 ústavní shromáždění sepsalo ústavu stanovující systém jedné strany, který ostatní strany včetně LDSA zakazoval, a Daúd založil vlastní politickou stranu. Daúdova snaha o centralizaci moci vedla k odporu venkova, pro který byli autoritami mullové.¹⁵⁸

Daúd sice pro upevnění své moci zpočátku spolupracoval se stranami napříč politickým spektrem. Opozici však neulmčel. Islámští fundamentalisté se v polovině sedmdesátých let obraceli na pákistánské tajné služby, zatímco různé komunistické frakce především k SSSR.¹⁵⁹ Daúd nabyl dojmu, že je jeho pozice dostatečně pevná a začal útočit na své bývalé spolupracovníky. Roku 1977 zakázala nová ústava ostatní strany. Tlak okolností přinutil LDSA ke znovusjednocení, o což

---

154 HUDEMA, *Sovětská invaze*, s. 62.

155 BELICA, *Praha*, s. 37.

156 KAKAR, *Afghanistan*, s. 55–56.

157 BRUNE, *Chronology*, s. 118–119.

158 Tamtéž, s. 349–350.

159 HUDEMA, *Sovětská invaze*, s. 62.

usilovali i Sověti.

Stát ještě více zasahoval do ekonomiky, byl vyhlášen sedmiletý hospodářský plán. Daúd zamýšlel budovat komunikace, aby mohl vyvážet nerostné bohatství ze země. Prostředky chtěl získat zvýšením daní a půjčkami ze zahraničí. Rolníkům slíbil mírnou pozemkovou reformu, k níž však nedošlo. Na počátku roku 1978 se země ocitla v ekonomické krizi.¹⁶⁰

Dubnový komunistický puč a změna situace

V dubnu zavládla ve městech revoluční atmosféra. Opozice vyvíjela aktivitu. Dne 23. dubna afghánská policie zatkla sedm vůdců z Praporu i Lidu. Daúd oznámil, že odhalil spiknutí proti islámu. Na to zareagoval major Muhammad Aslan Vatandžár, kterému se podařilo přesvědčit mimo jiné náčelníka štábu letectva, aby zaútočil na prezidentský palác, kde Daúd rozhodoval o osudu zatčených vůdců opozice. Zatímco Vatandžárových šest set mužů a šedesát tanků útočilo na Daúdův palác, letectvo jej ostřelovalo raketami, aby rozptýlilo prezidentskou gardu, která neměla vyhlídky na příchod posil. Vatandžárovi muži vnikli do paláce a zavraždili Daúda i s jeho rodinou a částí ministrů. Následně začali zabíjet členy jeho klanu Muhammadzaj. Revoluce pochopitelně požadavky opozice neuspokojila. Jednota Praporu a Lidu se rozpadla do tří měsíců. Hafizulláh Amín jako premiér a Núr Mohammad Tarakí jako prezident a generální tajemník LDSA vytlačili členy Praporu z jejich politických a vojenských funkcí.¹⁶¹

SSSR uzavřel s Afghánistánem smlouvu o přátelství 5. prosince 1978.¹⁶² Podepsali ji Tarakí a Brežněv. Zahrnovala 15 článků a vycházela z podobných dohod z let 1921 a 1931. Ve smlouvě se mimo jiné mluvilo o hospodářské a kulturní pomoci. Článek 4 obsahoval úmluvy o vojenské pomoci, která měla zajišťovat celistvost a bezpečnost země.¹⁶³ Za frázemi o přátelství a vzájemnými chvalořečmi se skrývaly i neshody. Tarakí byl Sověty požádán, aby propustil agenty a důvěrné kontakty KGB uvězněné za Daúdova režimu, ale ten překvapivě nejevil ochotu. S nepřiliš dobře zastřenou narážkou na KGB prohlásil: „*Někteří sovětsští odborníci, zvláště ti, kteří dlouhá léta pracovali v Afghánistánu za starého režimu a teď se vrátili, mají na naši zemi často zastaralý názor a nevidí to, co se v této zemi odehrává, v objektivním světle.*“¹⁶⁴

Tarakí si ale nejspíše uvědomoval, že poté, co se zbavil většiny významných funkcionářů Daúdovy vlády i dalších „protirevolučních živlů“, ať už skutečných nebo imaginárních, závislost

---

160 HUDEMA, *Sovětská invaze*, s. 62.

161 BRUNE, *Chronology*, s. 349–350.

162 Tamtéž, s. 357.

163 ZUBOV, *Dějiny Ruska*, s. 418.

164 ANDREW – MITROCHIN, *Operace KGB*, s. 319–320.

jeho režimu na sovětských poradcích výrazně vzrostla. Na konci roku 1978 Amín prostřednictvím velvyslance Aleksandra Michajloviče Puzanova požádal SSSR ještě o 20 milionů rublů, jež Afghánské vedení vzápětí dostalo. V únoru předseda rady ministrů SSSR Aleksej Nikolajevič Kosygin afghánskému režimu nabídl rozšířenou pomoc.¹⁶⁵ V lednu pak Kosygin jako předseda Rady ministrů formálně stvrdil rozhodnutí ÚV KSSS, posílat vojenské odborníky afghánské armádě. Afghánská strana musela pouze poskytnout tlumočníky a zázemí.¹⁶⁶

Únos velvyslance Spojených států Adolpha Dubse mohl znamenat zvrát v přístupu USA k Afghánistánu. Došlo k němu v centru Kábulu 14. února 1979. Dubs cestoval autem, které bylo zastaveno mužem v uniformě afghánské dopravní policie. Když afghánský šofér stáhnul okénko, namířil na něj muž pistolí a přinutil ho odemknout vůz. Čtyři ozbrojenci nastoupili do vozidla a přinutili šoféra, aby odjel k hotelu Kábul. Tam odvedli Dubse jako rukojmího do hotelu a řidiči nařídili, aby informoval americké velvyslanectví. Na ambasádu USA dorazil šofér zhruba ve tři čtvrtě na devět. Zaměstnanci ambasády okamžitě uvědomili velitele policie Saida Dauda Tarúna, který se zdál být překvapený, zřejmě se o únosu dozvěděl až v telefonickém rozhovoru se zaměstnanci ambasády. Afghánská strana ihned po uvědomění Amína odpověděla, že na únosu velvyslance nemá podíl. Zhruba v devět hodin dorazili do hotelu zaměstnanci ambasády a první policisté.¹⁶⁷ Sovětské poradce a afghánští velitelé se připravovali k zásahu a nebyli moc sdílní k Američanům. Pár minut před jednou hodinou se spustila prudká střelba, při níž Dubs na místě

---

165 ZUBOV, *Dějiny Ruska*, s. 418.

166 BRUNE, *Chronology*, s. 357.

167 Průběh policejní operace byl zhruba následující: V půl desáté proběhla první porada zaměstnanců ambasády, afghánských policistů a sovětských poradců, kteří ale nejevili zájem se s Američany bavit. Američané požadovali opatrný postup a vyjadřovali snahu za každou cenu zachránit velvyslancův život. Únosci odmítali komunikovat. Po jedenácté hodině začala afghánská policie hotel nápadně obkličovat. Sovětský poradce informoval Američany, že jeden ze tří únosců byl zadržen prvními afghánskými policisty, kteří na místo dorazili. Únosci prohlásili, že po jeho propuštění zpět budou ochotni jednat s policií. Policisté mezitím hovořili s únoscem jménem Nadžíb skrz dveře. Zaměstnanci ambasády se měli Dubse přes dveře německy ptát, jaké zbraně únosci mají. Jakmile však Dubs použil slovo „revolvers“, únosci jej umlčeli a zakázali rozhovory s velvyslancem. Po dvanácté hodině se policisté a sovětské poradce chystali k úderu, Američané se přesvědčovali k vyčkávání a jednání. Deset minut před jednou hodinou se spustila hustá střelba v hotelovém pokoji, na chodbě i z ulice. Trvala přibližně čtyřicet vteřin. Policejní odstřelovači přestali střílet až na povel sovětského poradce, pak se ozvaly ještě minimálně tři výstřely z pokoje. Američtí lékaři, kteří vstoupili do pokoje, seznali, že velvyslanec utrpěl mnoho střelných poranění včetně jednoho střelou malé ráže nad oko. Dubs byl ihned odvezen americkou sanitkou do americké ordinace, kde byl pět minut po jedné hodině prohlášen za mrtvého. Mezitím bylo těm zaměstnancům ambasády, kteří čekali na afghánském ministerstvu vnitra, Tarúnem sděleno, že velvyslanec je zraněn a odvázejí ho do nemonice. Tarún pak odešel z kanceláře a rozčilenému zaměstnanci velvyslanectví odpověděl, že má hodně práce.

zemřel a s ním i dva únosci v místnosti. Zaměstnanci ambasády dostali možnost si pouze na chvíli pokoj prohlédnout. Velvyslancovy věci si ponechali sovětsí poradci, kteří je později poslali na ambasádu.

Následujícího dne si Vance předvolal Dobrynina, aby mu řekl, že podle důvěryhodných zdrojů sovětsí poradci měli podíl na špatně provedeném zásahu a „(...) *tento incident možná způsobí vážnou újmu našim vztahům*.“¹⁶⁸ Gromyko jakoukoliv zodpovědnost odmítnul. Tarakí v kondolenčním dopise Cartera ujišťoval, že bylo učiněno vše, co bylo v silách Afghánistánu.¹⁶⁹

Kým byli Dubsovi únosci a proč velvyslanec zemřel? V době události se psalo, že se jednalo o: „(...) *neidentifikované osoby, o nichž se tvrdilo, že jsou odpůrci režimu, a údajně se dožadovaly propuštění jednoho z jejich kolegů z vězení... dva z jeho únosců byli zastřeleni*.“¹⁷⁰ Nabízela se i možnost, že Dubse chtěli zavraždit Sověti, snad protože mohl Sovětům výkonem své funkce být nepohodlný. Další tehdejší předpoklad byl, že Dubsova smrt byla výsledkem souhry tradiční neochoty sovětských bezpečnostních složek jednat s únosci a afghánských policistů, kteří neváhají střilet.¹⁷¹ Dnes někteří autoři píší, že Dubs byl unesen členy Tádžické muslimské opoziční teroristické organizace, která ho chtěla vyměnit za uvězněné Tádžiky.¹⁷² Běžně se uvádí, že únosci byli maoisté, kteří chtěli dostat svého vůdce z vězení.¹⁷³ Panuje shoda, že je na vině neopatrný až prudký postup afghánských policistů a nezáměrný vyjednávání s únosci.

Podle dostupné literatury je možné událost vysvětlit tak, že akci provedli příslušníci skupiny Sitam i Milli. Odpovídá to tvrzení o tádžických i o opozičních únoscích zároveň. Dubse unesli ve snaze přinutit vládu, aby propustila jejich vůdce.¹⁷⁴ Argumentace, že šlo o maoistickou skupinu, se pochopitelně může jevit jako projev snahy chalkistů a parčamistů svalovat vlastní neschopnost na nepřítele z Číny, Íránu a USA. Prosté obvinění anonymních Tádžiků mohlo být projevem etnické nenávisti, v tomto případě vládnoucích chalkistů převážně paštského původu vůči jiným etnikům. Nebo je možné, že autoři hypotéz neznají afghánské prostředí (podobně jako já), či opomíjejí podrobnosti.

---

168 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. XII, Afghanistan, s. 95. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

169 Tamtéž, s. 93–102. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

170 HAMMOND, *Red Flag*, s. 65.

171 Tamtéž, s. 66–67.

172 BRUNE, *Chronology*, s. 358.

173 ANDREW, Christopher M. a Vasilij Nikitič MITROCHIN. *Operace KGB a studená válka: Mitrochinův archiv II*. Praha: Rozmluvy, 2008, s. 65.

174 KAKAR, *Afghanistan*, s. 55–56.

Carter reagoval na veřejnosti poprvé 18. února při přiletu ostatků velvyslance do USA, kde prohlásil, že šlo o nesmyslný teroristický čin. Vůči sovětům měl jedinou výtku, totiž že afghánskou policii navedli k unáhlenému útoku. Dne 20. února v proslovu odsoudil vraždu Dubse, ale prohlásil, že Američané nemohou zasahovat do událostí v jiných zemích, naznačil přitom neúspěch války ve Vietnamu.¹⁷⁵ Carterova administrativa reagovala na dubnový převrat zdrženlivě.¹⁷⁶ Pracovníky Carterovy administrativy neochota kábulského režimu spolupracovat rozčilovala. Po Dubsovi už na velvyslanectví nastoupil jen chargé d'affaires a počty zaměstnanců se snížily. Na druhou stranu humanitární pomoc v malém měřítku pokračovala.¹⁷⁷ Podotýkám, že v období 1949–1979 Spojené státy poskytly Afghánistánu půjčkami a dary 532,87 milionů dolarů.¹⁷⁸

V Národní bezpečnostní radě (NSA) si prezidentova prohlášení vyložili jako nezáměr prezidenta zasahovat do záležitostí v Afghánistánu. NSA a CIA přitom připravovaly plány na podporu opozice v Afghánistánu a poukazovaly na možnost rozsáhlého povstání proti vládě v Kábulu, kterou by mohly USA podpořit. Již na přelomu ledna a února upozorňovala CIA na možnost, že vypukne povstání armády, které bude chtít svrhnout Tarakího. Dne 15. března vypuklo povstání vojenské posádky v Herátu. Tarakí tehdy požadoval telefonicky vojenskou pomoc ze SSSR, ale špičky SSSR se nenechaly přesvědčit, navzdory tomu, že povstalci povraždili a zohavili sovětské poradce i s jejich rodinami.¹⁷⁹ Prezident Carter byl informován o zhoršené vnitřní i zahraniční bezpečnostní situaci afghánského režimu 27. března.¹⁸⁰ Brzezinski, Vance a Turner byli podrobně informováni o špatném stavu armády již v dřívějších měsících.

V březnu začala být situace v Afghánistánu pro socialistický režim vážná a politbyro se jí zabývalo po několik dní velmi intenzivně, počínaje schůzí 17. března. Toho dne se politbyro shodlo na nutnosti vyjádření podpory afghánské vládě rychlým a praktickým opatřením (hovořilo se o až stotunové dodávce chleba na duben). Řeč přišla i na matoucí signály od Tarakího a především Amína, kteří tvrdili, že mají vše pod kontrolou, ačkoliv Tarakí žádal pomoc. Amín naproti tomu sršel optimismem. Ve skutečnosti se v Herátu vzbouřila téměř celá divize Afghánské lidové armády.¹⁸¹ V březnových událostech zemřelo pět tisíc lidí včetně stovek sovětských poradců a jejich

---

175 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. XII, Afghanistan, s. 103. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

176 HAMMOND, *Red Flag*, s. 106.

177 Tamtéž, s. 65.

178 BRUNE, *Chronology*, s. 118.

179 ANDREW – MITROCHIN, *Operace KGB*, s. 322.

180 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. XII, Afghanistan, s. 116. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

181 Dostupné online: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113260> [cit. 2019-08-07].

rodin.¹⁸²

Dne 20. března Tarakí navštívil Moskvu, kde zamýšlel vyjednat přímou vojenskou podporu. Kosygin mu na to odpověděl: „*Věříme, že by bylo fatální chybou vyslat do Afghánistánu pozemní vojsko (...), pokud by naše jednotky vstoupily do vaší země, situace v ní (...) by se zhoršila.*“¹⁸³ Brežněv také varoval, že intervence by nahrála „*nepřátelům – vašim i našim.*“¹⁸⁴ Tarakí ale nebyl zcela odmítnut. Získal příslib v podobě bitevních vrtulníků i se sovětskými piloty a pozemním personálem, dále pět set vojenských poradců, sedm set výsadkářů v přestrojení za techniky chránící letiště v Kábulu a další zásoby, především tři sta tisíc tun obilí.¹⁸⁵ Politbyro počítalo s tím, že postačí nepřímá sovětská vojenská podpora (ovšem s aktivní účastí různých vojenských poradců) a dodávky vojenského materiálu.¹⁸⁶

Mezitím se CENTO v polovině března 1979 rozpadlo. Vztahy USA s Tureckem a Pákistánem se již delší dobu zhoršovaly. Turecku vadilo především přerušení pomoci z USA, kterou v reakci na kyperskou krizi zablokoval Kongres USA. Pomoc Pákistánu zase USA přerušily, jelikož se Carterovi nelíbilo uvěznění a poprava bývalého premiéra Zulfikara Alího Bhutta ani zprávy o tom, že Pákistán získává jaderné zbraně.¹⁸⁷

Pro Brežněva byla v červnu vypracována čtyřčlenným zvláštním výborem ÚV KSSS Andropovem, Ustinovem, Gromykem a Ponomarjovem (šéfem komise pro zahraniční vztahy) tajná zpráva. Podle autorů zprávy byla situace v Afghánistánu kritická, LDSA slabá, bez podpory obyvatel a se špatným vedením. Andropov prý poprvé naznačil možnost zasáhnout a řekl: „*Nesmíme si dovolit Afghánistán ztratit.*“¹⁸⁸

V červenci 1979 Carter vyměnil několik členů svého kabinetu, kromě toho měl další starosti, především se SALT II. V srpnu došlo ke dvěma skandální situacím v USA. Skandál se strhnul ohledně údajného odhalení přítomnosti brigády Sovětské armády na Kubě. Spojené státy za to SSSR veřejně kritizovaly. Ukázalo se ale, že podle ujednání následujících po kubánské krizi měli Sověti právo na Kubu umístit brigádu vojáků. Možná se Carterova administrativa dopustila krátkozraké chyby tím, že si nezjistila podrobnosti. Americký historik Sarantakes píše

---

182 GALEOTTI, *Čas úzkosti*, s. 67.

183 Dostupné online: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113263> [cit. 2019-08-07].

184 Dostupné online: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111282> [cit. 2019-08-07].

185 BRUNE, *Chronology*, s. 360.

186 VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav a Miroslav TEJCHMAN. *Východ: Vznik vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Libri, 2000, s. 518.

187 BRUNE, *Chronology*, s. 360.

188 NOVÁK, Martin. *Džihád proti Kremlu*. Praha: Epocha, 2008, s. 48.

o nekompetenci administrativy a neschopnosti zeptat se někoho z Kennedyho administrativy.¹⁸⁹ Možná tím ale Carter sledoval své cíle. V listopadu totiž na základě sovětské přítomnosti v Karibiku vytvořil vojenské uskupení pro Karibik, kterým chtěl demonstrovat svou sílu a schopnost ukočírovat pokračování détente. Mnoho nových příznivců pro détente ale nezískal.¹⁹⁰ V srpnu také přední sovětský baletní umělec Godunov požádal o azyl v USA, což rovněž zaměstnalo administrativu a CIA.¹⁹¹

Po dubnovém puči (Saurské revoluci) zastávaly obě hlavní frakce LDSA rovnocenné pozice ve státní správě, ale parčamisté byli ve skutečnosti poněkud upozadováni. Parčam pod vedením Karmala nacházel oporu v sovětském velvyslanci v Kábulu Puzanovovi, zato Amín v červnu 1978 učinil dojem na Gromyka, který mu dokonce nabídl, že Puzanova odvolá a nahradí. Amín to nepožadoval, navíc měl oporu i v důstojnících domácí armády z nichž část prosadil do ústředního výboru. Karmal se snažil oponovat. Časem Amín navrhl v politbyru LDSA odeslání parčamistů jako velvyslanců do ciziny, Karmal se raději podvolil a vzal spolu s dalšími pěti vůdci Parčamu post velvyslanců. Tak propukla druhá roztržka v LDSA.¹⁹²

Babrak Karmal byl v březnu 1978 zatčen, ale na konci dubna zase propuštěn. Do ČSSR přicestoval 12. července 1978. Ke dni 31. ledna 1979 již velvyslancem podle MV nebyl, ale byl zájmovou osobou československé kontrarozvědky. Karmal vyjádřil domněnku, že nová kábulská vláda používá komunismus jako zástěrku, ale ve skutečnosti spolupracuje s CIA, tajnou íránskou policií SAVAK a s Pákistánem.

Amín vyslal za Karmalem skupinu, která ho měla v Praze zavraždit. Mají to dokládat „*afghánské archivy a svědectví*.“¹⁹³ Podle informací získaných operativní cestou od Karmalova příbuzného se mělo jednat o tři osoby, které měly Karmala najít a zlikvidovat. Měl jim k tomu pomoci i Bonjady, nový afghánský velvyslanec v Praze (údajně čtvrtý muž v hierarchii Chalku).¹⁹⁴ StB začala provádět opatření, aby našla případné vrahy zmátla je, Karmala mezitím přesouvala po ČSSR.¹⁹⁵ Dále StB zjistila, že jeden z vrahů již 29. ledna putoval do Československa.¹⁹⁶ Ve věci

---

189 SARANTAKES, *Dropping the Torch*, s. 58.

190 BRUNE, *Chronology*, s. 364–365.

191 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. VI, Soviet Union, s. 633–638. Dostupné online: <https://static.history.state.gov/frus/frus1977-80v06/pdf/frus1977-80v06.pdf> [cit. 2019-08-07].

192 KAKAR, *Afghanistan*, s. 61–62.

193 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 63–64.

194 ABS, spis Babraka Karmala, krycí jméno Templer, signatura i. j. 799675. KR-799675 MV, záznam číslo 70, datován 16. 1. 1979.

195 Tamtéž, záznam z 31. 1. 1979.

196 Tamtéž, záznam číslo 73, datován 29. 1. 1979.

Karmala byli angažováni Jindřich Kouba a Vasil Biľak. O odsunutí Karmala na post velvyslance Američané věděli již v roce 1978, respektive na podzim měli povědomí o odsunutí parčamistů z vedoucích funkcí na posty velvyslanců. Věděli, že Karmal je v exilu „údajně ve východní Evropě“.¹⁹⁷

Později proběhla čistka v níž byli zlikvidováni čtyři ministři z řad Parčamu, další členové ÚV a velitel kábulské posádky. Šťastnější parčamisté přežili v zahraničí. Karmalův bratr byl velvyslancem v Pákistánu, jeho tchyně zase velvyslankyní v Jugoslávii. Na počátku září vláda ohlásila odhalení spiknutí parčamistů na jejím svržení. Zbývající ministři za Parčam byli uvězněni či propuštěni z funkce. Parčamisté na postech velvyslanců byli propuštěni a zbaveni afghánského občanství. Většina z nich, včetně Karmala, si z velvyslanectví odnesla hotovost.¹⁹⁸

Ještě 14. září Američané (CIA) nepředpokládali, že by Sověti připravovali velkou vojenskou intervenci. CIA si ve zprávě posteskla, že není schopná sbírat v zemi informace a nedokáže potvrdit zprávy o výskytu menších sovětských jednotek. Memorandum přesto poukazuje na přítomnost generála Ivana Grigorijeviče Pavlovského v zemi. Přítomnost vrchního velitele sovětských pozemních sil s doprovodem několika generálů (memorandum nezmiňuje, že přijel i generál Ivanov) a důstojníků považovali v CIA za důkaz pro tvrzení, že sovětský zájem o Afghánistán roste. Soudili, že Pavlovského poslání spočívalo v rozpoznání sil afghánských vzbouřenců a státní armády. Pavlovský měl odhadnout, kolik sovětské pomoci bude třeba ke zvládnutí situace a kolik v případě, že se situace pro LDSA zhorší. O Pavlovského misi informovalo velvyslanectví v Kábulu již 2. září.¹⁹⁹

V červnu 1979 nařkl Amín Tarakího, že je zodpovědný za chyby, jichž se dopustila vláda. V srpnu zase Tarakí nařkl Amína z nepotismu.²⁰⁰ Ve dnech 10. až 11. září 1979 se Tarakí na cestě z Havany zastavil v Moskvě a dvakrát hovořil s Brežněvem a Gromykem, z toho jednou v uzavřené společnosti. Zřejmě tam dojednávávali další Tarakího postup. Kakar se domnívá, že Tarakí měl nějakým způsobem odstavit či zlikvidovat Amína a jeho nejbližší a dosadit Karmala na místo premiéra a zástupce generálního tajemníka LDSA.²⁰¹

Dne 14. září v Kábulu došlo k útoku na vedoucí představitele Chalku v prezidentském paláci

---

197 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. XII, Afghanistan, s. 245. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

198 KAKAR, *Afghanistan*, s. 61–62.

199 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. XII, Afghanistan, s. 178. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

200 KAKAR, *Afghanistan*, s. 36.

201 Tamtéž, s. 37.

Arg. Ve skutečnosti to byl pokus Tarakího a jeho podporovatelů Vatandžára, Gulabzaje, Mazdurjára a Sarvarího (někdy nazývaných Gang čtyř) zlikvidovat Amína. Došlo k přestřelce. Při ní zemřel Saíd Daud Tarún (vedoucí Tarakího kanceláře, dříve velitel afghánské policie). V souvislosti s tím vznikla fáma, že Tarakí mohl být zraněn. Téhož večera Kábulské rádio oznámilo odvolání členů Gangu čtyř z vlády.²⁰² Dne 16. září v osm hodin večer kábulského času kábulská televize odvysílala zprávu, že Tarakí oznámil v politbyru LDSA a v Revoluční radě, že je nemocný. LDSA zvolila Amína předsedou Revoluční rady a generálním tajemníkem LDSA, přičemž si podržel i titul premiéra.²⁰³ Rovněž rádio Kábul přineslo zprávu, že Tarakí onemocněl a nahradil jej premiér Amín. Dne 9. října oznámilo rádio Kábul Tarakího smrt.²⁰⁴ Amín dal Tarakího uvěznit a 9. října udusit.²⁰⁵ Méně spolehlivé zdroje tvrdí, že byl zastřelen.²⁰⁶ Sovětům nezbylo, než se alespoň prozatím smířit s Háfizulláhem Amínem.

Byl to další otřes v zemi, ale i v regionu. Podle Wannera se Amín po nástupu k moci pokusil o vlastní politickou linii. V Moskvě to pochopili jako ohrožení revoluce.²⁰⁷ Po změně politického režimu v Íránu vyvstaly v politbyru obavy, že by Írán destabilizoval již tak neklidný Afghánistán. Politbyro vedené snahou zamezit šíření islámské revolty do středoasijských republik SSSR a zlákané možností přímo ovládat letecké základny na jihu Afghánistánu vykročilo vstříc vleklému konfliktu.²⁰⁸ Ke všemu se v Pákistánu chopil moci Zia Ul Hak. Započal s islámskými reformami. Dalo by se říci, že Pákistán se islamizoval svrchu. Na Afghánistán tak působil silnější náboženský tlak i z východu.

Mnohem více zaměstnávala situace v Íránu Američany. Revoluce, která propukala pozvolna, byla od počátku roku 1979 zřejmá. V listopadu vypukla naplno. Íránci na začátku listopadu vtrhli na

---

202 BELICA, *Praha*, s. 102–103.

203 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. XII, Afghanistan, s. 180. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

204 VOGELSANG, Willem. *Dějiny Afghánistánu*. Praha: Grada, 2010, s. 298.

205 KAKAR, *Afghanistan*, s. 39. Někdo konkrétně tvrdí, že Tarakího udusili polštářem. Vogelsang píše: „Údajně byl [Tarakí] zavražděn během přestřelky mezi svými a Amínovými přívrženci.“ VOGELSANG, *Dějiny Afghánistánu*, s. 298–299. Jiné zdroje uvádějí, že byl Tarakí v noci z 8. na 9. října Amínovými stoupenci udušen. Belica píše, že zavražděním Tarakího Amín pověřil tři příslušníky své stráže. Ti ho v jeho apartmá udusili polštářem. BELICA, *Praha*, s. 106–107.

206 CLIMENT, James ed. *Encyclopedia of Conflicts since World War II*. Volume 1. New York: Routledge, 2006, s. 231.

207 WANNER, *Brežněv*, s. 32.

208 PLECHANOVÁ – FIEDLER, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, s. 217.

ambasádu USA a personál vzali jako rukojmí.²⁰⁹ Ze země utíkali cizinci a začalo znárodnění majetku. Poklesla produkce ropy, což na světových trzích vyvolalo paniku. Prezident navíc požadoval uvalení embarga na íránskou ropu. Vypukla druhá ropná krize, krize na níž nebyly USA dostatečně připraveny navzdory Carterovu enegetickému programu a závazkům přijímaným na summitech G7.²¹⁰

V listopadu 1979 přijali na smrt nemocného šáha v USA do léčení. Velmi o to usiloval Brzezinski, Rockefeller a Kissinger. Okamžitě na to zareagovali íránští studenti. Obsadili ambasádu USA v Teheránu, zajali personál ambasády a zatímco davy volaly: „*Smrt Carterovi, smrt šáhovi!*“, hanobili americké vlajky. Američané to sledovali na filmových záběrech, ale zatímco záběry proražené zdi ambasády v Hanoji měly demoralizující účinek, zde se dostavil přesně opačný efekt. Carter přikročil k tvrdým opatřením: zavřel íránské ambasády a konzuláty v USA, nechal vyhostit íránské diplomatické pracovníky, zakázal dovoz ropy z Íránu a zmrazil přístup k íránským aktivům v USA v hodnotě osmi miliard dolarů. Prezident zažil v následujících měsících nebývalý narůst podpory ze 30 na 61 % (rychlejší, než zažil Franklin Delano Roosevelt po útoku na Pearl Harbor). Jenže únosci neustoupili, propustili časem pouze pár rukojmích. Tím, jak se krize táhla (časem dosáhla 444 dní), vřelé pocity občanů k prezidentovi znovu ochladly.²¹¹

Únos rukojmích americkou zahraniční politiku podle Plechanovové a Fiedlera po zbytek Carterova volebního období limitoval.²¹² Nejsem si jistý, že by právě problém rukojmích omezoval americkou zahraniční politiku, ale určitě administrativu nadměrně zaměstnával. Nejsou jasné dlouhodobé obavy USA, že by je v Íránu nahradil SSSR, jak píše Luňák.²¹³ Ačkoliv vzhledem k původně pestrému složení opozice proti šáhovi, v níž se vyskytovaly i levicové proudy, by to možná dávalo smysl. Vance se obával, že razantní zákrok proti Íránu může, kromě případného příklonu Íránu k SSSR, sjednotit islámský svět proti USA.²¹⁴

Mezitím v Afghánistánu Sověti zvyšovali svou aktivitu. CIA už 26. října 1979 hlásila pohyb

---

209 DURMAN, *Popely*, s. 264.

210 LUŇÁK, *Západ*, s. 282. Dne 20. října vyhlásily státy OPEC embargo na vývoz ropy do USA a do zemí jejich spojenců Nizozemska a Portugalska. Do konce roku 1974 vzrostla cena ropy oproti roku 1972 šestinásobně. USA dosahovaly sice stále ještě 95 % nezávislosti, ale 70 % spotřebované ropy v Evropě pocházelo ze Středního východu. V reakci na události v Íránu a ropnou krizi pronesl Carter 15. července řeč, pro níž se vžil název „*Crisis of Confidence*“.

211 LEUCHTENBURG, William Edward. *The American President: From Teddy Roosevelt to Bill Clinton*. New York: Oxford University Press, 2015, s. 571–572.

212 PLECHANOVÁ – FIEDLER, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, s. 85.

213 LUŇÁK, *Západ*, s. 293.

214 VANCE, *Hard Choices*, s. 408.

sovětských divizí u Amudarji.²¹⁵ Vzhledem k tomu, že USA disponovaly sítí nových špiónážních satelitů, mohly dobře sledovat hromadění vojsk v nástupním prostoru.²¹⁶ Dne 8. prosince přiletěl na letiště v Bagramu již druhý prapor sovětských výsadkářů. Analytici CIA vnímali krok Sovětů pouze jako posílení obrany letiště ve zhoršené bezpečnostní situaci. Další postoj CIA k vývoji sovětského aktivního působení v Afghánistánu byl nejednoznačný. Další týden hlásila rezidentura CIA v Kábulu na základě zpráv z doslechu, že se v ulicích Kábulu pohybují příslušníci sovětských speciálních jednotek. Ještě 19. prosince dospěla CIA k závěru, že nedojde k bezprostřednímu vojenskému zásahu, respektive že Sověti nemohou v dané chvíli ovládnout celý Afghánistán vojensky naráz. O tři dny později však CIA kvapně dodala zprávu, že se do země chystá invazní síla čítající 100 000 mužů. Wiener tvrdí, že už tou dobou invaze probíhala. Zřejmě tím myslí intenzivní přípravu na invazi.²¹⁷

Prezident Carter později tvrdil, že jeho administrativa sledovala sovětské počínání v Afghánistánu dlouho předtím, než se setkal s Brežněvem ve Vídni v červnu 1979. Prý tam sovětského vůdce tehdy ohledně sovětské přítomnosti v Afghánistánu varoval.²¹⁸ V pamětech píše, že měsíce před invazí získával varovné zprávy o sovětské činnosti v Afghánistánu a vysílal Brežněvovi varovná poselství. Věděl, že v září byly v Afghánistánu „tisíce sovětských poradců.“²¹⁹ Jak ale píše Jahoda ve své práci, Carterova varování byla velmi vágní a například Vance na setkání se svým sovětským protějškem Gromykem v září o Afghánistánu nehovořil.²²⁰

Poslední dny před invazí

K invazi se začali jednotliví členové politbyra přiklánět na začátku prosince. První den v měsíci zaslal Andropov Brežněvovi zprávu, v níž konstatoval, že po zavraždění Tarakího nabral vývoj v zemi pro SSSR nepříznivý směr. Naznačil také alternativu v podobě exilové vlády v čele s

---

215 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. XII, Afghanistan, s. 214. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

216 WESTAD, Odd Arne. *The Cold War: A World History*. London: Allen Lane, an imprint of Penguin Books, 2017, s. 495. Satelity Hexagon vypouštěné v letech 1971–1986 byly schopné pořídit snímky, na nichž šlo rozeznat objekty o málo větší než 60 centimetrů. Dostupné online: <https://www.space.com/12996-secret-spy-satellites-declassified-nro.html> [cit. 2019-08-07]. Dostupné online: http://www.nro.gov/Portals/65/documents/history/csnr/gambhex/docs/hexagon_kh-9_imagery_web.pdf [cit. 2019-08-07].

217 WEINER, Tim. *Dějiny CIA. V zajetí vlastních iluzí*. Praha: Argo, 2010, s. 370–372.

218 Dostupné online: <http://www.millercenter.org/the-presidency/presidential-oral-histories/jimmy-carter-oral-history-president-united-states> [cit. 2019-08-07].

219 CARTER, *Keeping Faith*, s. 205 a 355.

220 JAHODA, *Sovětsko-americké vztahy*, s. 126.

Karmalem.²²¹ Při rozhodování nebylo sovětské vedení jednotné. Zástupci KGB byli pro, vedení armády proti. Veškerou rozhodovací pravomoc ve státu sovětů mělo zpravidla de facto politbyro, jemuž předsedal Brežněv. O invazi rozhodli Andropov, Ustinov, Gromyko a Brežněv.²²² Hlavní slovo měl Andropov, od nějž, podle Hudemy, iniciativa vzešla.²²³ Novák píše, že KGB byla hlavní silou, která přesvědčila Brežněva a další v politbyru.²²⁴ Toporkov vychází z pamětí maršála Achromějeva a domnívá se, že není jasné, kdo první změnil názor a rozhodl se pro invazi, ale byl to buď Andropov, nebo Ustinov. Je podle něj zřejmé, že ti dva spolu přesvědčili Gromyka.²²⁵ Ustinov je ostatně některými považován za stejně rozhodného příznivce invaze jako Andropov. Jeho argumentem měla být ztráta důvěry mezi sovětskými satelity a spojenci v to, že je na Moskvu spoleh. Proto, jak přesvědčoval Brežněva, musí SSSR přijít na pomoc režimu, se kterým podepsal smlouvu o přátelství. Socialistické společenství muselo dle Ustinova demonstrovat svou sílu. Stejně prý uvažoval i Gromyko a Ponomarjov. Vedoucí špičky KSSS pomýšlely i na udržení statutu supervelmoci ve světě.²²⁶ Představitelé armády, Náčelník generálního štábu Ogarkov, jeho zástupce Achromějev a náčelník Hlavní operační správy Varennikov, byli proti, argumentovali pochopitelně z vojenského hlediska. Gromyko jako ministr obrany je umlčel otázkou: „*Odkdy rozhodují vojáci o zahraniční politice?*“²²⁷ Maršál Ogarkov přesto ještě připomněl osud angažmá USA ve Vietnamu, argumentoval také oslabením sovětských vojsk v Evropě a na Dálném východě, k němuž během války v Afghánistán později skutečně došlo.²²⁸ Jediný z nejvyššího politického vedení země, kdo byl proti invazi, nebo se k ní stavěl alespoň chladně, byl předseda Rady ministrů Kosygin. Ten ale pro nemoc pár měsíců po invazi odstoupil a přesně rok po rozhodnutí o invazi zemřel.²²⁹ Po povstání v Herátu, když se politbyro intenzivně zabývalo potížemi v Afghánistánu, se proti myšlence na masivní vojenský zásah kromě Kosygina ohrazoval i sekretář ÚV Kirilenko.²³⁰

V dopoledních hodinách 12. prosince učinilo užší politbyro v čele s Brežněvem ve složení

---

221 BELICA, *Praha*, s. 114–115.

222 NÁLEVKA, *Horké krize*, s. 163–164.

223 HUDEMA, *Sovětská invaze*, s. 67.

224 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 48.

225 TOPORKOV, *O příčinách vvodu sovětských vojsk*, s. 185.

226 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 49. Novák připomíná i to, že ideolog Suslov byl zarytým stalinistou a podobně jako Andropov byl v Maďarsku roku 1956 a požadoval zakročení.

227 DURMAN, *Útek*, s. 204.

228 NÁLEVKA, *Horké krize*, s. 163–164. Sověti se chlubili, že omezili počty svých vojsk v Evropě, nebylo to však nezištně, jak jejich mírová propaganda hlásala, ale z důvodu přesunutí jedné divize z NDR do Afghánistánu.

229 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 55.

230 BEARDEN, Milt a James RISEN. *Der Hauptfeind*. München: Siedler, 2004, s. 271.

Andropov, Gromyko, Ustinov (tzv. Afghánská trojka, Durman je označuje za triumvirát),²³¹ Černěnko a Suslov konečné rozhodnutí.²³² Dokument, jenž nesl nadpis „*K situaci v A*“,²³³ sepsal Černěnko.²³⁴ Později, 26. prosince, podepsali i ostatní členové předsednictva ÚV KSSS, kteří byli postaveni před hotovou věc.²³⁵

Není vyloučené, že Andropov chtěl manipulovat politbyrem. Mitrochinovy archivy dokládají jeho snahu obstarat důkazy o kontrarevolční činnosti v Afghánistánu, jako to dělal dříve v Maďarsku a Československu. Potřeboval na svou stranu získat Brežněva.²³⁶ Poukazuje na to Durman: „*Nejprve se ztráta ,brežněvovského zdravého rozumu‘ projevila v přehnaném sebevědomí, politickém sebevědomí, politickém opojení slibnou mezinárodní situací, a potom ve strachu, který dosáhl na počátku 80. let až stupně iracionality. Paradoxně, prameny ukazují i senilního Brežněva jako sílu rovnováhy, kdežto Andropova, všeobecně uznávaného za nejinteligentnějšího mezi oligarchy, za nositele strachu a paniky.*“²³⁷ Po příchodu Reagana do Bílého domu nastal opravdový vrchol psychózy, když Andropov jako „šéf KGB doslova vnutil politbyru v roce 1981“²³⁸ operaci napadení jadernými raketami. Andropovovi se podařilo vyvolat v politbyru obavu z jaderného napadení Spojenými státy, což vedlo k rozjitření KGB, GRU a diplomatického aparátu. Zhruba od roku 1979 panoval v ÚV KSSS „*panický strach o osud Sovětského svazu*“.²³⁹

Názor, že KGB vedený Andropovem prováděl dezinformační kampaň, aby přesvědčil členy politbyra, že Amín, který studoval na University of Columbia, je agentem CIA a chystá změnu orientace afghánské zahraniční politiky na USA, je zřejmě správný.²⁴⁰ Zprávy GRU z Kábulu v měsících před invazí odporovaly veskrze pesimistickým informacím přinášným KGB.²⁴¹ Brežněvův zdravotní stav v té době skutečně neodpovídal nárokům, které jsou kladené na hlavu státu. Jeho rozhodovací schopnosti byly omezené a tím trpěly schopnosti politbyra.

Ve stejný den, kdy politbyro v neúplném počtu rozhodlo o invazi, probíhala ve Velké Británii konference Konzervativní strany, kde Margaret Thatcherová pronesla vizionářskou řeč. Prohlásila

---

231 DURMAN, *Útěk*, s. 201.

232 Dostupné online: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB409/> [citováno k 2019-08-06].

233 „К положению в А“ Slovo положение [položeni] znamená situace, stav, okolnosti (a také poloha).

234 BEARDEN – RISEN, *Der Hauptfeind*, s. 272.

235 NÁLEVKA, *Horké krize*, s. 164.

236 ANDREW – MITROCHIN, *Operace KGB*, s. 327.

237 DURMAN, *Útěk*, s. 187.

238 Tamtéž, s. 187.

239 Tamtéž, s. 188.

240 BEARDEN – RISEN, *Der Hauptfeind*, s. 269.

241 Tamtéž, s. 272.

mimo jiné: „*Nebezpečí je nyní větší, než bylo kdykoli po roce 1945. Sovětská hrozba je stále přítomna a postupně roste. Jejich vojenské výdaje se zvyšují každý rok o 5 %.*“²⁴² To ovšem byla nejostřejší rétorika jakéhokoliv západního politika před sovětskou invazí Afghánistánu. Neslučovala se s politickými prohlášeními západních politiků období, v němž se mezinárodní politika uvolňovala. Ve dnech 16. a 17. prosince potom navštívila spolu s ministrem zahraničních věcí Washington. Carterovi nabídla podporu v OSN při projednávání sankcí proti Íránu. Probírali spolu i otázku sovětské vojenské hrozby a možné reakce západu.²⁴³

Velkou otázkou jsou motivy politbyra. Historikové nabízejí různá vysvětlení. Pokusím se je zde rozebrat. Předně se nabízí teorie o tom, že Andropov s pomocí KGB přesvědčil politbyro, že Amín chce změnit kurz zahraniční politiky. Po sovětském vpádu afghánská vláda oznámila, že Amín byl agentem CIA a že se chtěl spojit s Hekmatjárovou *Hezbe islámí*, aby uskutečnil 29. prosince puč.²⁴⁴ Podle mého názoru se jedná o jasnou záminku, ale je třeba přiznat, že tato fáma byla tehdy velmi rozšířená. Karmal ji velmi ochotně přižívoval a zneužíval. Andropov, Ustinov, Gromyko a Ponomarev předložili 31. prosince ÚV KSSS zprávu o dosavadním dění v Afghánistánu a odsoudili Amína mimo jiné za to, že chtěl zlepšit vztahy s USA. Věděli o jeho tajném jednání s americkým chargé d'affaires v Kábulu.²⁴⁵ Z Kábulu obdržela KGB hlášení, že by mohl Amín změnit zahraničněpolitickou koncepci a obrátit se od SSSR k USA. Andropov zaslal Brežněvovi dopis, v němž ho varoval, že Amín možná chystá „*zradu*“ a v takovém případě by celá střední Asie a Kazachstán ležely na dostřel amerických raket.²⁴⁶ Dovolím si znovu připomenout, že Andropov potřeboval přesvědčit zbytek politbyra, nebo alespoň Brežněva, a získat tradiční konsenzus. Nemohu vyloučit, že si vyrobil důkazy, aby získal záminku. Například Berghe se zřejmě domnívá, že to Andropov myslel upřímně a politbyro se skutečně obávalo obratu Amínovy politiky: „*Sověti věděli, že Amín se nyní pokusí navázat kontakty s Pákistánem, USA a Čínou. Amín mohl vykázat sovětské techniky a zemi paradoxně dostat pod americký vliv.*“ Brežněv to prý nehodlal tolerovat a chtěl svým kritikům ukázat, že obranyschopnost SSSR je zachována a détente ji nenarušilo.²⁴⁷ Nyní, v roce 2019, přicházejí znovu někteří američtí historici s tvrzením, že se nejedná o pouhou fámu,

---

242 FAJMON, Hynek. *Margaret Thatcherová a její politika*. 2. rozšířené vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 145.

243 FAJMON, Hynek. *Margaret Thatcherová a její politika*. 2. rozšířené vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 145.

244 BELICA, *Praha*, s. 32.

245 Dostupné online: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110029> [citováno k 2019-08-06].

246 ZUBOV, *Dějiny Ruska*, s. 420.

247 BERGHE, *Velké nedorozumění*, s. 157.

ale o skutečné působení diplomacie a tajných služeb USA. Zastánci nové teorie nepočítají nutně s tím, že Amín byl agentem CIA, ale že chtěl provést podobný obrat jako Sádát v Egyptě, tedy odvrátit se od SSSR a více spolupracovat s USA. Dokládají to mimo jiné nově zveřejněnými dokumenty ministerstva zahraničí USA, v nichž se popisuje schůzka Amína s adeptem na post velvyslance USA v Kábulu.²⁴⁸ Britský historik Johnson nerozebírá příčiny sovětského vpádu. Píše jenom o tom, že Sověti považovali Tarakího za lépe ovladatelného, než Karmala a Amína. Jenže Karmal byl dle Johnsona poslán pryč Amínem a Tarakí, Moskvou navedený k odstranění Amína, byl sám na Amínův příkaz zavražděn.²⁴⁹ Novák uvádí, že jedním z důvodů byly obavy Sovětů z ovládnutí Afghánistánu Američany. Novák přitom nevysvětluje, jak si to Sověti představovali, pouze, že by se tak stalo s pomocí spřáteleného režimu, přičemž neupřesňuje o jaký režim by mělo jít. Zřejmě naráží na teorii o Amínovi jako agentovi CIA. Porážka LDSA, která se nejevila nepravděpodobnou, by nepříjemně zasáhla prestiž SSSR a dokonce i marxistické filosofie (v jejích pozdějších úpravách), respektive jejího dogmatu o vítězství socialismu ve světě. Jako třetí faktor vyjmenovává obavu, že se v Afghánistánu chopí moci islamisté a ti budou destabilizovat středoasijské republiky SSSR. Přímou připomíná historickou zkušenost SSSR s muslimskými povstalci na sovětsko-afghánské hranici ve dvacátých letech. Geopolitické příčiny invaze, respektive snahy Sovětů dostat se k Indickému oceánu či Perskému zálivu odmítá, ačkoliv uznává, že Sověti chtěli posílit své pozice v zálivu na úkor Američanů.²⁵⁰ Píše rovněž o neovladatelnosti Amína a Brežněvově duševním rozpoložení.²⁵¹ Tato teorie ignoruje fakt, že Amín nemohl sám udržet Kábulský režim při životě. Byl v mnoha ohledech odkázán na pomoc (hospodářskou a především vojenskou) ze zahraničí, z níž v dané době naprostou většinu získával z východního bloku. Postoj Moskvy byl v tomto naprosto klíčový. Nemohl učinit to, co Sádát v Egyptě. V zemi se nacházely tisíce poradců ze SSSR, kteří, jak se ukázalo, velmi usnadnili první sovětské vojenské operace v Kábulu. Opustili by zemi bez boje tak, jako jejich kolegové opustili Somálsko a přešli do Etiopie? Umožnilo by jim to vůbec protisovětsky zaměřené obyvatelstvo? Dostal by Amín

---

248 Dostupné online: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/afghanistan-russia-programs/2019-01-29/soviet-invasion-afghanistan-1979-not-trumps-terrorists-nor-zbigs-warm-water-ports?fbclid=IwAR3OUS32fgdkvTgH1bF7BZdK4W33Y4u8HbsS6DZU4ZkQkqh7Yiml9nntf7M> [citováno k 2019-08-08].

Konkrétně zpráva velvyslanectví v Kábulu z 28. října 1979 o schůzce s Amínem:

Dostupné online: <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=5696254-Document-2-AmEmbassy-Kabul-cable-7726-to> [citováno k 2019-08-08].

249 JOHNSON, *Dějiny 20. století*, s. 688–689.

250 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 48–50.

251 Tamtéž, s. 54.

vojenskou pomoc ze zahraničí? Domnívám se, že ani jedna ze stran nechtěla poznat odpověď na tyto otázky. Docházím k závěru, že Amín věděl, že se bez KSSS neobejde, a snažil se věc nějak „uhrát“. Není vyloučené, že chtěl zlepšit vztahy s USA a případně si tím i vylepšit vyjednávací pozici se SSSR, ale byl by to hazard.

Dále existuje vysvětlení, které prosadil Zbigniew Brzezinski a s nímž pracovala Carterova administrativa (viz. kapitola Vyhodnocení situace prezidentem a vládou USA). V podstatě převládla obava, že se Sověti snaží dojít k Perskému zálivu, ovládnout přepravu ropy v oblasti a možná se pokusí vytvořit celý pás zemí. Historické prameny ale nic takového nedosvědčují. Tato teze zahrnovala ještě zájem Sovětů o nezamrzající přístavy v Indickém oceánu. To zní z historického hlediska přijatelně, ale špičky sovětské armády by k tomu nezvolily cestu přes Afghánistán. Vždyť sovětské invazi oponovaly. To ale Brzezinski těžko mohl vědět.

Za nejpravděpodobnější považuji tradiční vysvětlení, které v české i americké historiografii převládá. Většina autorů píše o nutkání Sovětů zachovat v Afghánistánu pro ně příznivý stav. V opačném případě by utrpěla jejich morálka, prestiž a přišli by o nárazníkový stát. Svou roli zřejmě sehrála obava z vlivů, které by přes hranici oživily islám v SSSR. Prameny nasvědčují tomu, že se Amín skutečně stal nepohodlným, ale spíše kvůli neschopnosti stabilizovat režim. Také přestal být sympatický sovětskému stranickému vedení. Berghe tvrdí, že Sověti nikdy nezamýšleli proniknout do Perského zálivu a odříznutím dodávek ropy hospodářsky dusit západ. Politbyro ovládla panika, že v Afghánistánu v reakci na Amínovy výstřelky zvítězí islámská revoluce, a SSSR tak ztratí vliv na sousední zemi. Navíc by v důsledku toho mohlo docházet k šíření radikálního islámu do středoasijských svazových republik.²⁵² Nálevka uvádí, že politbyro především nechtělo ztratit vliv v Afghánistánu, krom toho také mělo zájem na zabezpečení jižní hranice SSSR a zabránění šíření fundamentalistického islámu do středoasijských republik. Svou roli zde sehrála i osobnost Hafízulláha Amína, kterého Sověti chtěli nahradit někým lépe ovladatelným.²⁵³ O obavách z radikálního islámu píšou i Riasanovsky a Steinberg.²⁵⁴ Velmi stroze věc vysvětluje Malia. Sověti se obávali, že jim nakloněný, spolupracující, závislý a ideologicky spřízněný režim padne. Nerozebírá příčiny proč politbyro nechtělo nechat kábulský režim padnout. Zcela odmítá jiné důvody rozhodnutí politbyra. Maliovými slovy: *„Je tedy pravda, že vpád do Afghánistánu nebyl diktován geopolitickými zřeteli nebo snahou vytvořit předmostí na cestě k ropě ze Středního východu, jak se tehdy domníval Západ, nýbrž předpotopními ideologickými obavami o*

---

252 BERGHE, *Velké nedorozumění*, s. 157–159.

253 NÁLEVKA, *Horké krize*, s. 164.

254 RIASANOVSKY, Nicholas a Mark STEINBERG. *A History of Russia*. New York: Oxford University Press, 2018, s. 534.

*nenarušitelnost hranic socialismu.*²⁵⁵ Malia dále nabízí možnost, že k vojenskému řešení potíží v Afghánistánu a nahrazení Amína umírněným Karmalem inspirovala Andropova jeho zkušenost z postu velvyslance v Budapešti v polovině padesátých let, kdy rovněž proběhla razantní sovětská vojenská operace a dosazení nového předsedy Jánose Kádára.²⁵⁶ Gaddis píše, že afghánský režim, zaslepeně prosazující marxistickou ideologii, ztratil podporu obyvatel a schylovalo se k občanské válce. Tarakí po návratu z Moskvy, kde mu přislíbili podporu, nedokázal odstranit Amína, ale naopak se stal jeho obětí. Brežněv se velmi rozhněval. KGB se obávala, že Amín bude chtít udělat SSSR to, co udělal Sádát. Sověti budou z Afghánistánu vypuzeni a nahradí je Američané, kteří si tam zřídí své řídicí a zpravodajské centrály na nejcitlivější hranici SSSR. Jako řešení se nabízelo zbavit se Amína, přičemž ministerstvo obrany trvalo na tom, aby převrat provedly desítky tisíc sovětských vojáků.²⁵⁷ Politbyro přihlédlo i k dvoukolejnému rozhodnutí NATO a k tomu, že ratifikace SALT II v americkém Senátu uvázla.²⁵⁸ V obené rovině přikládá vinu za invazi do Afghánistánu a podobná neuvážená dobrodružství SSSR absenci promyšlené širší efektivní strategie v hlavách sovětských vůdců.²⁵⁹

Více příčin předkládají jiní autoři. Obdobně píše i Westad. Postup Tarakího Sověty znervózňoval, neměli však jinou možnost, než jej nadále podporovat. Navíc dodává, že do budoucnosti Afghánistánu kladli velké naděje. V politbyru vedly vzpomínky na dění v Angole a Etiopii k rozhodnutí o invazi do Afghánistánu. Po navraždění Tarakího a nástupu Amína začali bít sovětské pozorovatele v Afghánistánu na poplach. Ačkoliv Amín tvrdil, že je ještě radikálnějším marxistou-leninistou, podezírala ho KGB z toho, že se stýká s Američany a plánuje příklon afghánské zahraniční politiky k USA. Sověti se vzhledem k vzestupu islámské opozice rozhodli odstranit Amína a dosadit nové loajálnější vedení, takové, které bude schopné odpor Afghánců potlačit.²⁶⁰

Všechny tyto příčiny vyjmenovává Hudema a přiřazuje jim i hierarchii. Ideologické hledisko považuje oproti Maliovi za nejméně důležité, „*ale přece působilo.*“²⁶¹ Šlo o ztrátu sousední, a navíc i socialistické země. Dále působil strach ze šíření islámského fundamentalismu. Větší význam měla příčina, že Amína osobně nepovažovali v politbyru za spolehlivého, ale za nevypočitatelného

---

255 MALIA, *Sovětská tragédie*, s. 381–382.

256 Tamtéž, s. 381.

257 GADDIS, *Studená válka*, s. 186.

258 GADDIS, *Studená válka*, s. 186.

259 Tamtéž, s. 188–189.

260 WESTAD, *The Cold War*, s. 494–495.

261 HUDEMA, *Sovětská invaze*, s. 67.

a neovladatelného člověka, který navíc svým radikalismem pobuřuje běžné obyvatele Afghánistánu. Hudema to sleduje až do osobní roviny, kde tvrdí, že Brežněva rozhněvala vražda Tarakího; fakt, že jej nechal Amin zabít několik dní po návštěvě Moskvy prý vnímal jako osobní urážku. Hlavní příčinu, přesně a contrario vůči Maliovi, vidí v geopolitických strategických úvahách sovětských vůdců. V Kremlu panoval strach, že se „*strategicky důležitý Afghánistán*“ dostane do sféry vlivu USA. Politbyro se mělo domnívat, že USA hledají náhradu za Írán. Předpokládalo se, že ke sblížení Spojených států s Afghánistánem by došlo vítězstvím opozice, či jednáním Amína s Američany. Podmínkou sovětského rozhodnutí bylo, aby politbyro považovalo détente za skončené a nic dalšího od vztahů se Západem neočekávalo. Smlouva SALT II byla kvůli odpůrcům v USA téměř pohřbena.²⁶²

Zubov a kolektiv nehovoří o hrozbě šíření islamismu z Afghánistánu do SSSR, ale považují islámský fundamentalismus spolu s radikálními reformami LDSA za příčinu nestability vlády kábulského režimu, jehož šance na setrvání klesaly. Generál Pavlovskij na začátku listopadu varoval ve svém hlášení, že kábulský režim nepřežije bez sovětské pomoci. K tomu všemu se přidalo Andropovovo varování Brežněvovi ohledně Amínovy možné zraedy a prohlášení generálního štábu, že vzhledem k událostem v Íránu a zvýšené aktivitě USA v regionu je možné, že Američané Afghánistán chtějí obsadit a změnit ho ve svou vojenskou základnu. Představitelé armády, jmenovitě Ogarkov a Varennikov, odmítali přímý vojenský zásah. Andropov s Ustinovem byli naopak pro.²⁶³

Brune a kolektiv rovněž opomíjí hrozbu rozšíření islamismu do SSSR, v mnoha ohledech jeho vysvětlení odpovídá představám Zubova a kolektivu. Definitivní rozhodnutí ovlivnily prý dva faktory: dohodové intervence v letech 1919 až 1920 (snad tím chtěl nešťastně naznačit, že se nedůvěra Sovětů vůči Spojeným státům odvíjela již od této doby) a přání sovětských stranických špiček vytvořit kordon z přátelských či neutrálních států podél svých hranic. Významnou roli mohla mít i Brežněvova doktrína: Sověti po vstupu vojsk do země učinili prohlášení, že přicházejí na pomoc na základě smlouvy s afghánskou vládou. Bez jejich zásahu by se režim neudržel.²⁶⁴

Toporkov stejně jako Hudema a Novák přisuzuje význam Brežněvovým dojmům. Brežněva se dotklo, že pět dní od společného objetí a polibků na letišti v Moskvě byl Tarakí na pokyn Amína sesazen ze všech funkcí a za dvacet sedm dní zavražděn.²⁶⁵ Někteří badatelé ve svém hodnocení

---

262 Tamtéž, s. 67.

263 ZUBOV, *Dějiny Ruska*, s. 420.

264 BRUNE, *Chronology*, s. 367.

265 TOPORKOV, *O příčinách vvodu sovětských vojsk*, s. 185. Brežněv se cítil osobně uražen i podle BEARDEN – RISEN, *Der Hauptfeind*, s. 272.

používají slova jako „ponížení, plivnutí do tváře“. Brežněv údajně plakal a zuřil.²⁶⁶ Myslím, že tito zdařile upozornili na náladu generálního tajemníka ÚV a fakt, že mohla přispět k rozhodnutí politbyra intervenovat.

Zcela vybočuje orientalista Marek. Úplně pomíjí výše uvedené argumenty, nezajímá ho vztah Amína k SSSR ani USA. Píše pouze to, že radikální Amín prudkými reformami vyvolal bouři nevole nejen mezi běžnými Afghánci, ale i v LDSA. Sovětský svaz podle něj aktivně přispíval k tomu, aby byl Amín svržen samotnými Afghánci, a očekával, že nastoupí jiná prosovětsky orientovaná vláda, kterou SSSR podpoří. „*S intervencí Sověti najisto počítali a připravili si pro ni půdu tím, že pátého prosince 1978 s Amínovým režimem uzavřeli smlouvu o přátelství (...), která umožňovala i vojenský zásah (...). Sovětská vláda byla připravena, protože ozbrojený zásah v Afghánistánu dávno tajně plánovala (...).*“²⁶⁷ Názor, který v kontextu politické skutečnosti Afghánistánu v popsané době redukuje mezinárodní vztahy na sovětskou vůli Afghánistán obsadit v touze po stabilitě tamního režimu. V knize, kterou napsal o pár let později, uvedl, že odvolávání se na článek 4 sovětsko-afghánské smlouvy o přátelství představovalo pouze záminku. „*Ve skutečnosti se tím splnil dávný sen carské vlády obsadit Afghánistán vojensky.*“²⁶⁸ Tím dává důraz na imperiální ambice sovětských komunistů, které jsou sice často brány na zřetel, ale neuvádějí se jako příčina.

K invazi se, jak by se dalo očekávat, vyjádřil i samotný Karmal. V rozhovoru z období krátce po invazi tvrdil, že sovětská armáda přišla na „*oficiální a legální pozvání*“. Obviňoval kapitalisty, imperialisty, NATO a v první řadě USA s jeho CIA, že bojují proti výdobytkům dubnové revoluce. Islámská revoluce, která vytlačila USA z Íránu, motivovala Američany k aktivitám proti výsledkům dubnové revoluce. Američané měli usilovat o vytvoření základů „*agrese*“ v Afghánistánu. Údajná snaha zachránit rukojmí na velvyslanectví v Íránu byla záminkou pro pokus o destabilizaci Perského zálivu a kontrarevoluční boj. Tarakí dokázal udržet situaci pod kontrolou, ale po nástupu Amína, agenta CIA, mělo dojít k rozdělení afghánského území mezi Pákistán, USA a Čínu. Setrvání sovětských vojáků ospravedlňovaly tábory vzniklé v Pákistánu a Číně, kde se na hranicích s Afghánistánem koncentrovali američtí a čínští špióni a vrazi, placení petrodolary od Arabů.²⁶⁹ V dalším rozhovoru zhruba půl roku po invazi prohlásil, že Sovětská armáda setrvá v Afghánistánu na základě vzájemné dohody, dokud nepřestane agrese ze zahraničí.²⁷⁰ Karmalově výpovědi nepřikládám velkou váhu, přijde mi zajímavá jako vhled do tehdejší propagandy režimu v Kábulu.

---

266 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 53.

267 MAREK, *Afghánistán*, s. 58.

268 MAREK, *Dějiny Afghánistánu*, s. 266.

269 Dostupné online: <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14323190.html> [citováno k 2019-08-08].

270 Dostupné online: <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14328441.html> [citováno k 2019-08-08].

Karmal později názor změnil, označil se dokonce v souvislosti s odchodem do Moskvy za „obětního beránka“.²⁷¹ Tvrdil, že válka v Afghánistánu probíhala od uchvácení moci Mohammadem Daúdem. Také řekl, že sovětská invaze do Afghánistánu „byla podniknuta údajně na obranu jižní hranice SSSR“. ²⁷² Uvedl ale, že už jeho předchůdci čtrnáctkrát žádali SSSR o zásah. To samé tvrdili světové veřejnosti i prezidentu Carterovi Sověti a měli v tom pravdu.

Provedení invaze

Není jasné, kdy Karmal dorazil z Moskvy do Kábulu. Budoucí legitimizace invaze přitom jeho přítomnost vyžadovala. Podle spisu StB, vedeného na Babraka Karmala jako prověřovanou osobu v Československu, 10. dubna 1979 předpokládali, že do konce dubna Karmal vycestuje do jiné země východního bloku. Dne 27. dubna napsal Karmal anglicky dopis Biľakovi a údajně arabsky (ve skutečnosti persky-dáři) ÚV KSSS. Tímto datem spis končí.²⁷³ Karmal nakonec v Československu pobýval déle. Do Prahy za ním 25. října vyslala centrála KGB bývalého důstojníka Petrova. Vedl zde s Karmalem rozhovory. Mezitím KGB shromažďoval poznatky o zhoršené situaci v Afghánistánu. Pracovníkům KGB bylo řečeno, že situace je neudržitelná a bude nutné připravit se na zásah. Karmal 30. října pravděpodobně na Petrovův pokyn zaslal dopis Brežněvovi, kde odsoudil Amína jako anarchistu a prohlásil, že strana je připravena s pomocí SSSR sjednotit „pokrokové“ síly v Afghánistánu. KGB sestavoval stínovou afghánskou vládu. Na počátku listopadu dopravili do Moskvy Karmala, tři bývalé ministry, které se v září podařilo zachránit z Kábulu, a další tři významné afghánské exulanty. Tato skupina debatovala o odstranění Amína a novém uspořádání v Afghánistánu. Tyto úvahy měly mít rozhodující vliv na názory Sovětů.²⁷⁴ Členové skupiny byli figurami, s nimiž bylo manipulováno. Ve skutečnosti Sověti určovali, jak bude stínová afghánská vláda vypadat a co bude konat. Nějakou alternativu k současnému afghánskému vedení Sověti ovšem potřebovali.

První prosincový týden Karmala Sověti letecky dopravili do Bagrámu. Mezitím pracovali na fyzické likvidaci Amína. Pokusili se jej otrávit, ale otrávený nápoj vypil jeho synovec.²⁷⁵

Přípravy na invazi započaly 13. prosince.²⁷⁶ Karmal v utajení přistál v Bagramu spolu s pěti členy stínové vlády. Čekali na likvidaci Amína. Dne 17. prosince se u Amínových příbuzných

---

271 Dostupné online: <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13491899.html> [citováno k 2019-08-08].

272 Dostupné online: <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13491899.html> [citováno k 2019-08-08].

273 ABS, spis Babraka Karmala.

274 ANDREW – MITROCHIN, *Operace KGB*, s. 326–327.

275 BELICA, *Praha*, s. 122–123.

276 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 55.

projevíly příznaky akutní otravy z jídla. Karmal se svými kolegy musel být urychleně letecky přepraven zpět do Moskvy.²⁷⁷

Dne 26. prosince Karmala podruhé přepravili z Moskvy do Bagramu, kde čekal do následujícího dne. Mezitím prvosledové jednotky sovětské 40. divize obklíčily Kábul. Nazítří v poledne byl při obědě učiněn druhý pokus Amína otrávit. Amín a několik členů jeho rodiny byli údajně přiotráveni. Ale sovětsí lékaři jim poskytli pomoc. Po sedmé hodině večer tak Sověti použili hrubou sílu a na palác Tádžbeg zaútočilo několik set příslušníků speciálních oddílů KGB a GRU.²⁷⁸ Na veřejnosti se Karmal objevil až na Nový rok.²⁷⁹

Dne 27. prosince rozhlas v Afghánistánu odvysílal před devátou hodinou večerní projev. Ten však byl předtočený na sovětském území a vysílaný z uzbecko-sovětského Termezu. Jeho prostřednictvím bylo Afgháncům oznámeno, že Karmala na mimořádném zasedání strana zvolila předsedou. Jakožto předseda LDSA požádal o intervenci. Krátce před třetí hodinou ranní 28. prosince rozhlas podal zprávu, že byl zvolen do čela Revoluční rady (někdy Revolučního výboru). O pár minut později dal rozhlas na vědomí, že Amín byl revolučním tribunálem odsouzen za zločiny proti afghánskému lidu, rozsudek smrti byl vykonán okamžitě.²⁸⁰ Brežněv poté Karmalovi gratuloval.²⁸¹

Situace v zemi se brzy po invazi začala obracet proti Sovětům. Již ve dnech 22. až 23. února 1980 proběhl v Kábulu pokus o povstání, byl ale sověty tvrdě potlačen.²⁸² To ovšem nepomohlo. Afghánští bojovníci za islám, kteří bojovali proti vládě v Kábulu a Sovětům, volili vhodnější taktiku. Museli se vyhýbat klasickým bitvám, a tak se uchýlovali k přepadům ze zálohy.

Potíže Sovětů v Afghánistánu byly systémové a staly se chronickými. Kábulská vláda neměla iniciativu. Scházela jí podpora domácího obyvatelstva a závisela na blahovůli Sovětů. Afghánská armáda se neukázala jako zdatný spojenec Sovětské armády. KGB evidovala v průběhu čtyř měsíců od invaze dezerce 17 000 afghánských vojáků. V následujících dvou letech uteklo ročně 30 000 vojáků. Špičky afghánského režimu se za svou armádu styděly. Sovětský svaz kvůli angažovanosti své armády ve světě nemohl v zemi po Hindukúšem nasadit v osmdesátých letech více než 100 000

---

277 ANDREW – MITROCHIN, *Operace KGB*, s. 329. Kakar uvádí, že Sověti Karmala do Bagramu přepravili 13. prosince v očekávání, že Amína svrhnou jeho odpůrci. KAKAR, *Afghanistan*, s. 68. Je možné setkat se i s údajem 10. prosince s tím, že v letadle bylo i několik důstojníků ze skupiny. ZUBOV, *Dějiny Ruska*, s. 420.

278 BELICA, *Praha*, s. 125–128.

279 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 65.

280 NÁLEVKA, *Horké krize*, s. 65.

281 Dostupné online: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111551> [citováno k 2019-08-08].

282 MAREK, *Dějiny Afghánistánu*, s. 266.

vojáků. Ani ohromující počet vojáků obou armád nestačil na úplné uzavření hranic (především s Pákistánem) a prosazení vlivu Karmalovy vlády na venkově.²⁸³ Obyvatelstvo země většinou kábulskou vládu nepodporovalo a odmítalo sovětské vojáky. Díky tomu různé skupiny mudžahedínů brzy ovládly většinu území, prakticky celý venkov.²⁸⁴

Reakce USA

Vyhodnocení situace prezidentem a vládou USA

Známek přípravy invaze si Američané začali všímat v polovině prosince. Dne 25. prosince přímo ministerstvo obrany uvedlo, že Sověti dokončují přípravy na invazi.²⁸⁵ Informace o tom administrativě poskytlo následujícího dne i velvyslanectví USA v Kábulu, které v telegramu hlásilo: „*Frekventovaný sovětský letecký provoz na letišti v Kábulu začal o Vánocích ráno [25. prosince] a stále se nezastavil.*“ Američané pozorovali velká dopravní letadla, počet letů v době odeslání telegramu překračoval sto padesát až dvě stě. Většina letounů nesla sovětské výsostné znaky. Více údajů se zjistit nepodařilo, v Kábulu nebyla pozorována zvýšená aktivita sovětské ani afghánské armády.²⁸⁶ Američané pochopitelně zaznamenali i shromáždění pěti divizí Sovětské armády na hranicích s Afghánistánem.

V období vánočních svátků pobýval prezident a jeho rodina v odpočinkovém sídle americké hlavy státu v Camp Davidu. O skutečném zahájení invaze se dozvěděl 27. prosince 1979. Jakmile Carter uslyšel o invazi, prohlásil okamžitě: „*Se SALT II je konec.*“²⁸⁷ Do osobního (nikoliv úředního) deníku si zapsal: „*Sověti začali přesouvat své síly, aby svrhli současnou vládu... přilétali přibližně v posledních 24 hodinách. Přisunuli několik pluků a teď mají celkem asi 8 000 až 10 000 lidí v Afghánistánu – jak poradce, tak vojáky. Považujeme to za velmi vážný vývoj.*“²⁸⁸

V afghánské záležitosti začal aktivně konat následujícího dne (28. prosince). Ráno ještě krátce v Camp Davidu jednal o podružných záležitostech. V 9:16 odletěl se svou ženou do Bílého domu. Tam se od deseti hodin účastnil svolané schůze Národní bezpečnostní rady (NSC). Kromě prezidenta dorazil viceprezident Mondale, ministři Vance a Brown, šéf CIA Turner, mluvčí

---

283 ANDREW – MITROCHIN, *Operace KGB*, s. 336–337.

284 VYKOUKAL – LITERA – TEJCHMAN, *Východ*, s. 519.

285 *Intelligence Summary Cable Prepared in the Department of Defense. No. JSI – 7. 25. 12. 1979.* In: Foreign Relations of the United States 1977 – 1980. Volume XII Afghanistan, s. 259–260.

286 *Intelligence Summary Cable*, s. 260–261.

287 SPOHR, Kristina, REYNOLDS, David a kol. *Transcending the Cold War*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 142.

288 CARTER, *Keeping Faith*, s. 355.

prezidenta Powell, za Sbor náčelníků štábu (JCS) generál David Jones, národní bezpečnostní poradce Brzezinski i jeho zástupce David Aaron a Gary Sick, analytik NSC pro Střední východ. Nejprve se rada shodla, že je důležité dnes projednat problém se spojenci. Brzezinski nadhodil pět bodů k vyřešení: 1) možnou odpověď USA, 2) povzbuzení ostatních států k vyřčení nesouhlasu s invazí, 3) předložení problému OSN s tím, že USA již nedávno předložily problém svých rukojmí v Íránu, problém invaze by mohly předložit Velká Británie nebo Čína, 4) podporu afghánským odpůrcům vlády, 5) spolupráci s Pákistánem v souvislosti s invazí. Účastníci došli k tomu, že bude třeba kontaktovat především spojence uvnitř NATO, před podniknutím kroků v OSN. Prezident souhlasil a přiklonil se k tomu, aby se spojenci sešli na vyšší úrovni, tedy na úrovni ministrů zahraničí členských států NATO. Když se prezident ptal, na jakém základě lze svolat radu NATO, Harold Brown odvětil, že se rada sešla kvůli zhoršené bezpečnostní situaci v době invaze Československa. Brown připomněl, že situace vyžaduje oslovit více států. Prezident vyjmenoval státníky (včetně prezidenta Pákistánu Muhammada Haka), které telefonicky kontaktuje. Ostatní velmoci (zejména Čína) a další státy (a skupiny států jako Hnutí nezúčastněných) měly být osloveny prostřednictvím telegramů připravených pracovní skupinou ministerstva zahraničí a Národní bezpečnostní rady (NSC). Předpokládalo se, že sovětsí propagandisté okamžitě zahájí činnost, aby rozkolísali veřejné mínění. Brzezinski, Turner a Brown se shodli, že je žádoucí poslat protivládním povstalcům zbraně. Uvažovali, jak jejich přepravu urychlit. Turner předpokládal, že Saúdská Arábie i Pákistán budou k transferu zbraní vstřícní. Brown se ptal, zda bude dodán dostatek zbraní. Krátce se diskutovalo o možnostech povstalců. Powella zajímalo, zda mají šanci svrhnout vládu. Vance mu na to odpověděl, že mohou vytrvat a nechat Sověty, aby za invazi zaplatili. Brzezinski dodal, že klíčovými proměnnými možného úspěchu povstalců jsou přístup USA a podpora Pákistánu. Prezident k tomu podotkl, že Sověti mají malou naději na potření povstalců i v případě, že by přesunuli do Afghánistánu všech padesát tisíc vojáků, které stojí na hranicích. Brzezinski zastával skeptičtější stanovisko. V případě, že by USA nezakročily ve prospěch povstalců, podkopalo by to morálku Afghánců i Pákistánců, a tím i morální podporu povstalců. Mimo to předpovídal strategii Sovětů. Očekával usazení sovětských osádek ve městech, která se tím stabilizují, což umožní samotné afghánské vládní armádě vést útočné operace.²⁸⁹

Po schůzi opakovaně telefonoval s vrcholnými představiteli Velké Británie, SRN, Itálie, Francie a Pákistánu. Mezi telefonáty se také sešel s izraelskými představiteli (ministrem obrany, velvyslancem v USA a dalšími), aby s nimi probral vojenskou pomoc Izraeli. Odpoledne prezident pracoval v Oválné pracovně. S Cyrusem Vancem se znovu nakrátko sešel po druhé hodině.

---

289 *Intelligence Summary Cable*, s. 298–302.

Následně prezident mluvil se svým mluvčím Powellem a s Brzezinským. V půl páté učinil tiskové prohlášení k situaci v Afghánistánu. Před čtvrtou hodinou se sešel s ministrem obrany Haroldem Brownem. Prezident si večer našel čas necelé půl hodiny na rodinnou večeři. Do pozdních večerních hodin pak několikrát hovořil s Vancem a Brzezinským. Osobně se v Bílém domě setkal se senátorem Byrdem. Práci ukončil v noci.²⁹⁰

Ihned po invazi se snažila Carterova administrativa dojít k závěru, co je cílem sovětského vpádu a zda nebudou následovat další vojenské akce. Panovaly názory, že Sověti usilují o přístup k Indickému oceánu, nebo se snaží o ovládnutí Perského zálivu. Připomínám, že v té situaci mohli v USA těžko vědět, jaký bude další vývoj v Jižním Jemenu, tedy jestli tam Sověti budou moci umístit své ozbrojené síly a zda se budou moci na onu arabskou zemi spolehnout. Přítomnost SSSR v Perském zálivu a Indickém oceánu tak byla strašákem přerůstajícím v reálnou hrozbu. Snad proto Američané propadli hysterii. Brzezinski předkládal Carterovi svou vizi „oblouku krize“ (Arc of crisis) táhnoucího se od Afrického rohu přes Rudé moře až k Indickému oceánu. Vyvozoval, že Sověti budou do nestabilního oblouku chtít pronikat. Invaze Afghánistánu mu, alespoň zdánlivě, dávala za pravdu. Někteří analytici v USA věřili, že sovětským záměrem je ovládnutí přístavů na břehu Indického oceánu a získání ropných ložisek v Perském zálivu. Brzezinski také věřil, že se Sověti pokusí ovládnout Hormuzskou úžinu. Ve bouřlivé atmosféře doby iránské krize se v Bílém domě takové katastrofické scénáře jevily jako pravděpodobné.²⁹¹ Brzezinským prosazená teorie vedla prezidenta k vyhlášení takzvané Carterovy doktríny (viz kapitolu o Carterově doktríně).

Při zjišťování povahy sovětské intervence používali Američané různé zdroje informací. Již zmíněnými špiónážními satelity sledovali Afghánistán po invazi možná ještě bedlivěji. Svědčí o tom odtajněné zprávy CIA o sledování přesunů vojsk a vojenského materiálu.²⁹²

Překvapivým postupem, který CIA mimo jiné zvolila, bylo studium mezinárodních smluv SSSR a jejich srovnání. Ze smluv o přátelství a spolupráci mezi SSSR a jednotlivými státy vyvozovali v CIA paralely. Jistá zpráva obsahovala závěr, že smlouva o přátelství, dobrých sousedských vztazích a spolupráci s Afghánistánem, podepsaná 5. prosince 1978, může posloužit

---

290 Ve 23:15, což odpovídalo jeho zvyklostem ve všední dny. Vzal jsem v úvahu, že byl pátek, přesto se ukázalo, že ani za normálních okolností prezident v pátek nekončil dříve.

Dostupné online: www.jimmycarterlibrary.gov/assets/documents/diary/1979/d122879t.pdf [citováno k 2019-08-08].

291 WESTAD, *The Cold War*, s. 495.

292 Zde například zpráva o výskytu a přesunech letectva v Afghánistánu: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80T01782R000100270001-7.pdf> [citováno k 2019-08-08].

Sovětům jako východisko pro větší bojové zapojení a umístění jednotek v Afghánistánu. Autoři zprávy tvrdí, že se smlouva z řady obdobných smluv vymyká a nápadně podobnými obraty připomíná obranný pakt s Mongolskem z roku 1966, který si v Moskvě vyložili jako oprávnění ke stálému umístění vojsk v Mongolsku.²⁹³

Diplomatická reakce vrcholných představitelů USA

Mimo vyhodnocování sovětského konání, jeho možných budoucích důsledků a přípravy následných reakcí USA se Carterův kabinet zabýval i nejrůznějšími formálními záležitostmi, na něž měla invaze vliv. Prezidentův tým se musel zaměřit na zvládnutí této krizové situace nejen vyjádřeními na mezinárodním fóru, například před OSN. I na domácí půdě si situace vynutila prohlášení směřovaná Američanům samým. Prezident to opravdu měl na zřeteli, protože se chystal kandidovat na prezidenta i pro příští volební období. Stále tu dozníval jistý faktor, a tím byl Carterův aktivní přístup ohledně lidských práv. Vzhledem k jeho idealismu mu nebyl lhostejný osud obyvatel Afghánistánu.

Carterova ostřejší rétorika byla dána v první řadě tím, že prezident začal favorizovat Brzezinského, ale i tím, že musel věnovat úlitbu dalším „jestřábům“ z ministerstva obrany, z Kongresu a různých více či méně formálních uskupení. Nikdo ze jmenovaných „jestřábů“ totiž neměl pochopení pro détente, tak jak byl chápán a prováděn Američany v první polovině sedmdesátých let. A už vůbec ne v nežádoucích podmínkách (Ogaden, Jemen...), které nastavovali Sověti ve druhé polovině dekády.

Prezident Carter poprvé veřejně o invazi promluvil 28. prosince po dopolední schůzi NSC. Na vystoupení se připravoval hodinu a půl. Hovořil s Powellem a s Brzezinským, aby se nakonec přesunul do míst, kde dával tiskové rozhovory. V půl páté učinil vůbec první tiskové prohlášení k situaci v Afghánistánu, které trvalo pět minut.²⁹⁴ Zřejmě se jedná o prohlášení, které následujícího dne otiskly *New York Times*. Nejprve prezident hovořil o událostech v Íránu. Zopakoval, že Spojené státy si vyhrazují právo chránit své občany a své strategické zájmy jakkoliv uznají za vhodné. Budou při tom dodržovat mezinárodní právo a dohody. Větší díl prohlášení věnoval Afghánistánu:

„Dalším závažným vývojem, který zapříčinil zvýšení našich obav o mír a stabilitu ve stejné části světa [jako Írán] je nedávný sovětský vojenský zásah v Afghánistánu, který nyní vyústil ve

---

293 Předpokládám, že Sovětská vojenská přítomnost v Mongolsku má hlubší dějinný základ, uvádím pouze původní zprávu CIA. Dostupné online: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP83B01027R000300170042-4.pdf> [citováno k 2019-08-06].

294 Dostupné online: www.jimmycarterlibrary.gov/assets/documents/diary/1979/d122879t.pdf [citováno k 2019-08-06].

svržení uznávané [zřejmě mezinárodně] vlády a popravu prezidenta té země.

Takový hrubý zásah do mezinárodních vztahů Afghánistánu je očividným porušením mezinárodně přijímaných pravidel chování. Toto je třetí případ od druhé světové války, kdy Sovětský svaz uplatnil vojenskou sílu k tomu, aby získal nadvládu nad jedním ze svých sousedních států, a první takové riskantní vkročení do muslimské země (...) od sovětské okupace Íránského Azerbajdžánu ve čtyřicátých letech (...).

Snahy Sovětů ospravedlnit tento čin na základě Charty Organizace spojených národů je překroucením (...). Měly by okamžitě být odmítnuty všemi jejími členy. Tento víkend vyšlu náměstka ministra zahraničí [Warrena Christophera] do Evropy, aby se setkal se zástupci několika dalších států a diskutoval o tom, jak by světová společnost mohla odpovědět na toto neoprávněné jednání Sovětů.

Sovětské vojenské působení za vlastními hranicemi vyvolává klíčové otázky vztahující se k mezinárodní stabilitě a je urgentně potřeba důvěrných a obsáhlých konzultací mezi námi a našimi spojenci.

*Velmi vám děkuji.*²⁹⁵

Následovaly dotazy novinářů:

„Pane prezidente, máme dostatek hlasů v Radě bezpečnosti OSN a máme slib Rusů, že nebudou vetovat naši rezoluci?“

„Očekávám v Radě bezpečnosti OSN adekvátní podporu pro náš postoj.“

„Jste ve spojení s Brežněvem?“

„Poslal jsem mu ohledně toho nótu.“

„Rozuměl jí?“

*[bez odpovědi]*²⁹⁶

Jak se v lednu ukázalo, Rada bezpečnosti OSN nedokázala rezoluci schválit. Přes obstrukce kladené Sovětským svazem a jeho sympatizanty se podařilo alespoň na generálním zasedání OSN prosadit rezoluci odsuzující pobyt cizích (sovětských) vojsk v Afghánistánu.²⁹⁷

Když už získal základní přehled o situaci v Afghánistánu a poradil se s administrativou, odeslal Carter sovětskému vůdci vážně míněnou zprávu. Komunikace v podobných případech

---

295 Dostupné online: <https://www.nytimes.com/1979/12/29/archives/carters-statement-on-iran-and-afghan-situations-a-blatant-violation.html?searchResultPosition=19> [citováno k 2019-08-06]. S. 5.

296 Tamtéž.

297 Dostupné online: <https://www.un.org/en/ga/62/plenary/afghanistan/bkg.shtml> [citováno k 2019-08-08].

(a bylo tomu tak i tomto případě) probíhala jak po horké lince, tak prostřednictvím velvyslanců v hlavních městech. Varoval, že pokud se sovětské jednotky nestáhnou, bude to mít vážné následky.²⁹⁸ Toto své vyjádření v souvislosti s invazí později popsal: „*Poslal jsem Brežněvovi po horké lince nejostřejší poselství svého prezidentství, sdělil jsem mu, že v Afghánistánu jde o jasné porušení míru, které může znamenat i dlouhodobý obrat v našich vztazích.*“²⁹⁹

Dopis z 29. prosince má zdvořilý a vážný tón. Leonid Brežněv je v něm upozorněn na skutečnosti, že sovětská invaze je Američany nahlížena jako vážné ohrožení míru a dlouhotrvající obrat ve vzájemných vztazích. Odporovalo to základním principům vztahů, které oba státy prostřednictvím svých zástupců podepsaly roku 1972. K sovětskému dopisu na vysvětlenou z 27. prosince, předanému velvyslanci USA v Moskvě, se Carter vyjádřil v tom smyslu, že jeho vláda považuje žádost afghánské vlády o vojenskou pomoc za pouhou záminku. Naopak ve Washingtonu správně rozpoznali skutečný cíl, totiž nahrazení vlády. Věděli také o zavraždění Amína. Američané Sovětům připomněli dřívější invaze Maďarska a Československa, ale i fakt, že Afghánistán se po dlouhou dobu řadil mezi nezúčastněné země. Carter nabádal sovětské vedení, aby dodržovalo mezinárodní smlouvy, nepočínalo si agresivně a uvědomilo si svou zodpovědnost. Upomínal na nutnost, aby obě supervelmoci jednaly zodpovědně, adekvátně svému postavení a v žádném případě nevytvářely nebezpečné precedenty do budoucna. Varoval, že pokud se sovětská vojska nestáhnou, dojde k nezvratnému zhoršení americko-sovětských vztahů.³⁰⁰

Generální tajemník krátce nato odpověděl. Nesouhlasil s tím, jak Američané zhodnotili situaci. V depeši zdůraznil, že americké straně poslal (po provedení invaze) několikrát vysvětlení, proč se rozhodli v Moskvě vyhovět žádosti afghánské vlády. V období posledních téměř dvou let se afghánské vedení obrátilo na SSSR s žádostí o pomoc několikrát a jedna taková žádost přišla zrovna 26. prosince. Sovětské ozbrojené síly tak měly oprávněně chránit Afghánistán před útokem z vnějšku. Následně pak popřel jakákoliv nařčení. Sovětské vojenské kontingenty nepřišly vojensky vystoupit proti Afghánistánu. Sovětský svaz nesvrhnul afghánskou vládu. „*Musím s určitostí zdůraznit, že jakákoliv změna v Afghánské vládě je výsledkem činnosti samotných Afghánců, jenom a pouze jich. Zeptejte se samotné afghánské vlády.*“³⁰¹ Jak dále Brežněv uvedl, disponoval

---

298 BRUNE, *Chronology*, s. 368.

299 DURMAN, *Popely*, s. 252.

300 Přepis zprávy Cartera z 29. 12. 1979 zaslaný náměstkem ministra zahraničí Warrenem Christopherem velvyslanectví USA v Moskvě. In: Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. VI, Soviet Union, s. 715–716. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

301 Přepis zprávy Brežněva z 29. 12. 1979 zaslaný jako odpověď prezidentu Carterovi. In: Foreign Relations of the

informacemi, že se rodinným příslušníkům dosavadních vůdců Afghánistánu nic nestalo. Brežněv se dále otázel, zda Američané dali dopředu vědět Sovětskému svazu, že zvýší přítomnost válečného námořnictva v oblasti Perkého zálivu. Znovu se pak vrátil k legitimitě žádosti afghánské vlády. Vzpomněl článek 51 Charty OSN, v němž se hovoří o právu každého státu na samostatnou i kolektivní obranu. Generální tajemník vyzval Američany, aby věci hodnotili s větším klidem, konali nejen v zájmu dvou supervelmocí, ale celého světa. Vzkázal, že až pominou důvody sovětské intervence, bude intervence ukončena. Poradil Američanům, že i oni mohou učinit něco pro ukončení intervence. Na závěr v několika větách vyjádřil, že Sovětský svaz má zájem na zachování vztahů na stávající úrovni a bez ohledu na vzájemná nedorozumění bude hájit „(...) *dokumenty přijaté oběma našimi zeměmi v zájmu míru, rovné spolupráce a mezinárodní bezpečnosti.*“³⁰² Dokumenty o spolupráci a bezpečnosti v zájmu míru zřejmě Sověti mínili i SALT II. Mohl jim ale Carter věřit, když právě oni zahájili, za ne zcela promyšlené podpory afghánských komunistů, invazi? V předchozích kapitolách jsem ukázal, že se dvěma výjimkami není odpověď ze SSSR založena na pravdě. Takovou výjimkou jsou především opakované žádosti afghánských marxistických vůdců o přímou sovětskou vojenskou pomoc.

S odstupem času napsal James Carter do svých pamětí: „*Nechceme jednat tak, jako tomu bylo v případě ruské invaze do Československa.*“³⁰³ Když se Cartera na Silvestra zeptali, jestli sovětská invaze změnila jeho náhled na Sověty, odpověděl: „*Tato akce Sovětů změnila můj názor na sovětské konečné cíle víc, než cokoliv, co Sověti doposud učinili za dobu, kdy jsem v úřadu.*“³⁰⁴ A také deklaroval: „*(...) jsme ochotni podstoupit značné oběti, aby Moskva zaplatila co nejvyšší účet.*“³⁰⁵ Carter se neomezil na kritická prohlášení a vrcholní představitelé Spojených států konali. Na váze svým hrozbám dodal Carter vystoupením před Kongresem, kde požádal o výrazné navýšení vojenského rozpočtu, které Kongres schválil. Na veřejnosti už nikdy nevyřkl slova „*zmírňování*

United States (FRUS), 1977–1980, Vol. VI, Soviet Union, s.717–719. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

Původní zpráva: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113676> [citováno k 2019-08-08]. Jiná varianta překladu zprávy: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113080> [citováno k 2019-08-08].

302 Přepis zprávy Brežněva z 29. 12. 1979 zaslaný jako odpověď prezidentu Carterovi. In: Foreign Relations of the United States 1977–1980. Volume VI Soviet Union, s. 717–719.

Původní zpráva: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113676> [citováno k 2019-08-08]. Jiná varianta překladu zprávy: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113080> [citováno k 2019-08-08].

303 CARTER, *Keeping Faith*, s. 252.

304 BRUNE, *Chronology*, s. 369.

305 DURMAN, *Popely*, s. 252.

mezinárodního napětí“.³⁰⁶

Dne 4. ledna 1980 vystoupil prezident Carter s mimořádným televizním proslovem, zaměřeným na potíže USA v Íránu a sovětskou invazi Afghánistánu. Jako první zmínil situaci amerických rukojmí v Íránu, k níž uvedl, že USA podniknou kroky k vysvobození pokud možno bez krveprolití. Odsoudil přitom íránskou vládu, která podporovala únosce – teroristy.³⁰⁷ Oznámil, že padesát zemí žádalo Radu bezpečnosti OSN, aby odsoudila invazi. Nastínil možnost, že Sověti budou jako stálý člen rady rozhodnutí vetovat, ale v takovém případě by další činnost vyvíjelo valné shromáždění, jehož usnesení SSSR vetovat nemohl. Upozornil, že USA by raději nestahovaly svou účast na olympijských hrách, ale lakonicky řekl, že agresivní chování SSSR ohrozí účast amerických atletů i příjezd diváků do Moskvy. Dále text projevu k občanům vycházel z dopisu určeného Brežněvovi. Afghánistánu se pak věnoval i v projevu o stavu unie z 21. ledna 1980, kde ohlásil to, co se zpětně označuje jako Carterova doktrína.

Spojené státy se obrátily na své spojence. Západoevropské členské státy NATO sice odsoudily invazi Afghánistánu, měly ale stále na zřeteli zachování détente v Evropě. Výraznější podpory se Američanům dostalo jen z Velké Británie. Spojencům vadilo především to, že Carter vyhlásil hospodářské sankce bez konzultací se spojenci a bez ohledů na uvolňování, které chtěli zachovat. V tomto okamžiku sebevědomé a srozumitelné chování amerického prezidenta tedy paradoxně vyvolalo v alianci rozmrzelost.³⁰⁸

V první půli ledna se diplomatické úsilí USA a jejich spojenců napřelo do OSN. Rada bezpečnosti nedokázala především kvůli sovětskému vetu schválit reozluci.³⁰⁹ Rada tedy alespoň svolala zvláštní schůzi valného shromáždění. Dne 14. ledna valné shromáždění schválilo rezoluci v níž stálo: „(...) *Rozpoznávajíc urgentní potřebu ukončení cizí vojenské intervence v Afghánistánu tak, aby bylo umožněno jeho lidu rozhodovat o svém vlastním osudu bez vnějšího zasahování či nátlaku, poznamenajíc s hlubokým znepokojením velký odliv uprchlíků z Afghánistánu (...)*“³¹⁰ Rezoluce volala po ukončení vměšování se do vnitřních záležitostí Afghánistánu a po pomoci uprchlíkům.

Valné shromáždění OSN jednoznačně odsoudilo cizí vměšování do afghánských záležitostí.

---

306 BRANDS, H. W. *Reagan: Život*. Praha: Argo, 2017, s. 218.

307 Dostupné online: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-4-1980-speech-afghanistan> [citováno k 2019-08-08].

308 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 279.

309 Není na tom samozřejmě nic překvapivého. SSSR také vetoval 13. ledna v Radě bezpečnosti přijetí sankcí proti Íránu. BRZEZINSKI, *Power and Principles*, s. 402.

310 Dostupné online: <https://undocs.org/en/A/RES/ES-6/2> [citováno k 2019-08-08].

Pro odsouzení sovětské agrese hlasovalo 104 států, třicet se zdrželo. Pouze osmnáct států podpořilo SSSR, většinou šlo o země východního bloku (tedy i Československo) nebo socialistické režimy nakloněné SSSR (například Etiopie a Jižní Jemen). Zástupce Rumunska hlasoval pro odsouzení kroků SSSR. Z hlasování valného shromáždění nevyplývaly žádné postihy, bylo pouze deklarativní. Pouze Rada bezpečnosti mohla přijmout sankce.³¹¹ OSN po celá osmdesátá léta sledovala situaci v Afghánistánu a snažila se v první řadě o zmírnění humanitárních dopadů. První vlna uprchlíků do Pákistánu čítala do konce ledna 1980 na 400 000 lidí, v polovině roku 800 000 lidí a zhruba rok po invazi žilo v uprchlických táborech na území Pákistánu přibližně 1 500 000 lidí.³¹²

Ačkoliv Sověti mohli americkou reakci předpokládat a jistě odhadovali, že jejich postup nějaké škody napáchá, přesto na ně udělala americká reakce dojem.³¹³ Ostrou verbální reakci v Sovětském svazu využili jako záminku pro ukončení détente a zahájení opětovných závodů ve zbrojení.³¹⁴

Američané také přemýšleli, jak Sověty přinutit ke snížení počtu zaměstnanců jejich zastupitelských úřadů v USA. Zvažovali i přerušení příprav na otevření konzulátů v Kyjevě a New Yorku.³¹⁵ Carter také 4. ledna v projevu z Oválné pracovny, přenášeném televizí i rozhlasem, pohrozil bojkotem olympiády. Řekl, že by sportovci ani diváci nemuseli dorazit.³¹⁶ Vance s těmito opatřeními souhlasil.³¹⁷

Změna politiky v omezování zbrojení

Sověty provedená invaze pohřbila Carterovy naděje na ratifikaci smlouvy. Nebylo to nic překvapivého ani nového. Srpnová invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa roku 1968 také oddálila podpis dohody SALT I.³¹⁸ Carter se přiklonil k Brzezinského vizím a důrazu na linkage, tedy spojení mezi klíčovými záležitostmi (jako například SALT II) vztahů USA a SSSR

---

311 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 69.

312 Tamtéž, s. 78.

313 DURMAN, *Útěk*, s. 225.

314 BERGHE, *Velké nedorozumění*, s. 159.

315 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. VI, Soviet Union, s. 720. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-07].

316 Přepis zde: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-nation-the-soviet-invasion-afghanistan> [cit. 2019-08-07]. Zde i zvukový a obrazový záznam: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-4-1980-speech-afghanistan> [cit. 2019-08-07].

317 VANCE, *Hard Choices*, s. 390.

318 POWASKI, *The Cold War*, s. 165. Podpis této smlouvy si chtěl jako svůj úspěch připsat Lyndon B. Johnson. Musel však zrušit jednání plánované na 30. září 1968 a rozhovory tak vedla administrativa jeho nástupce Nixona.

a činností velmocí v zemích třetího světa.³¹⁹ V situaci, která nastala, ale stejně příliš nezáleželo, co Carter ohledně SALT II míní nebo učiní. Nyní záleželo na Senátu. Ten nebyl v nové situaci ochotný smlouvu ratifikovat. Opozice proti smlouvě rostla zejména mezi příslušníky Republikánské strany. Většina demokratů přitom ratifikaci SALT II podmiňovala zachováním odstrašujícího potenciálu jaderného arzenálu USA. Ani ne čtrnáct dní před invazí zaslala skupina devatenácti senátorů Carterovi dopis. Žádali, aby bylo zajištěno, že ratifikací SALT II nedojde k ohrožení USA. Varovali před snahou Sovětů intenzivně zbrojit a zároveň smlouvou SALT omezit modernizování amerického strategického arzenálu. Poukazovali přitom na předpokládané pokračování jednání dalšími rozhovory o omezování strategických zbraní v budoucnu, jak jsem zmínil v předchozí kapitole.³²⁰ K pokračování SALT se obě strany zavázaly červnovým podpisem smlouvy ve Vídni.³²¹

Prezident se snažil smlouvu zachránit za pomoci senátora Byrda.³²² Brzy ale akceptoval fakt, že senátory nepřesvědčí a smlouvu ze senátu stáhnul ještě před hlasováním.³²³ Ostatně po listopadové zkušenosti s hlasováním v jednotlivých komisích Senátu se dalo předvídat, že osud smlouvy bude nejistý.³²⁴ Americký žurnalista Talbott, který se bedlivě věnoval sledování a vyhodnocování SALT, tvrdí, že sovětská invaze Afghánistánu zasadila SALT II ránu z milosti. Dále předpokládá, že Carter stažením SALT II z jednání v senátu zachránil smlouvu před téměř jistým zamítnutím.³²⁵

Senát tedy nikdy o ratifikaci SALT II nehlasoval. Administrativa prezidenta Cartera zároveň se stažením smlouvy ze Senátu 2. ledna 1980 deklarovala, že bude dodržovat podmínky smlouvy SALT I, prodloužené roku 1977 na dalších pět let. V květnu se následně prezident Carter na veřejnosti vyjádřil, že by si případně přál ratifikaci SALT II a že podmínky smlouvy, tak jak byla ve Vídni podepsána, budou Spojené státy dodržovat, dokud tak bude zároveň činit Sovětský svaz.³²⁶

Obě strany ctily smlouvu, která de iure v platnost nevstoupila až do roku 1985. Počítali Sověti s tímto stavem, tedy že SALT II bude nakonec tak či onak dodržován? Lze si to myslet, protože SALT II byl tím hlavním, čeho chtěl Brežněv dosáhnout, a když shledal, že procesy přijetí SALT

---

319 Tamtéž, s. 204.

320 Dostupné online: https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1979/12/17/carter-to-meet-19-senators-concerned-about-salt/0539145d-0b0d-4ace-8e88-1ffd25cd9b1a/?utm_term=.86f1bb796341[cit. 2019-08-07].

321 TALBOTT, Strobe. *Endgame: The Inside Story of SALT II*. New York: Harper & Row, 1979, s. 309–310.

322 CARTER, *Keeping Faith*, s. 205.

323 Požádal vedoucího většiny v Senátu o odložení projednávání smlouvy na neurčito. Oznámil to i v televizním projevu. DURMAN, *Útěk*, s. 206.

324 POWASKI, *The Cold War*, s. 220; SPOHR – REYNOLDS, *Transcending the Cold War*, s. 138–140.

325 TALBOTT, *Deadly Gambits*, s. 220.

326 BRUNE, *Chronology*, s. 368.

a dalších smluv americkou zákonodárnou mocí vážnou, neviděl další důvody udržovat *détente* dále naživu.³²⁷

Nastala situace, v níž SALT nebyl ratifikován, ale obě strany se jím řídily. Nadále měl své odpůrce i příznivce. Velkým odpůrcem SALT v senátu byl Henry M. Jackson.³²⁸ Pozdějším kritikem SALT II se překvapivě stal Henry Kissinger, který měl za to, že se smlouva projednávala velmi dlouho a mezitím získali Sověti převahu v jaderných zbraních. Za prodlení v jednáních, během nichž se situace změnila, vinil kromě Cartera i sebe.³²⁹ Dalším byl vítězný kandidát prezidentských voleb 1980 Ronald Reagan, přesto sám prohlašoval, že se bude angažovat v SALT III.³³⁰ I odpůrci SALT II zpravidla navrhovali alespoň nějakou formu dohody se SSSR. Příznivci SALT II, kteří byli nuceni dělat ústupky „jestřábům“, sami paradoxně uspíšili vývoj některých strategických zbraní. Carter byl již před sovětskou invazí Afghánistánu kvůli SALT II nucen dělat ústupky, aby Senát projevil ochotu ratifikovat smlouvu. Prezident musel tudíž osobně schválit i vyzbrojovací modernizační projekty, vůči nimž pocíťoval odpor.³³¹

Walter Mondale, Carterův viceprezident a pozdější kandidát Demokratické strany v prezidentských volbách roku 1985, byl dokonce zastáncem tábora úplného zastavení jaderného zbrojení.³³² Politbyro Ústředního výboru KSSS odpor vůči ratifikaci smluv v USA dráždil.³³³

Détente neztratilo své příznivce ani mimo USA. Především západoevropské křídlo NATO nechtělo zavrhnout *détente* a přijít o SALT. Ti dostali další důkaz, že dvoukolejné rozhodnutí NATO bylo dobrým krokem, jelikož SSSR nebere na Západ a vlastně na nikoho žádné ohledy. Bez rozvahy, ale zato s klidem jedná z pozice síly. Přesto se německý kancléř Schmidt ocitl v nezáviděníhodné situaci. Chtěl udržet *détente* a měl výhrady k postupu USA, na druhou stranu nehodlal podkopávat soudržnost členských států NATO a jejich sílu. A v první řadě usiloval o udržení strategické rovnováhy v Evropě. Postup Sovětů mu vadil čím dál víc. Německa se události v Afghánistánu nijak nedotýkaly, ale Schmidt sledoval posun v sovětském konání již několik let předtím. Situace s raketami SS-20 se zhoršovala, Sověti ani nestáhli staré rakety SS-4 a SS-5 mířící na západ Evropy. Schmidt, tlačенý přáním velké části veřejnosti (mírových hnutí, zelených apod.), opozicí CDU–CSU i vnitrostranickou opozicí v jeho SPD, nabídnul Sovětům

---

327 POWASKI, *The Cold War*, s. 220.

328 ARONOFF, *In like a Lamb*, pp. 426.

329 BUNDY, McGeorge. *Danger and survival*. New York: Random House, 1988, s. 558.

330 TALBOTT, *Deadly Gambits*, s. 220.

331 BUNDY, *Danger and Survival*, s. 582.

332 Tamtéž, s. 582.

333 JAHODA, *Sovětsko-americké vztahy*, s. 65.

řešení, které pro ně mělo být výhodné a starosti SRN pouze zmírnilo. Sověti měli stáhnout staré rakety a nahradit je stejným nebo podobným počtem nových raket SS-20. SRN přitom nemělo podporovat Američany v rozmísťování strategických zbraní v Evropě. Američanům se to pochopitelně nelíbilo. Sověti ale velmi výhodné nabídky odmítali, především ministr zahraničí Gromyko byl neústupný.³³⁴

Západoevropští státníci vyloženě usilovali o záchranu détente i za cenu toho, že se navenek projeví nejednotnost aliance. Helmut Schmidt se pokusil Sovětskému svazu nabídnout úpravu Guadeloupeských ujednání, pokud by Sověti odešli z Afghánistánu. Navrhoval zastavit do roku 1983 rozmísťování raket Pershing i SS-20. Postupovalo by se recipročně, navíc by Sověti mohli odejít z Afghánistánu bez dalšího vážnějšího poškození prestiže a velmocenského statutu. Kancléř tento postup tajně oznámil 10. června 1980 Spojeným státům. Odtud dostal zamítavou odpověď. V dopise obdržel Schmidt výzvu, aby respektoval předchozí ujednání států NATO (ujednání z Guadeloupe a dvoukolejné rozhodnutí). Dopis byl prozrazen, pravděpodobně záměrně, a Schmidt se dostal do překérní vnitropolitické situace. Setkání vrcholných představitelů států G7 22. až 23. července v Benátkách přineslo dohodu, že jakékoliv návrhy na změnu předchozích ujednání mohou být podány až po předchozí konzultaci s ostatními spojenci.³³⁵ Západoevropští politici, a obzvlášť Schmidt, Carterovi po předchozích zkušenostech nevěřili a neměli pochopení pro jeho politiku. Nedůvěra se prohloubila prozrazením dopisu ze strany Američanů. Autorita prezidenta USA v NATO dostávala citelné rány, zato Schmidt se cítil sebejistý. Vznikalo mocenské vakuum, v němž se usazoval Schmidt, který se chtěl pasovat do funkce arbitra jednání uvnitř NATO a vztahů mezi NATO a východním blokem.³³⁶ Na summitu v Benátkách ještě vzrostla nedůvěra Schmidta vůči Carterovi. Schmidt se tehdy otázel Cartera, proč nejde ven před zástupce tisku a neprohlásí, že německému kancléři důvěřuje. Carter mu řekl, že to prohlášení učiní, a Schmidta vyzval, ať s ním vyjde ven. Carter na toto jednání vzpomínal jako na nejméně přátelské setkání se zahraničním státníkem, které kdy zažil.³³⁷

Pozoruhodně dopadly mezinárodní události posledních let na spojence USA. S vydáním dvoukolejného rozhodnutí (v Německu označovaného jako *Doppelbeschluss*) vzrostl v západoněmecké společnosti neklid. V souvislosti s odporem části společnosti vůči nukleárním zbraním a jaderné energii obecně vznikla velká nátlaková skupina proti rozmísťování strategických

---

334 DURMAN, *Popely*, s. 253–256.

335 LUŇÁK, *Západ*, s. 295–296.

336 HACKE, *Zur Weltmacht*, s. 285–286.

337 Tamtéž, s. 285.

zbraní v Evropě.³³⁸ Kancléř Schmidt se oprávněně zastal společného postupu NATO proti SSSR, když upozornil na vojenské aktivity SSSR, dále se tázal, čím jsou nerozmístěné americké rakety horší než již rozmístěné rakety sovětské. V tomto narážel na odpor i v části vedení vlastní SPD. Vztahy SRN se SSSR i NDR již předtím poznamenalo rozmístění raket SS-20 Sověty. Z druhé strany pak stejný dopad měla reakce NATO, tedy dvoukolejné rozhodnutí.³³⁹

Na chování společnosti západních států a překvapivě i na vrcholných jednáních státníků si můžeme všimnout, že se Sovětům podařilo vrazit mezi jednotlivé státy uvnitř NATO klín. Rozpory, které Sověti kombinací SALT a rozmísťování SS-20 v Evropě vyvolali, aliance dokázala překonat. Společnost v jednotlivých zemích sice byla rozjitřená a velkou část veřejnosti v demokratických zemích se podařilo i přispěním sovětské mírové propagandy zaktivizovat proti vyzbrojování jejich vlastních armád. Dávno však pominula doba, kdy společnost v demokratických státech Evropy byla revolučně a prosovětsky naladěná.

Rozhodnutí rozmístit americké rakety v západní Evropě vycházelo spíše z politických než strategických důvodů. Ukázalo akceschopnost NATO a upokojilo jeho evropské křídlo.³⁴⁰ Ke změně vojenské strategie došlo v USA časem také. V srpnu 1980 vydal prezident Carter prezidentskou direktivu č. 59, která přijímala tezi o nukleární válce, ve které se dá zvítězit. Prezident Carter a ministr obrany Brown, kteří dříve odpovíděli na zavádění nových sovětských mezikontinentálních raket podpořením amerického projektu mezikontinentálních raket MX, tímto učinili další krok.³⁴¹

Podívejme se krátce na problematiku konvenčního zbrojení. Americký obranný rozpočet, který od počátku détente klesal, znovu začal stoupat. V Carterově čtvrtém rozpočtu vzrostl o téměř 12 % (zajištěných vůči inflaci), takový nárůst nemá v mírových dobách obdoby.³⁴² Do té doby se vojenský konvenční poměr sil s Varšavskou smlouvou pouze zhoršoval v neprospěch NATO, právě i kvůli snižování amerického obranného rozpočtu a s tím jdoucím zrušením tří divizí.³⁴³

Zostření prezidentova postoje přineslo i opětovné uvádění branného systému ve Spojených státech do funkčního stavu. Prezident vydal proklamaci (závaznou právní normu) *Registrace podle*

---

338 Dne 16. listopadu 1980 přijali protiatomoví aktivisté Krefeldskou výzvu, kterou časem podepsalo 2,7 milionu lidí. Výzva silně kritizovala Schmidtovu zahraniční politiku a odmítala rozmístění raket USA v SRN. NOVOTNÝ, Lukáš. *Spolková republika Německo*. Praha: Libri, 2014, s. 88.

339 Tamtéž, s. 88.

340 KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 811.

341 BRUNE, *Chronology*, s. 379–380.

342 WESTAD, *The Cold War*, s. 496.

343 DURMAN, *Popely*, s. 252.

zákona o vojenské selektivní službě, podle níž se měl každý muž mezi 18 až 26 lety registrovat.³⁴⁴ Proklamace se opírala o zákon, respektive rezoluci vyčleňující dodatečné finanční prostředky na vojenský selektivní odvodový systém.³⁴⁵ Nebylo to sice poprvé, kdy politici po vietnamské válce hovořili o odvodovém systému, ale v měsících následujících po invazi konečně došlo na konkrétní opatření.³⁴⁶ Ačkoliv se na první pohled jedná o bytostně vnitropolitickou záležitost či věc spojenou s obrannou politikou, je každá změna v odvodovém systému USA svého druhu ukazatelem toho, jakým obdobím své zahraniční politiky Amerika právě prochází (zda izolacionistickým, či intervencionistickým).

Hospodářské sankce

Vzájemný obchod mezi oběma stranami v době studené války neměl valného významu, přestože v malém objemu docházelo i k výměně důležitého zboží. Spojené státy obchodovaly především se západoevropskými zeměmi, Kanadou a Japonskem. Sovětský svaz obchodoval především se svými satelity (Československo drželo pozici velmi významného obchodního partnera) a se zeměmi třetího světa. V omezené míře obchodoval i se Západem, především se SRN, Francií a Finskem.

Drtivou většinu (přibližně 80 % hodnoty v dolarech) amerického exportu v sedmdesátých letech do SSSR tvořily obiloviny (především krmné obilí pro dobytek), až tři čtvrtiny hodnoty v dolarech a dále stroje (neelektrické). Do USA se z SSSR dovážely především vzácné kovy (jejichž dovoz představoval téměř 5 % z celkového amerického dovozu vzácných kovů) a ropné produkty. Nedá se říci, že by byl sovětský dovoz do USA nenahraditelný. Na druhé straně výpadek dovozu z USA způsobil, že Sověti museli urychleně hledat jiné dovozce obilí.³⁴⁷

V USA obchod se socialistickými státy omezovaly dodatky k obchodnímu zákonu z roku 1974. Obecně obchod se zeměmi s netržní ekonomikou (tedy země socialistické, SSSR, Čína a jejich

---

344 Nařízení se vztahovalo na občany i cizince dlouhodobě pobývajících v USA. Nicméně rozhodně nezačaly plošné odvody ročníků, odvody nadále probíhaly tak jako v době míru, tedy na přání jednotlivců. Jednalo se o přípravu na takové odvody jako za vietnamské války, tedy formou jakési státní loterie v daných ročnících mužů. Dostupné online: <https://www.archives.gov/federal-register/codification/proclamations/04771.html> [cit. 2019-08-08]. Více informací k prezidentově nařízení o odvodech: <https://library.cqpress.com/cqalmanac/document.php?id=cqal80-1175219>. [cit. 2019-08-07].

345 Zákon byl Sněmovně reprezentantů předložen 26. března 1980 a vešel v platnost 26. června 1980. Dostupné online: <https://www.congress.gov/bill/96th-congress/house-joint-resolution/521> [cit. 2019-08-07].

346 V únoru 1979 předložil demokratický poslanec Bill Nichols komisi pro ozbrojené síly Sněmovny reprezentantů návrh zákona o registraci k vojenské selektivní službě. Zákon neprošel žádným kolem schvalovacího procesu. Dostupné online: <https://www.congress.gov/bill/96th-congress/house-bill/2500> [cit. 2019-08-07].

347 HOLZMAN, F. D. *US-Soviet Economic Relations*, s. 25–29.

satelity) upravoval Jackson–Vanikův dodatek.³⁴⁸

V roce 1979 dosáhlo aktivní saldo USA v bilanci obchodu s SSSR svého vrcholu 2,7 miliard dolarů.³⁴⁹ Ani po invazi Carterova administrativa nezamýšlela zpřetrhat všechny obchodní vztahy se SSSR. Nadále musela dovážet některé kovy a nezbytné suroviny ze SSSR.³⁵⁰ V polovině ledna přesto vyhlásil embargo na fosforečnan amonný.³⁵¹ Sověti už do USA nemohli dovážet své výrobky a na druhou stranu byli Američané nuceni hledat dovozce důležitých komodit jinde.

Důležitou komoditou dováženou z USA do SSSR představovalo (převážně krmné) obilí. Potíže s pěstováním obilí byly dlouhodobé. Devátou pětiletku se nedařilo plnit ani v klíčových zemědělských plánech. Kvůli katastrofální neúrodě v létě 1975 odstoupil ministr zemědělství Dmitrij Stěpanovič Poljanskij, který nakonec musel odejít i z politbyra. Smlouva na dovoz obilí z USA z 20. října 1975 na dobu pěti let měla být jen dočasným překlenutím neúrody, ale stala se dlouhodobě potřebnou.³⁵² Úroda roku 1978 sice byla rekordní, v SSSR sklidili 237 milionů tun obilí, ale mimořádný momentální úspěch nevyvážil chronicky nedostačující zemědělský a distribuční systém.³⁵³ V srpnu 1979 mohli Sověti v kritické zásobovací situaci nakoupit navíc dvacet milionů tun pšenice a kukuřice, v říjnu toto množství vzrostlo na dvacet pět milionů.³⁵⁴

Vyhodnocování efektivity embarga provádělo v první instanci velvyslanectví USA v Moskvě. V červenci 1980 podalo ministerstvu zahraničí zprávu o dopadu sankcí. Úroda roku 1979 byla slabší. Embargo na import obilovin do SSSR nemělo příliš závažný dopad na celkový objem obilí dovezeného do SSSR. Přeci jen však Sověti nedokázali výpadek amerického obilí zcela nahradit, což se odrazilo v tom, že sice nevyvstala nutnost vybíjet hospodářská zvířata (možná s výjimkou vepřů), ale stavy se nedařilo zvyšovat. Za dovezené obiloviny zaplatili vyšší cenu. V Sovětském svazu klesala již tak nízká spotřeba masa a mléčných výrobků. Autor zprávy předpokládal, že embargo na tom nese svůj podíl, který ale nelze přesně určit.³⁵⁵ O pár dní později jiný pracovník

---

348 HRUŠKOVÁ, Ivana. *Vztahy Československa a Spojených států v letech 1977–1981*. Praha, 2013. Magisterská diplomová práce. FF UK – ÚSD, s. 50.

349 DURMAN, *Útěk*, s. 195.

350 Dokument SSO 174_06 Carter library, strana 31, odstavec Soviet autos.

351 BRUNE, *Chronology*, s. 369.

352 WANNER, *Brežněv*, s. 23–24.

353 PEČENKA – LITERA, *Dějiny Ruska*, s. 337.

354 DURMAN, *Útěk*, s. 195.

355 Autor zprávy operuje mimo jiné s těmito čísly: V SSSR prý plánovali v letech 1979–1980 dovézt 36–37 milionů metrických tun obilí, ale podle odhadů dovezli pouze 31,2 tuny. Snížily se státní obilní rezervy v SSSR. Spotřeba masa na obyvatele představovala v SSSR ročně 57 kilogramů, v Polsku 82 kg (a přesto zanedlouho propukly v Polsku bouře proti drahotě, ale i poměrům v zásobování). Mírně poklesla produkce masa,

tohoto velvyslanectví odeslal do Washingtonu další zprávu. Dle něj sice embargo nemělo zdrcující účinek, ale přeci jen poškozovalo sovětské hospodářství. Navíc mělo deklarativní význam, protože zřetelně ukazovalo pevný postoj USA. Proto nedoporučoval zrušení embarga.³⁵⁶ V září američtí analytici konstatovali, že dovoz obilí do SSSR poklesl o 6 milionů tun. Sověti ale byli schopni nahradit dodávky obilí prostřednictvím jiných dodavatelů (na prvním místě to byla Argentina a poté Francie, Kanada a další). Spotřebu obilí omezili i za cenu snižování početních stavů dobytka.³⁵⁷ K embargu na vývoz obilí se stavěli spojenci USA, v tomto ohledu byla jmenovitě Francie považována za slabý článek. V USA se opozice proti embargu formovala kolem amerických farmářů, jejichž zájmům na vývozu embargo neodpovídalo. Nepomohla ani marná snaha vlády zvýšit cenu obilí jeho vykupováním.³⁵⁸ Proti embargu se mohly postavit i ti příslušníci americké elity, kteří věřili v *détente*.³⁵⁹

Dále USA omezily vývoz technologicky vyspělých zařízení a součástek do SSSR.³⁶⁰ Jednalo se například o počítače.³⁶¹ Embargo na ně uvalily v lednu 1980.³⁶² Sovětů se toto opatření dotklo na citlivém místě. Právě projektovali a budovali plynovody do západní Evropy. Západní Evropa potřebovala levnější sovětskou ropu, protože s výjimkou Norska a Velké Británie nedisponovala významnými ložisky. Vývoz ropy tvořil polovinu zisku z celkového sovětského exportu. Sověti v zoufalé snaze zajistit přísun západních deviz a valut nezbytných pro své hospodářství usilovali i o zvýšení vývozu zemního plynu.³⁶³ Přístrojové vybavení nakupovali v USA. Spojené státy zastavily dodávky zboží, jenže na jejich místo ochotně nastoupila Francie a SRN.³⁶⁴ Západoevropští spojenci USA a Rakousko ochotně poskytovaly půjčky (v případě potřeby i garantovaly půjčky) na stavbu plynovodu. Sovětský svaz se tím velmi zadlužil a na umoření těchto půjček poskytoval

---

pravděpodobně v důsledku poklesu jateční váhy dobytka. Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. VI, Soviet Union, s. 859–861. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-08].

356 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. VI, Soviet Union, s. 866. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-08].

357 Dostupné online: <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/watching-the-bear-essays-on-cias-analysis-of-the-soviet-union/article02.html> [cit. 2019-08-07].

358 BRUNE, *Chronology*, s. 369.

359 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. VI, Soviet Union, s. 865. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-08].

360 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 67.

361 LUŇÁK, *Západ*, s. 292.

362 NÁLEVKA, *Horké krize*, s. 165.

363 Dostupné online: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/19820921.pdf> [cit. 2019-08-07]. S. 3–4.

364 NÁLEVKA, *Horké krize*, s. 165.

západoevropským zemím smlouvy na dodávky plynu až do roku 2000.³⁶⁵ Členy politbyra zajímala mezinárodní reakce a Gromyko promluvil v polovině ledna o sankcích ze strany USA: „*V NATO není jednota ohledně opatření proti Sovětskému svazu. Západní země, obzvláště SRN, Itálie, Turecko a ostatní země, v žádném případě nenásledují Američany, nesouhlasí se sankcemi, které USA uvaluje. (...) Země jako Argentina a Brazílie nesouhlasí s Američany například ohledně prodeje obilí do Sovětského svazu. Kanada také.*“³⁶⁶ Za rok 1980 vzrostl vývoz SRN do SSSR o 31 %.³⁶⁷ Stagnaci obchodu s USA, Velkou Británií a Japonskem přiznávají i sovětské statistiky zahraničního obchodu, které jinak obecně vykazují, dle mého dojmu, až nereálný růst. Podle těchto statistik je evidentní, že SSSR urychleně vyhledal nové obchodní partnery – Austrálii a Argentinu.³⁶⁸

V sedmdesátých letech se několikanásobně zvýšil objem obchodu mezi západoevropskými zeměmi a SSSR. V případě SRN šlo o desetinásobný nárůst, což znamenalo, že se obrat obchodu SRN se SSSR rovnal obchodnímu obratu SRN s USA. Existovaly ovšem určité klíčové komodity, jako nerostné suroviny (např. zemní plyn), jejichž prostřednictvím mohl SSSR evropské státy vydírat. Jinak ale platilo, že 90 % zahraničního obchodu evropských zemí se uskutečňovalo v rámci Evropského společenství.³⁶⁹ SRN se zřejmě chtěla držet détente i v oblasti obchodu se SSSR, s nímž roku 1978 v říjnu podepsala desetiletou smlouvu o hospodářské a obchodní spolupráci.³⁷⁰

Velká Británie oproti tomu stála v otázkách omezení obchodu se SSSR (v první řadě s pokročilými technologiemi) na straně USA. Brzy po sovětské invazi Afghánistánu se na tom dohodly obě země. K vstřícnému přístupu ostrovního království mohla napomoci soběstačnost v těžbě ropy z nedávno objevených ložisek, konstelace mezinárodní politiky společně s tradičně speciálními vztahy obou zemí, či přímo osobnost premiérky Thatcherové.³⁷¹ Evropští spojenci USA a Japonsko byli zaskočeni prudkostí reakce USA. Vadilo jim, že Američané s nimi dostatečně nekonzultovali postup. Spojenci USA se báli „*návratu ke studené válce*“ a ještě byli Američany kritizováni za slabou podporu sankcí. Ty odmítali vzhledem k tomu, že do obchodu se SSSR byli více zapojeni než Američané.³⁷²

Sankce se dotkly i obchodu s automobily v USA. K regulaci dovozu vozidel ze SSSR

---

365 Dostupné online: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/19820921.pdf> [cit. 2019-08-07]. S. 16–17.

366 Zápis z jednání Politbyra ÚV KSSS ze dne 17. ledna 1980 dostupný zde: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111583> [cit. 2019-08-07].

367 LUŇÁK, *Západ*, s. 296.

368 Ministerstvo vnějšoj torgovlji SSSR: *Vněšnjaja torgovlja SSSR. Ročníky 1979–1985*.

369 LUŇÁK, *Západ*, s. 292.

370 PEČENKA – LITERA, *Dějiny Ruska*, s. 336.

371 FAJMON, *Margaret Thatcherová*, s. 145.

372 VANCE, *Hard Choices*, s. 392–393.

podávali američtí politici různé návrhy.³⁷³ V Carterově administrativě se dokonce hovořilo o „afěře se sovětskými auty“ kterou vyvolal senátor Bayh.³⁷⁴ Demokratický senátor Birch Bayh přednesl senátní finanční komisi dne 22. května 1980 návrh zákona na zákaz dovozu automobilů nebo jejich součástí vyrobených v SSSR do USA.³⁷⁵

Na počátku října 1980 se objevily v Kongresu další návrhy zákonů. *New York Magazine* tomu věnoval pozornost malým sloupkem. Ačkoliv, podle autora sloupku, vozy Lada prodávané společností Satra (Soviet American Trade Association, sídlila v New Yorku) nepovažovali experti za vážnou konkurenci americkému průmyslu, kauza rozvířila emoce. Výkonný ředitel Satry prohlásil: „*Toto je politicky motivovaná legislativa.*“ Tvrdil také, že při snaze o znovuzvolení někteří politici chtějí ukázat voličům, že vůči Sovětskému svazu dokáží postupovat tvrdě. Náměstek jednoho z demokratických senátorů podávajících návrhy proti dovozu sovětských vozidel popřel, že by tak senátoři činili kvůli volbám. Vyjádřil se, že Satra zamýšlí zvýšit konkurenceschopnost nízkými cenami a chvástá se odolností vozů. Dále řekl: „*Je chybou dávat Rusům zprávu, po Afghánistánu, že náš trh je na vyžádání jejich.*“³⁷⁶ Satra údajně pomýšlela na prodej až 50 000 vozů za rok.³⁷⁷ Domnívám se, že zákonodárná moc, většinově ovládaná demokraty, vydávala zákony na podporu domácího automobilového průmyslu. V lednu 1980 podepsal prezident zákon o půjčce pro koncern Chrysler.³⁷⁸ Nabízí se tedy otázka, zda hlavním motivem pro omezení dovozu sovětských vozů do Spojených států nebyl protekcionismus.

Pomoc afghánským povstalcům

Proti marxistické vládě Afghánistánu povstala opozice z řad islamistů a tradicionalistů. Jádrem opozice vznikalo ovšem už v době před dubnovým převratem. Pokusy vůdců v Kábulu

---

373 Dostupné online: <https://www.congress.gov/bill/96th-congress/senate-joint-resolution/193> [cit. 2019-08-07].
<https://www.congress.gov/bill/96th-congress/senate-concurrent-resolution/101> [cit. 2019-08-07]. Připojili se i Bayh, Eagleton a Durkin i pár republikánů.

374 Dokument SSO 174_06 Carter library, strana 31, nadpis Soviet autos.

375 Dostupné online: <https://www.congress.gov/bill/96th-congress/senate-bill/2753> [cit. 2019-08-07]. Návrh pod číslem S. 2753 podal spolu se dvěma dalšími demokraty Thomasem Eagletonem a Johnem Durkinem.

376 Dostupné online:
https://books.google.cz/books?id=IeQCAAAMBAJ&pg=PA13&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [cit. 2019-08-07]. S. 13.

377 Dostupné online:
https://books.google.cz/books?id=IeQCAAAMBAJ&pg=PA13&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [cit. 2019-08-07]. S. 13.

378 Dostupné online: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/acts-approved-the-president-week-ending-36> [cit. 2019-08-07].

o modernizaci narážely zpravidla na odpor prostého lidu a kmenových vůdců. Muhammad Daúd už jako premiér prosazoval ve jménu krále změny (v polovině padesátých let například zprostil ženy povinnosti nosti závoj). Několik měsíců poté, co se sám postavil do čela země, se nepřátelé jeho reformy pokusili o převrat. Daúd jeho vůdce nechal zadržet, ale někteří unikli. Gulbuddína Hekmatjára a Burhánuddína Rabbáního vyvedla v tajnosti z Kábulu do Pěšávaru pákistánská tajná služba ISI. Belica uvádí, že tehdy Pákistán zakládal pro afghánské islamisty výcvikové tábory u hranic, protože chtěl šířit neklid. Předkládá pozoruhodné vysvětlení, že Daúd vyhlašoval znovu nároky na Paštúnistán (viz kapitola o vývoji v Afghánistánu před rokem 1978).³⁷⁹ Přitom Bhutta trápila v Pákistánu islamistická opozice. Nálevka píše, že po zavraždění Tarakího podporovaly opozici Pákistán, Írán, Saúdská Arábie a ČLR. Neuvádí USA.³⁸⁰ Spojené státy ale opozici vybavením zásobovaly přibližně od poloviny roku 1979.³⁸¹ Operaci na podporu protivládních sil nazvali v CIA operace Cyklon.³⁸²

Po sovětské invazi začali opozici Američané masivně podporovat. Carter vydal 28. prosince 1979 příkaz CIA: „Zajistit afghánským odpůrcům sovětské invaze výzbroj. [Tedy nejen výstroj, jako dosud, ale i zbraně.] Dodát toto vybavení přímo, nebo přes třetí země. Zajistit výcvik v používání této výstroje vně afghánských hranic, a to přímo, nebo s pomocí zprostředkovatelů třetích zemí.“³⁸³

Carterova administrativa nabídla pomoc Afgháncům, kteří chtěli bojovat proti sovětským okupantům i domácí komunistické vládě. Nejen že oznámil finanční pomoc Pákistánu, ale uvolnil i třicet milionů dolarů přímo pro afghánské exilové skupiny v Pákistánu.³⁸⁴ Afghánským mudžahedínům se tak dostalo kromě morální podpory i zbraní, které jim umožnily vzdorovat sovětským invazním silám. Zvažována byla též alternativa, že by USA obstaraly zbraně sovětské výroby, které by zdánlivě pocházely z výzbroje afghánských ozbrojených sil.³⁸⁵ A skutečně opozice (nejen muslimská, možná i ta marxistická orientovaná na Čínu) získávala vojenský materiál i od států, které s USA nespolupracovaly, konkrétně z Libye.³⁸⁶ Je to jasným dokladem toho, že invaze

---

379 BELICA, *Praha*, s. 28–30.

380 NÁLEVKA, *Horké krize*, s. 163.

381 Dostupné online: <https://history.state.gov/milestones/1977-1980/soviet-invasion-afghanistan> [cit. 2019-08-08]. ARONOFF, *In like a Lamb*, pp. 445

382 BELICA, *Praha*, s. 79.

383 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, Vol. VI, Soviet Union, s. 859–861. Dostupné online: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12> [cit. 2019-08-08].

384 NOVÁK, *Džihád proti Kremlu*, s. 68. Nejprve deset milionů dolarů a časem dalších dvacet milionů. Dostupné online: <https://www.youtube.com/watch?v=xx8Ydt9alc> [cit. 2019-08-08].

385 CARTER, *Keeping Faith*, s. 358.

386 BERGHE, *Velké nedorozumění*, s. 159.

vzbudila vlnu solidarity i mezi nezúčastněnými a muslimskými státy.

Mudžahedíni překračovali hranice s Pákistánem a Íránem. Jahoda ve své diplomové práci tvrdí, že se soustředili především v Pákistánu, ale „(...) také v Íránu, kde měla některá seskupení mudžahedínů své pobočky, zatímco jejich ústředí se nacházela právě v Pákistánu.“³⁸⁷ Nepopírám, že tomu tak mohlo být, především při tom ale opomíjí etnický, jazykový a náboženský klíč k této otázce. Troufnu si tvrdit, že mudžahedíni paštúnského původu šli z geografických, etnických i jazykových důvodů do Pákistánu, kde na západě země pobývá velká část jejich etnika. Oproti tomu Hazárové, kteří jsou stoupenci šíitského islámu, a snad i proto jsou ostatními etniky diskriminováni, spíše směřují do Íránu, kde lépe splynou s většinově šíitským obyvatelstvem. Tádžikové zase hovoří jazykem blízkým perštině. Navíc kromě Paštúnů, kteří hovoří paštsky, používají ostatní etnika perštinu (darí) jako *lingua franca*.

Po dvou letech bojů se mudžahedínům podařilo dlouhodobě uchytit přímo na afghánském území. Pro bojovou činnost získávali podporu z Íránu i z USA přes Pákistán.³⁸⁸ Na druhou stranu KGB a afghánská tajná služba CHAD dokázaly proniknout i mezi civilní obyvatele a povstalce. Rozeštvávaly jednotlivé opoziční skupiny, což někdy nebylo těžké, vzhledem k jejich přirozené animozitě. Tajným službám se podařilo rozšířit v uprchlických táborech u Pěšáváru letáky štvoucí proti Hekmatjárovi.³⁸⁹ Bylo to však jen dalším taktickým úspěchem, který k vítězství ve válce nestačil.

Carterova doktrína

Carter reagoval na sovětskou invazi i v každoročním projevu *O stavu Unie*. Ohledně vkročení sovětských vojáků hlouběji do Asie učinil prezident indoktrinovaný Brzezinskim následující prohlášení: „*Jakýkoliv pokus nějaké vnější síly ovládnout oblast Perského zálivu bude považován za útok na životní zájmy Spojených států amerických a takový útok bude odražen všemi nezbytnými prostředky, včetně vojenské síly.*“³⁹⁰

Možnou interpretací této části projevu *O stavu unie* je obava Američanů, že by Sověti mohli chtít zasáhnout do událostí v Íránu. Představa, že by Sověti mohli v Íránu aktivně působit po definitivním potvrzení muslimského charakteru revoluce, je absurdní. Jenže v nastalém zmatku

---

387 SARIN, Oleg a Lev Semenovič DVORECKIJ. *Afghánský syndrom: Sovětský Vietnam*. 2. vydání. Brno: Jota, 2001, s. 54–60 a 63.

388 PLECHANOVÁ – FIEDLER, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, s. 166.

389 ANDREW – MITROCHIN, *Operace KGB*, s. 336.

390 Dostupné online: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-23-1980-state-union-address> [cit. 2019-08-08].

mohla fantazie amerických stratégů dostat mnoho prostoru. Roku 1980 zřídili zvláštní jednotky rychlé reakce (Long-Range Joint Task Force), které měly reagovat na případné sovětské vojenské angažmá v oblasti Perského zálivu.³⁹¹

Předpoklad, že Sověti budou chtít ovládnout Perský záliv a dosáhnout Indického oceánu, byl podle Hobsbawma výsledkem hysterie v mínění americké veřejnosti a její „vražedné neznalosti asijské topografie.“³⁹² Hobsbawm, který je jednou z hlavních figur revizionistického přístupu v historiografii studené války, ostře popírá geopolitické činitele v úvahách ÚV KSSS a viní Američany, veřejnost a mezi řádky i Brzezinského a Cartera z nepochopení sovětských záměrů. Sám přitom sovětskou invazi nijak nevysvětluje.

Prezidentská direktiva NSC-63 z 15. ledna 1981, týkající se bezpečnostní struktury pro Blízký východ, navrhuje postup na čtyřech úrovních: vojenské, zahraničněpolitické, hospodářské a zpravodajské. V dokumentu schváleném Brzezinským a Carterem se stanovovaly priority. Za důležité se považovaly dobré vztahy s Tureckem a Pákistánem. Mělo se usilovat o lepší vztahy se Somálskem a pokud možno i s Etiopií. Evropští spojenci měli být připraveni podpořit americké letectvo při přeletu do oblasti Perského zálivu a měli převzít větší podíl na obraně Evropy, aby se uvolnilo více amerických sil k působení v Asii. Dokument zdůrazňoval i nároky kladené na resorty energií a financí, aby byla zachována ekonomická stabilita států v Zálivu. Měla být také vytvořena zásoba ropy, aby klesla závislost západních zemí na ropě ze Zálivu.³⁹³

Západoevropští spojenci odmítli Brzezinského tezi, že by Sověti napínali své síly k dosažení dalších strategických pozic.³⁹⁴

Carter odmítnul tvrzení, že se unáhlil, když přijal Brzezinského tezi o postupu Sovětů do Íránu či Pákistánu. Do současnosti obhajuje Brzezinského představy o dalším chystaném pronikání Sovětů do Asie, ačkoliv to neoznačuje jako svou „doktrínu“. Obecně nechce příliš očerňovat Brzezinského.³⁹⁵

Carterova doktrína přežila jeho administrativu. V srpnu 1990 se o ni mohl prezident Bush opřít, když Irák napadl Kuvajt.³⁹⁶

---

391 BRADLEY, John. *Válka a mír po roce 1945*. Praha: Victoria publishing, 1994, s. 158.

392 HOBSBAWM, Eric. *Věk extrémů*. Praha: Argo, 1998, s. 254.

393 Dostupné online: <https://www.jimmycarterlibrary.gov/assets/documents/directives/pd63.pdf> [cit. 2019-08-08].

394 BRUNE, *Chronology*, s. 368.

395 Dostupné online: <http://www.millercenter.org/the-presidency/presidential-oral-histories/jimmy-carter-oral-history-president-united-states> [cit. 2019-08-08].

396 JOHNSON, *Dějiny amerického národa*, s. 725.

Konec détente, Carterova úřadu i Brežněva – zahraniční politika USA po invazi

Nabízí se otázka, jestli détente nebylo v době Carterova prezidentství na ústupu. Myslím, že ne zcela. Détente sice mělo mnoho odpůrců, ale bylo mnoho osobností a skupin, které na jeho zachování měly zájem, ve vrcholném vedení USA to byli Carter a Vance. Brežněv na SALT II vyloženě lpěl, v té době to ale již byl nemocný zmatený muž. V politbyru prosazovaly svůj vliv militantnější osobnosti, které byly ochotné obětovat SALT i další výhody détente.³⁹⁷

V první polovině dubna 1980 dlouhodobě nespokojený Vance odstoupil. Vadilo mu, že prezident naslouchá radám „jestřába“ Brzezinského. Nesouhlasil s přísností poafghánských sankcí, ale poslední kapkou byla mise na záchranu rukojmích v Íránu. Nesouhlasil s použitím vojenské síly. Především ale rozhodnutí o spuštění operace na vysvobození rukojmích bylo učiněno na poradě bez jeho přítomnosti a ani neměl možnost se na rozhodnutí podílet.³⁹⁸ Írán byl pro Američany vyloženě osobní záležitostí, na rozdíl od Afghánistánu, i proto se Vance cítil ještě víc pokořen a rezignoval.³⁹⁹ Administrativa tak přišla o významného obránce détente. Na uvolněné místo ministra zahraničí nastoupil na necelý rok Edmund Muskie. Právě Muskie začal znovu navazovat přerušenu komunikaci se Sověty. Náznak urovnání vztahů přišel 8. května na společném setkání sovětského a amerického ministra zahraničí ve Vídni.⁴⁰⁰

Do konce Carterova mandátu nezbyvalo mnoho měsíců. Prezident je strávil pod nepředstavitelným tlakem. Vzhledem k jeho zbožnosti není překvapením, že se hodně modlil. V lednu opustil prezidentský úřad, aby jej vystřídal Ronald Reagan. Carter ztratil podporu voličů. Nepodařilo se mu vysvobodit rukojmí v Íránu. Sám uznal, že i bojkot olympiády a obilní embargo na SSSR mu uškodily. Nepopulární bylo i opětovné zavedení registrace do odvodového systému.⁴⁰¹ Klíčovou roli měly neúspěchy v hospodářství. Ke všemu proti němu postavili republikáni charismatického kandidáta.

Reagan vystupoval herecky ve filmech nepřilíš vysoké umělecké hodnoty. Měl za sebou těžké životní rány, komplikovaný zápal plic a rozvod s manželkou. Původně byl předákem v odborové organizaci pro herce, ale pak se mu poměry v odborech i filmové branži znechutily. Našel si novou práci jako mluvčí General Electric. Odtud si našel cestu do politiky. Dříve sympatizoval s demokraty, ale rozhodl se vstoupit do Republikánské strany. V sedmdesátých letech stál jako guvernér v čele Kalifornie. Neoplýval vzděláním a byl roztržitý, ale zato měl selský rozum a byl

---

397 DURMAN, *Útěk*, s. 194–195.

398 VANCE, *Hard Choices*, s. 409.

399 LEUCHTENBURG, *The American President*, s. 573.

400 VANCE, *Hard Choices*, s. 395.

401 ARONOFF, *In like a Lamb*, pp. 426–430.

dobrým řečníkem. Využil to v prezidentské kampani, kde urážel prezidenta Cartera jako strůjce hospodářských potíží Ameriky. Dělal i vtipy na jeho účet. Volby vyhrál rozdílem několika milionů hlasů. Humor pak provázel obě jeho prezidentská období, chránil ho v nepříjemných situacích a získával mu popularitu.⁴⁰²

Krise v Polsku, představovala předěl ve studené válce, její význam sahá za hranice země. Polská společnost se několikrát ozvala, když se jí nelíbilo dění v zemi. Úsilí místních i kremelských vůdců ukočírovat situaci v Polsku mívalo jen dočasné výsledky. V kombinaci s tím, jak se potácelo v hospodářských obtížích, Polsko představovalo malou sopku v jinak momentálně zpacifikovaném východním bloku. Nejen drahé potraviny dokázaly Poláky zvednout ze židle. Snad zvolení Karola Wojtyły papežem, kterého známe jako Jana Pavla II., bylo malou pohromou pro režim. Když nedlouho po svém zvolení projevil přání podívat se do vlasti, vyvolalo to mezi polskými i sovětskými vůdci znepokojení. V červnu 1979 papež přijel a jeho návštěva se stala důstojnou manifestací víry a tichou porážkou režimu.⁴⁰³ Akutní krize ve společnosti nastala v létě 1980, kdy z červencových demonstrací a stávek proti zvyšování cen vzniklo v srpnu v Gdaňských loděnicích nezávislé odborové hnutí Solidarity, vedené elektrikářem Lechem Wałęsou. Hnutí začalo vést stávky a poslední srpnový den bylo za podpory církve uznáno režimem. Edwarda Gierka musel ve vedení PSDS vystřídat Stanisław Kania.⁴⁰⁴

Ke konci srpna vznikla při politbyru Suslovova komise, která dostala dění v Polsku na starost. Komise, kde zasedal i Brežněv, se scházela minimálně dvakrát měsíčně. Během několika dní se začaly na vzájemnou hranici přesouvat divize Sovětské armády. Ministr obrany Ustinov byl pověřen provést částečnou mobilizaci. Politbyro váhalo a vedení PSDS s opozicí spíše jednalo místo toho, aby sáhlo k použití síly. NATO na činnost vojsk Varšavské smlouvy nereagovalo. Pouze ministerstvo zahraničí USA prohlásilo, že sleduje pohyb na polských hranicích. V září ministerstvo zahraničí i prezident Carter vyhlásili požadavek, aby Polsko dostalo možnost vyřešit své vnitřní problémy samo bez účasti dalších zemí. Sověti možná sázeli na oslabení Spojených států v důsledku prezidentských voleb. Carter volby v listopadu skutečně prohrál a musel za pár měsíců předat úřad. Přesto se Sověti přepočítali, protože Carter pilně pracoval dál, těžce zkoušený neúspěchy, ale nezlomený. Brzezinski se v polských záležitostech činil, aby věc nezapadla jako za Johnsonovy administrativy. Zvláštní komise národní bezpečnostní rady vydala rezoluci, doporučující sledovat a hlavně publikovat zprávy o pohybech sovětských vojsk. Brzezinski v říjnu předložil memorandum, v němž navrhoval možná opatření k ukáznění Sovětů: další ekonomické

---

402 JOHNSON, *Dějiny amerického národa*, s. 730–733.

403 DURMAN, *Popely*, s. 258–260.

404 JAHODA, *Sovětsko-americké vztahy*, s. 127–131; DURMAN, *Popely*, s. 261–263.

sankce a omezení détente, zvýšení vojenských výdajů NATO a možná dokonce i dohodu o americko-čínské vojenské spolupráci.⁴⁰⁵

Skutečné vyostření přišlo až na začátku prosince. V Polsku se konalo cvičení vojsk Varšavské smlouvy. Vůdci satelitních států chtěli zakročit. Z Moskvy přicházely pouze zakrývané výhrůžky. Kania ale vzdoroval. I při setkání se sovětským politbyrem v Moskvě dal jasně najevo, že polská společnost by bojovala proti sovětským vojákům ve své zemi. V Moskvě převládl názor, že bude lepší, pokud Poláci vyřeší vše sami. Polské vedení mělo vyhlásit stanné právo a pouze v případě, že by na situaci nestačilo vlastními silami, zasáhl by Sovětský svaz na jejich výslovnou žádost vojensky. Sovětský svaz prozatím do Polska dodával hospodářskou pomoc. Další měsíce přinesly změny ve vedení USA a PLR. V lednu 1981 nastoupil do úřadu Reagan a v únoru Wojciech Jaruzelski zahájil svůj výstup na vrchol polské stranické hierarchie tím, že se stal premiérem. V březnu atmosféra opět zhoustla v důsledku stávek Solidarity a cvičení několika desítek divizí Varšavské smlouvy v Polsku. Američané zareagovali prohlášením, které varovalo Sověty před vojenským napadením PLR, a zároveň deklarovali ochotu Polsku hospodářsky pomoci. V červnu Američané získali informace, které v nich opět vzbudily dojem, že Sověti budou chtít vojensky intervenovat. Reagan proto Brežněvovi napsal nesouhlasné vyjádření v němž upozornil, že pokud SSSR v Polsku zakročí, vzájemné vztahy obou supervelmocí se nezlepší a jednání SALT nezačnou. Brežněv odpověděl, že vše kontroluje polská vláda a konečně, že je v SSSR nezajímá názor Američanů. V září začaly převratné procesy. Solidarity nabírala více radikální a konfrontační kurz. Politbyro kritizovalo vedení PLR za ústupnost, což vedlo k říjnové rezignaci Kania a jeho vystřídání Jaruzelskim v listopadu. Přesto sovětské vedení dalo Jaruzelskému najevo, že zásah musejí udělat sami Poláci. Bálo se mezinárodní izolace, včetně opuštění západoevropskými komunistickými stranami. Vojenská intervence by pro SSSR znamenala ekonomickou i strategickou pohromu, na což vzhledem k poutání sovětských sil v Afghánistánu upozorňoval maršál Ogarkov. V noci z 12. na 13. prosince nechal Jaruzelski zahájit vojenský převrat a zatknout předáky Solidarity (takzvanou Operaci X).⁴⁰⁶ Kvůli tomu, že Polský režim převzal iniciativu, nevstoupili Sověti do Polska. Nikdy se nedozvíme, co by nastalo, pokud by Jaruzelski nezakročil. V polském případě si ale Sověti počínali s větší opatrností než v případě Afghánistánu. A to navzdory skutečnosti, že Polsko leželo v jeho sféře. Rozdělení sfér ale Američané svým varováním narušili. Ministři zahraničních věcí členských států NATO se vzápětí připojili.⁴⁰⁷

Malia tvrdí, že sovětská invaze Afghánistánu ukončila détente. Odmítá, že by ale zahájila

---

405 JAHODA, *Sovětsko-americké vztahy*, s. 127–131; DURMAN, *Popely*, s. 261–263.

406 JAHODA, *Sovětsko-americké vztahy*, s. 127–131.

407 PEČENKA – LITERA, *Dějiny Ruska*, s. 339.

„novou studenou válku“. Spíše podle něj šlo o pokračování vzorce vztahů mezi východním a západním blokem, který détente jen nakrátko přerušil. Nestalo se, že by vážný konflikt přerušil etapu, ve které USA a SSSR hledaly vzájemné porozumění, nýbrž šlo o intermezzo – přestávku, kterou Sověti využili k oddychu, před novou ofenzivou a návratu k normálnímu stavu vzájemných vztahů. Malia připomíná, že studená válka vznikla z neslučitelnosti ideologií (respektive nevyhnutelné expanze komunismu) a zájmů oněch dvou bloků vedených dvěma supervelmocemi.⁴⁰⁸ Tomu by odpovídal Brežněvův citát: „Uvolnění v žádném případě neruší ani nemůže rušit nebo měnit zákony třídního boje. Neskryváme fakt, že v uvolnění vidíme cestu k vytvoření příznivějších podmínek pro mírové budování socialismu a komunismu.“⁴⁰⁹ Díky détente a zdánlivé mírové koexistenci dosáhla Varšavská smlouva vojenské převahy nad NATO. Právě rakety SS-20 způsobovaly od roku 1978 napětí a byly nejzávažnějším akutním zdrojem nesouladu mezi Sověty a Američany.⁴¹⁰ Později je vystřídala invaze Afghánistánu a nakonec situace v Polsku. Problematika jaderných zbraní ale nikdy zcela neustoupila do pozadí a je vážným tématem i současných vztahů mezi USA a Ruskou federací. Další jednání o omezování jaderných zbraní pod názvem START mě nutí o Maliově tvrzení pochybovat.

Ač Reagan zaměřil svou rétoriku proti SALT II a Carterovy snahy častoval slovy jako slabost, sám v posledních dnech své prezidentské kampaně slíbil, že nebude váhat s jednáními o omezování strategických zbraní. Prohlásil, že okamžitě začne s přípravami na SALT III.⁴¹¹ Reaganovy snahy v oblasti omezování jaderných zbraní pak narážely na obdobnou kritiku, jako Carterovo úsilí o SALT II. Dokonce i proti SDI (Strategic Defense Initiative) vznesl jistý profesor George Liska argument, že SDI může skutečně chránit USA, což ale přinese nežádoucí efekt, že USA ztratí zájem chránit své spojení.⁴¹²

V Kongresu neustával tlak na silnou zahraniční politiku.⁴¹³ Změna prezidenta nezměnila ani kurz vojenské politiky. Byla ustavena Společná komise pro připravenost k obraně a mobilizační schopnost.⁴¹⁴ Volání po silné zahraniční politice i zvýšení obranných schopností začalo již za Cartera, poté co prošel proměnou „z beránka ve lva“.⁴¹⁵

---

408 MALIA, *Sovětská tragédie*, s. 382–383.

409 PRYCE-JONES, David. *Pád komunismu*. Liberec: Dialog, 1996, s. 102.

410 MALIA, *Sovětská tragédie*, s. 382.

411 TALBOTT, *Deadly Gambits*, s. 221.

412 KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 816.

413 Dostupné online: <https://www.congress.gov/bill/97th-congress/house-concurrent-resolution/163> [cit. 2019-08-07].

414 Dostupné online: <https://www.congress.gov/bill/97th-congress/house-concurrent-resolution/28> [cit. 2019-08-07].

415 ARONOFF, *In like a Lamb*, pp. 425–449.

Ronald Reagan rád v lidech vyvolával pocit, že je přísným antikomunistou a bude tvrdě dorážet na SSSR. Už ve volební kampani hrdě prezentoval svůj odpor k Sovětům. Skutečně byl takovým odpůrcem SSSR? Dařilo se mu škodit zemi, kterou později označil za „říši zla“? Verbálně ano. Sovětský svaz sloužil jako terč mnoha jeho zdařilých anekdot. V rovině zbrojení sice zcela nepolevil v omezení jaderné hrozby, zároveň nezapomněl okázale (téměř v sovětském duchu) dávat najevo převahu. Ta se v osmdesátých letech už zjevně projevovala v hospodářství a technologiích. Ve skutečnosti však jeho zahraniční politiku lze hodnotit jako mírnější než v dobách jeho předchůdce. V dubnu 1981 zrušil Carterovo embargo na vývoz obilí do SSSR, které považoval za nedomyšlené. Podle Reagana poškozovalo více americké zemědělce než sovětské hospodářství. Sověští politici a občané ostatně dokázali ničit své hospodářství bez amerického přičinění. Navíc, jak jsem ukázal na předchozích stranách, ostatní země či dokonce spojenci Američanů se k embargu nepřipojili. Mnozí lidé z Reaganovy administrativy považovali embargo v roce 1981 za zbytečné, když jej nedodržovala ani Kanada a Francie (která dodala do SSSR 600 000 tun obilí), ani Argentina. V administrativě ohledně rušení embarga přesto nepanovala jednomyslnost. Pro okamžité zrušení se zasazoval především ministr zemědělství John Rusling Block, který s tím na prezidenta apeloval hned na první schůzi kabinetu. Naproti tomu ministr zahraničí Alexander Haig viděl embargo komplexněji, v první řadě jako záležitost zahraniční politiky. V zásadě s ním nesouhlasil. Vadilo mu pouze nešťasté načasování jeho ukončení. Ačkoliv Reagan i jeho předchůdce Sověty drželi verbálně pod tlakem, spekulace o ukončení embarga probíhaly v době, kdy ještě stále hrozila ozbrojená intervence v Polsku. Haig se obával, že bude do Moskvy vyslán špatný signál a přerušena návaznost (linkage). Reagan zřejmě nepředpokládal nějaký dlouhodobý dosah svého rozhodnutí. Postup administrativy však zmátl spojence, kterým ho nikdo dopředu neoznámil. Vzbudil nevoli i v řadách domácích odborníků i neokonzervativních Reaganových stoupenců, kteří cítili, že prezident upřednostnil úspěch domácí politiky před konzistentní zahraniční politikou. Faktem ale zůstává, že ekonomika zemí RVHP směřovala ke krizi, zatímco ta americká se zotavovala.⁴¹⁶

Obilné embargo vůči SSSR zrušil Reagan 24. dubna 1981.⁴¹⁷ Podle jeho slov bylo proti zájmům farmářů.⁴¹⁸

Na druhou stranu byl Reagan velmi vstřícný k afghánskému odboji. CIA pod jeho vedením poskytovala mudžahedínům širokou podporu. Kongres projevil potřebu podpořit mudžahedíny

---

416 SUCHÝ, Petr. *Reagan a říše zla: Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981–1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 67–68.

417 BRUNE, *Chronology*, s. 392.

418 PEČENKA – LITERA, *Dějiny Ruska*, s. 339.

a uvolnil na to mnohem větší finance, než měla CIA k dispozici dříve. Zvláštním zájmem o pomoc mudžáhídům se proslavil senátor Charles Wilson. Ronald Reagan zvýšil výdaje na zbrojení a velmi vycházel vstříc generalitě.⁴¹⁹

Dne 10. listopadu 1982 zemřel nemocný Brežněv. Po jeho smrti se rychle na nejvyšším postu vystřídali Andropov a Černěnko. Příslušníci „gerontokracie“ rychle umírali. Když se Gorbačov ujal otěží státu a strany, nevyhnutelně musel reformovat systém. SSSR a KSSS tyto reformy nepřežily.

V Afghánistánu se situace pro Kábulskou vládu zhoršovala. Roku 1986 se začaly v Afghánistánu objevovat stingery, rakety, díky kterým mudžahedíni mohli sestřelovat letadla a především obávané bitevní vrtulníky Mi-24. V tom roce také odstoupil Babrak Karmal ze stranických funkcí a nastoupil vzdělaný, ale krutý Muhammad Nadžíbulláh. Příštího roku odešel Karmal do Moskvy, kde žil v ústraní. Nadžíbulláh se mezitím pokusil o příměří, ale mudžahedíni ho ignorovali. Až roku 1988 se po velkém Gorbačovově úsilí podařilo uzavřít Ženevské dohody a sovětské síly se začaly stahovat ze země. Stahování dokončily následujícího roku. Režim v Kábulu vydržel i kvůli nejednotnosti sil opozice až do roku 1992, kdy Kábul ovládla opozice. Nadžíbulláh se pokusil odletět letadlem, ale na letišti byl zadržen, a tak se uchýlil pod ochranu OSN. V její budově se skrýval čtyři roky, dokud ho i s jeho bratrem o čtyři roky později nevyvedli ven bojovníci Tálíbanu, kteří ho zastřelili.⁴²⁰

---

419 JOHNSON, *Dějiny amerického národa*, s. 737.

420 MAREK, *Dějiny Afghánistánu*, s. 272–282.

Závěr

Carter zažil ve svém úřadě mnoho krizí. Byl ale vystaven těžším zkouškám než mnoho jiných státníků. Řadu skutečností, jako například druhou ropnou krizi, nemohl ovlivnit. Z mnoha dobrých kroků, které podniknul, měli prospěch jeho nástupci. Z jeho práce čerpal Ronald Reagan. V rétorice sice přitvrdil, ale v jiných ohledech ve válce s komunismem polevil. Například odvoláním embarga na vývoz obilí. I vojenská strategie jeho administrativy v mnohém pokračovala v tom, co započala administrativa Carterova. Přes veškerou kritiku SALT pokračoval Reagan v nových rozhovorech, tentokrát pod označením START.

Sovětské představitelé narazili v sedmdesátých letech na ostrou kritiku poměrů lidských práv ve své zemi. Ve druhé polovině dekády kritika poprvé výrazně zazněla z úst amerického prezidenta. Členové ÚV KSSS nechtěli nic takového slyšet. Nechtěli vidět ani špatný stav sovětského hospodářství.

Nelze však prezidenta Cartera výhradně chválit. Jeho způsob vedení úřadu byl dosti nešťastný. Tím, že do administrativy přivedl různé rádce s často odlišnými názory, nedocílil zlepšení rozhodovacího procesu, ale naopak. Působil kvůli tomu jako slabý, nedůvěryhodný a nerozhodný prezident. Přitom lze u prezidenta vypožorovat jistý vývoj. Po invazi do Afghánistánu a vypuknutí iránské krize postupoval rozhodněji.

Prezident Johnson se v srpnu 1968 kvůli potlačení Pražského jara vojsky Varšavské smlouvy musel vzdát všech nadějí na to, že SALT I bude podepsán za jeho úřadu. Prezident Carter se této vidiny vzdal nerad, ale cílevědomě. V Bílém domě dříve fungovala Sonnenfeldtova doktrína, která hlásala, že východní Evropa patří do „(...) *rámcu a oblasti sovětských státních zájmů*“. Sonnenfeldt se nechal dost neprozřetelně slyšet, že USA se mají snažit, aby ve vztazích SSSR a jeho satelitů nevznikaly trhliny, které by ohrožovaly stabilitu východního bloku a jeho vztahů s USA. Americká veřejnost sice byla pobouřena, ale Ford a jeho lidé nadále ubezpečovali sovětské představitelé, že tolerují jejich postup vůči satelitním státům.⁴²¹ Carterova administrativa měla dost odlišný přístup, Ford se tím už v předvolební debatě s Carterem ztrapnil. Sovětská invaze tak probíhala za zcela jiných okolností, daných novým přístupem administrativy v Bílém domě. Sovětská invaze samotná nezměnila radikálně rétoriku představitelů americké zahraniční politiky. Ta se změnila s příchodem Carterovy administrativy. Sověti to ale hůře nesli a Cartera ostře kritizovali. Přitom právě politbyro svými rozhodnutími angažovat se v konfliktech třetího světa přiváděla Cartera k tvrdšímu postupu. Na změnu zahraniční politiky USA působily i faktory uvnitř prezidentovy administrativy, konkrétně

---

421 DURMAN, *Útěk*, s. 168.

posílení vlivu Brzezinského na Carterova rozhodnutí.

Hobsbawm napsal: Historikové 21. století „budou muset zhodnotit hloubku subjektivního traumatu porážky, neschopnosti a veřejné hanby, které pronásledovalo americké politiky v sedmdesátých letech a které bylo ještě bolestnějším důsledkem zřejmého rozkladu amerického prezidentství v letech, kdy Richard Nixon musel rezignovat kvůli ubohému skandálu, následovaný dvěma zanedbatelnými nástupci. Vyvrcholil v ponižující epizodě amerických diplomatů držených v revolučním Íránu, rudou revolucí v několika malých státech Střední Ameriky a v druhé mezinárodní ropné krizi, když OPEC opět zdvihl ceny ropy na nejvyšší úroveň všech dob.“⁴²²

Odborníci i laici mají různé představy o příčinách sovětského rozhodnutí vyměnit vládnoucí garnituru v Afghánistánu a vojensky obsadit tuto zemi. Historici a další odborníci předkládají různé domnělé příčiny těchto událostí. Jimi publikované poznatky však neodpovídají informacím, které se dají vyvodit studiem pramenů. Na druhou stranu výstupy badatelů na téma činnosti administrativy amerického prezidenta se navzájem více shodují. Dnes lze říci, že představy Brzezinského a Cartera o sovětské expanzi do Perského zálivu či k Indickému oceánu byly zcestné. V tom je většina autorů zajedno. Co se týče příčiny sovětské invaze do Afghánistánu, je třeba říci, že to je velmi komplexní otázka. Je třeba vzít v úvahu i eventuální možnost, že mezi členy politbyra, respektive těmi, kteří o invazi rozhodovali, převládaly individuální zájmy. Tato práce tedy nabízí i kritický rozbor těchto motivů. Přínos této práce spočívá v použití nově publikovaných pramenů, jejichž zkoumáním je možné ukázat chování aktérů z řad vrcholných politiků v novém světle. Věřím, že časem bude pravděpodobně překonána novějšími pracemi, jejichž autoři budou mít k dispozici ještě širší pramennou základnu.

V této práci jsem se vynasnažil i o faktografický výklad událostí i procesů, které vedly k invazi. Některé děje, jako například vývoj afghánských komunistických uskupení, jsou opomíjeny, či zkreslovány. V tomto ohledu jsem se pokusil o nápravu. Ideální by však bylo, kdyby vývoj afghánského komunistických stran a skupin popsal politolog a znalec afghánské společnosti. Z hlediska dějin mezinárodních vztahů v této práci předkládám do hloubky sahající výklad proměn vztahů Afghánistánu s velmocemi. Období padesátých let 20. století, které se může jevit vzdáleným od počátku invaze, ale je klíčové pro pochopení závislosti afghánských vládců na postoji sovětského politbyra.

Bylo by zajímavé zjistit zda se Československo v Afghánistánu neangažovalo jinak, než poskytováním vysokoškolského vzdělání afghánským studentům a ukrýváním Babraka Karmala. Zatím je na to možná brzy. Za pomoci fondu Ústředního výboru KSČ a fondů v Archivu

---

422 HOBSBAWM, *Věk extrémů*, s. 256.

Ministerstva zahraničních věcí možná badatelé časem objeví a zrekonstruují další souvislosti. Historici z Ústavu pro studium totalitních režimů nicméně odmítají přítomnost sebemenšího kontingentu Československé lidové armády.

V době, kdy vznikala má práce, zemřel Zbigniew Brzezinski. Jeho úmrtí nevyvolalo diskuse o jeho vlivu na americkou reakci vůči sovětské invazi. Ani úmrtí admirála Stansfielda Turnera o pár měsíců později nevyvolalo větší zájem o tuto problematiku. Téma sovětské invaze do Afghánistánu nečekaně oživil až současný americký prezident Donald Trump. Nejen že překroutil příčiny, proč se Sověti k takovému kroku odhodlali, ale svými slovy ještě postup sovětských vůdců ospravedlnil. Ať už je James „Jimmy“ Carter hodnocený jakkoliv, získal letos jedno prvenství. Stal se nejstarším žijícím mužem, který zastával úřad prezidenta Spojených států amerických.

Použitá literatura a prameny

Základní:

- ANDREW, Christopher M. a Vasilij Nikitič MITROCHIN. *Operace KGB a studená válka: Mitrochinův archiv II*. Praha: Rozmluvy, 2008.
- BEARDEN, Milt a James RISEN. *Der Hauptfeind*. München: Siedler, 2004.
- BELICA, Miroslav. *Praha na hřbitově metropolí*. Praha: Epoque, 2018.
- BERGHE, Yvan Vanden. *Velké nedorozumění?* Praha: Rada pro mezinárodní vztahy, 1996.
- BRADLEY, John. *Válka a mír po roce 1945*. Praha: Victoria publishing, 1994.
- BRANDS, H. W. *Reagan: Život*. Praha: Argo, 2017.
- BRUNE, Lester a kol. *Chronology of the Cold War 1917–1992*. New York: Routledge, 2006.
- BUNDY, McGeorge. *Danger and survival*. New York: Random House, 1988.
- CLIMENT, James ed. *Encyclopedia of Conflicts since World War II*. New York: Routledge, 2006.
- CVRKAL, Zdeněk. *Írán*. Praha: Nakladatelství Libri, 2007. Stručná historie států.
- DURMAN, Karel. *Popely ještě žhavé II*. Praha: Karolinum, 2009.
- DURMAN, Karel. *Útěk od praporů*. Praha: Karolinum, 1997.
- FAJMON, Hynek. *Margaret Thatcherová a její politika*. 2. rozšířené vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.
- FIDLER, Jiří a Petr MAREŠ. *Dějiny NATO*. Praha: Paseka, 1997.
- GADDIS, John Lewis. *Studená válka*. Praha: Slovart, 2006.
- GALEOTTI, Mark. *Čas úzkosti: Bezpečnost a politika v sovětském a postsovětském Rusku*. Praha: Themis, 1998.
- HACKE, Christian. *Zur Weltmacht verdammt*. Mnichov: Ullstein, 2002.
- HAMMOND, Thomas. *Red Flag over Afghanistan: The Communist Coup, the Soviet Invasion, and the Consequences*. Boulder: Westview Press, 1984.
- HAUNER, Milan a Robert Leroy CANFIELD eds. *Afghanistan and the Soviet Union*. Boulder: Westview Press, 1989.
- HEIDEKING, Jürgen a Christof MAUCH. *Američtí prezidenti: 42 portrétů od George Washingtona po George W. Bushe*. Praha: Prostor, 2008.
- HERRING, George C. *From Colony to Superpower: U. S. Foreign Relations since 1776*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- HOBBSBAWM, Eric. *Věk extrémů*. Praha: Argo, 1998.
- HOLZMAN Franklyn D. *US – Soviet Economic Relations*. Medford: Tufts University, 1980.
- JOHNSON, Paul. *Dějiny 20. století*. Voznice, Praha: Leda, Rozmluvy, 2008.

- JOHNSON, Paul. *Dějiny amerického národa*. Voznice: Leda, 2014.
- KAKAR, Hassan. *Afghanistan. The Soviet Invasion and the Afghan Response 1979–1982*. Oakland: University of California Press, 1997.
- KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie*. Praha: Prostor, 1996.
- KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Nikaragua*. Praha: Libri, 2011.
- LAFEBER, Walter. *America, Russia, and the Cold War 1945–1992*. New York: McGraw–Hill, 1993.
- LEICHTOVÁ, Magdaléna a Linda PIKNEROVÁ. *Rozvojová spolupráce východního bloku v době studené války*. Praha: Dokořán, 2013.
- LEUCHTENBURG, William Edward. *The American President: From Teddy Roosevelt to Bill Clinton*. New York: Oxford University Press, 2015.
- LUŇÁK, Martin. *Západ: Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Praha: Libri, 1997.
- MALIA, Martin. *Sovětská tragédie*. Praha: Argo, 2004.
- MAREK, Jan. *Afghánistán*. Praha: Libri, 2003.
- MAREK, Jan. *Dějiny Afghánistánu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.
- MAREK, Jan. *Pákistán*. Praha: Libri, 2002.
- Ministerstvo kultury SSSR. *N. A. Bulganin a N. S. Chruščov v Afghánistánu*. Moskva: Státní nakladatelství výtvarného umění, 1956.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Čas soumraku*. Praha: Triton, 2004.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Castro: Caudillo 20. století*. Praha: Pražská vydavatelská společnost, 2009.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Horké krize studené války*. Praha: Vyšehrad, 2010.
- NOVÁK, Martin. *Džihád proti Kremlu*. Praha: Epoque, 2008.
- NOVOTNÝ, Lukáš. *Spolková republika Německo*. Praha: Libri, 2014.
- OPATRNÝ, Josef. *Panama*. Praha: Libri, 2004.
- PEČENKA, Marek a Bohuslav LITERA. *Dějiny Ruska v datech*. Praha: Dokořán, 2011.
- PLECHANOVÁ Běla a Jiří FIEDLER. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997.
- POWASKI, Ronald E. *The Cold War: The United States and the Soviet Union 1917–1991*. New York: Oxford University Press, 1998.
- PROCHÁZKA, Vladimír a kol. *Průruční slovník naučný*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962.
- PRYCE-JONES, David. *Pád komunismu*. Liberec: Dialog, 1996.
- RIASANOVSKY, Nicholas a Mark STEINBERG. *A History of Russia*. New York: Oxford University Press, 2018.
- SARANTAKES, Nicholas Evan. *Dropping the Torch: Jimmy Carter, the Olympic Boycott*,

- and the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- SARIN, Oleg a Lev Semenovič DVORECKIJ. *Afghánský syndrom: Sovětský Vietnam*. 2. vydání. Brno: Jota, 2001.
- SMITH, Gaddis. *Morality, Reason and Power: American diplomacy in the Carter Years*. New York: 1986.
- SPOHR, Kristina, REYNOLDS, David a kol. *Transcending the Cold War*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- STARR, Frederick. *Xinjiang: China's Muslim Borderland*. New York: Routledge, 2004.
- SUCHÝ, Petr. *Reagan a říše zla: Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981–1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.
- TALBOTT, Strobe. *Deadly Gambits*. New York: Alfred A. Knopf, 1984.
- TALBOTT, Strobe. *Endgame: The Inside Story of SALT II*. New York: Harper & Row, 1979.
- TINDALL, George a David SHI. *Dějiny Spojených států amerických*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- TWITCHETT, Fairbank a kol. *The Cambridge History of China*. Vol. 15. Revolutions within the Chinese revolution 1966–1982.
- VOGELSANG, Willem. *Dějiny Afghánistánu*. Praha: Grada, 2010.
- VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav a Miroslav TEJCHMAN. *Východ: Vznik vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Libri, 2000.
- WANNER, Jan. *Brežněv a východní Evropa*. Praha: Karolinum, 1995.
- WEINER, Tim. *Dějiny CIA. V zajetí vlastních iluzí*. Praha: Argo, 2010.
- WESTAD, Odd Arne. *The Cold War: A World History*. London: Allen Lane, an imprint of Penguin Books, 2017.
- ZUBOV, Andrej a kol. *Dějiny Ruska 20. století: Díl II*. Praha: Argo, 2015.

Paměti:

- BRZEZINSKI, Zbigniew. *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977–1981*. New York: Farrar, Straus, Giroux, 1983.
- CARTER, James. *Keeping Faith: Memoirs of a President*. London: Collins, 1982.
- CARTER, James. *Život ve víře*. Praha: Pragma, 1997.
- VANCE, Cyrus. *Hard Choices*. New York: Simon and Schuster, 1983.

Prameny:

- ABS, spis Babraka Karmala, krycí jméno Templer, signatura i. j. 799675.
- Foreign Relations of the United States (FRUS), 1977–1980, (Vol. VI, Soviet Union; Vol. XII,

Afghanistan)

Cold War International History Project (CWIHP), Virtual Archive (Collection: US – Soviet Relations; Soviet Invasion of Afghanistan; 1980–1981 Polish Crisis).

congress.gov

Ministerstvo kul'tury SSSR: *N. A. Bulganin i N. S. Chruščev v Afganistaně*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo izobrazitel'nogo iskusstva, 1956.

Ministerstvo vněšnoj trgovlji SSSR: *Vněšnjaja trgovlja SSSR: statističeskij sbornik*. Moskva: Finansy i statistika, 1978–1985.

Novinové články a rozhovory:

https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1979/12/17/carter-to-meet-19-senators-concerned-about-salt/0539145d-0b0d-4ace-8e88-1ffd25cd9b1a/?utm_term=.86f1bb796341

<https://www.nytimes.com/1979/12/29/archives/carters-statement-on-iran-and-afghan-situations-a-blatant-violation.html?searchResultPosition=19>

<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14323190.html>

<https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-14328441.html>

Internetové zdroje:

<https://www.archives.gov>

<https://books.google.cz>

<https://www.britannica.com>

<https://www.cia.gov>

<https://www.congress.gov>

www.jimmycarterlibrary.gov

<http://www.law.fsu.edu>

<https://library.cqpress.com>

<http://www.millercenter.org>

<http://www.nro.gov>

<https://www.space.com>

<https://www.state.gov>

<https://www.stream.cz>

<https://www.un.org>

<https://undocs.org>

<https://web.archive.org>

Články, studie:

ARONOFF, Yael S. *In like a Lamb, out like a Lion: The Political Conversion of Jimmy Carter*. In: Political Science Quarterly, Vol. 121, No. 3, 2006. pp. 425–449.

GARTHOFF, Raymond L. *The NATO Decision on Theatre Nuclear Forces*. In: Political Science Quarterly, Vol. 98, No. 2, 1983. pp. 197–214.

HUDEMA, Marek. *Sovětská invaze do Afghánistánu*. In: Historický obzor, III–IV, 1995, s. 61–68.

JAHODA, Martin. *Polská krize 1980–1981 v zrcadle sovětsko-amerických vztahů*. In: Historický obzor, V–VI, 2008, s. 127–131.

TOPORKOV, Vladimír Michajlovič. *O příčinách vvodu sovětských vojsk v Afghánistán i faktorech, okazavších vliv na přijetí řešení*. In: Věstník archivista, No. 2, 2014.

Diplomové práce:

JAHODA, Martin. *Sovětsko-americké vztahy mezi détentou a polskou krizí (1977–1981)*. Praha, 2007. Magisterská diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin.

HRUŠKOVÁ, Ivana. *Vztahy Československa a Spojených států v letech 1977–1981*. Praha, 2013. Magisterská diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin.

VYHLÍDAL, Milan. *Československá pomoc při výstavbě vojenského školství v arabském světě v letech 1948–1989*. Brno, 2010. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav.